

KALMISTOT TURJAN RANNIKON KYLISSÄ

- kalmistojen kulttuurimaiseman moninaisuutta 2000-luvulla

Sivuaineen tutkielma

Turun yliopisto

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Kansatiede

Juha Eskola

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1. Tutkimuksen tausta ja lähtökohdat.....	1
1.2. Tutkimusongelma, tavoitteet ja teoreettinen viitekehys	1
1.3. Alueesta kirjoitettu ja tutkimusaineisto	6
1.4. Kenttätyö ja informantit	7
2. Neuvostoliiton synty ja sortuminen.....	10
3. Vanhauskoisuus	11
4. Turjan rannikko	15
4.1. Pomorit.....	16
4.2. Turjan rannikon kylät	18
4.2.1. Varzugan kolhoosin ja kirkon yhteistyö	26
4.2.2. Varzugan kirkkokentät	28
5. Kalmistot, kansanuskonto ja kansanhurskaus Turjan rannikon maisemassa	33
5.1. Kansanhurskaus ja kodin ikonit	35
5.2. Risti ja tähti hautamuistomerkkinä.....	37
5.3. Kalmistojen moninaisuutta.....	42
5.4. Muistelu.....	57
6. Kalmistot kertovat	62
Lähteet.....	65
Liitteet	70
Kuvat	70

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen tausta ja lähtökohdat

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen rajat aukenivat vuosikymmenien jälkeen suljetulle alueelle, joten tein ensimmäisen Kuolan niemimaalle suuntautuvan matkan Sallan kautta Kantalahteen. Tällöin Kelloselkä ei ollut vielä virallinen rajanylityspaikka, joten tarvittiin venäläinen virallinen kutsu. Neuvostoliiton aikana Kantalahti oli suljettu kaupunki, jonne ei vierailta ollut asiaa. Suljettu alue oli Turjan rannikon hallinnollinen keskus Umba, jossa on sukellusveneiden tuki-kohta. Uteliaisuudesta lähdin tutustumaan rajan takaiseen elämään. Sen jälkeen olen tehnyt useita matkoja Kuolan niemimaalle ja sen etelärannalla sijaitsevan Turjan rannikon kyliin, joissa asuu venäläisten lisäksi pomoreita. Ympäristötuhojen ohella Kuolan niemimaa tarjoaa koskematonta luontoa ja kulttuurin moninaisuutta.

Turjan rannikolle suuntautuneet matkani ovat antaneet tutkimukselleni käsityksen siitä, että rakenteet murtuvat, niin ihminen pyrkii muuttamaan tilan osaksi omaa maailmaansa ja säilyttämään tietyt kulttuuriset elementit. Ne siirtyvät sukupolvelta toiselle joko suullisesti ja muistinväraisesti tai kirjallisesti uskonnollisen tradition mukaan. Turjan rannikon pomorikylät muodostavat rajallisen kokonaisuuden, jossa eri sukupolvien toiminnot ja yleinen yhteiskunnallinen kehitys ovat vaikuttaneet kulttuurimaiseman muodostumiseen. Kalmistojen hautakumpujen ristit ja hautakivet heijastavat kulttuurimuutoksia ja erityispiirteitä. Varzugan ja Kuusiniemen pomorikylien paikallinen erikoisuus ovat kalmistojen paksusta puusta tehdyt isot ortodoksiset ristit. Kaatuneiden jättiristien tilalle on tehty uudet samanlaiset. Neuvostoajan punatähtiristejä on korvattu uusilla jättiristeillä, joihin on kaiverrettu kirkkoslaavin uskonnollisia tekstejä ja symboleita. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen uskonnollisuus on palannut kylien maisemaan, josta osoituksena ovat muun muassa kylä- ja matkamiehenristit. Hautausmaita tarkastelen materiaalisina kulttuuri-ilmiöinä ja kuolemaan liittyvinä yhteisöllisten arvojen maiseman rakentajina. Kulttuurimaisemaa muokkaavat niin hengellinen kuin maallinenkin valta sulassa sovussa.

1.2. Tutkimusongelma, tavoitteet ja teoreettinen viitekehys

Tutkimukseni teoreettinen viitekehys liittyy Turjan rannikon Varzugan ja Kuusiniemen kylien kalmistoihin, jotka ovat uskonnollisia elementtejä, konkreettisia tekojen tuloksia, merkityksiä ja mielikuvia. Kyläkalmistot ovat silmin havaittavissa. Tutkimusongelman pääpaino on kalmistojen monimuotoisuus, johon vaikuttavat oman aikansa historia ja aatemaailma. Tavoitteenani

on selvittää, miten kulttuurimaisemassa kalmistot ilmaisevat ortodoksista ja kansanomaista uskontoa. Pysin löytämään kylien kulttuurimaiseman kehukset. Kuoleman symboli on risti, jota pyysin analysoimaan. Empiirisessä osuudessani tarkastelen kalmistoja maiseman elementteinä. Työssäni en keskity kalmistojen näkymättömään ulottuvuuteen eli niihin merkityksiin, joita ihmisten subjektiiviset kokemukset tukevat.

Tutkimuksen teoreettinen näkökulma on humanistinen-kulttuurinen maisematutkimus, jossa korostuu ihmisen ja ympäristön kulttuurinen vuorovaikutus. Petri Raivon mukaan maisema rakentuu näkyvistä ja näkymättömistä symboleista, joissa korostuvat yhteisön ja yksilön arvot ja merkitykset. Ihmiset muokkaavat maisemaansa kulttuuristen ja itse tuottamien prosessien tuloksena. (Raivo 1996, 25, 40.) Tarkastelen maisemaa kalmistojen sisältämien kulttuuristen viestien ja merkitysten kautta, joita ihmiset ovat halunneet välittää. Tarkasteluni kohteena ovat Umban, Kuusiniemen ja Varzugan kalmistot. Ne antavat kattavan kuvan vainajien leposijasta. Myös Kaskirannassa on kalmisto maantien vieressä, mutta hautausmaa näytti tavanomaiselta venäläiseltä, joten en käynyt siellä.

Tutkimusongelmaa lähestyn visuaalisen etnologian lähtökohdista, jossa havainnoiminen on tärkein työskentelytapa. John Collierin mukaan visuaalinen etnografia ei tarjoakaan vain näkökulmia siihen, miten valokuvaa, elokuvaa, videota, digitaalisen median sisältöjä tai piirroksia voidaan hyödyntää yhteiskunnan tai kulttuurin tutkimuksessa. Se suuntautuu myös katsomisen ja havaitsemisen lainalaisuuksiin ja kulttuurisidonnaisuuteen. Kuvien välittämä visuaalisuus toimii kulttuurien tallentajana tai kulttuurisen tietämyksen välittäjänä. Collierin mukaan kuvat ovat tarkkoja tallenteita materiaalisesta todellisuudesta. Collierille kuvissa on tärkeää se, että niiden avulla voidaan lähestyä totuudenmukaisuutta. Näin siksi, että koska kuvilla on mahdollista ilmaista tutkimuskohteen konteksti ympäristöön. (Collier 1992, 5,10.) Söderholm (1990, 38–39) painottaa, että valokuvaamalla kerätty tieto on valikoitua ja kuvaajasta riippuvaista. Collier vähentää kuvaamisen valikoimisen ongelmaa orientoitumisvaiheessa siten, että tutkimuskohdetta tarkastellaan havainnoimalla ja valokuvaamalla yleisluonteisesti. Tämän jälkeen lähestytään syvällisemmin ja suunnitelmallisemmin tietyistä näkökulmista käsin. (Collier 1992, 15, 45–50.) Jalustalle asetettu kamera kuvaa paikoillaan pysyvää tilannetta, mutta kuvakulma ja raja-alue ovat kuvaajan valitsemia.

Petri Raivon mukaan kulttuurisessa maantieteessä kulttuuri nähdään spatiaalisesti moniarvoiseksi ja dynaamiseksi. Tällöin se ei ole muusta sivilisaatiosta erillinen osa. Kulttuuri ei ole

staattinen ja homogeeninen, vaan siinä on erilaisia, eritasoisia ja ristiriitaisiakin tasoja. Kulttuuriin on sekoittuneena symboleiden uskomusten, kielten ja ideologioiden yhteiskunnallis-materiaalisia käytäntöjä. Ihminen hahmottaa ympäröivää maailmaa luomalla uusia kulttuurisia viestejä ja purkamalla vanhoja. Samalla ihmiset tuottavat ja uusivat paikkoja, maisemia, alueita ja ympäristöjä. (Raivo 1996, 20–21.) Raivo korostaa sitä, ettei paikka ole pelkästään koordinaatteja, vaan siinä on mukana myös arvoja, muistoja ja mielikuvia. Paikkakokemus voi olla henkilökohtainen tai kollektiivinen. (Raivo 2002, 157.)

Yhdysvaltalaisen kulttuurimaantieteilijän Car Sauer (1963, 333–337) on kehittänyt maiseman morfologisen käsitteen. Tässä käsitteessä Raivon tulkinnan mukaan maisema on paitsi alue myös luonnonvoimien ja kulttuurivaikutusten yhdessä prosessoima kronologinen tila. Kulttuurimaisemalla ei ole sinänsä arvolatausta, koska ihminen muokkaa maisemaa niin hyvässä kuin huonossa. Maiseman arvot ja merkitykset ovat kulttuurisia sopimuksia. (Raivo, 1996, 11.) Tapio Heikkilän (2000, 50) mukaan maisema voidaan määritellä myös arvoperusteisesti kulttuurimaisemaksi, jolloin arvot liittyvät 1) avoimeen viljelysmaahan, 2) kulttuurivaikutteiseen luontoon ja 3) ihmisen tekemiin rakennelmiin. Hustichin (1982, 64) mukaan luonto on tavalla tai toisella osa jokaista fyysistä maisemaa, mutta ihmisen toiminta on siinä aina nähtävissä.

Raivolle maisema voi olla samanaikaisesti paitsi konkreettinen fyysinen kokonaisuus, kuten alue tai näkymä, myös maalaus, runo, kirjallinen kuvaus tai muu vastaava kulttuurisesti tuotettu teksti. Maisema on jonkun tai joidenkin maisemaa, jolla on tekijät ja näkijät. Maisemalla on edelleen tärkeä rooli kansallisen identiteetin rakentamisessa, jonka yhteydessä tietyt historian ja perinteen kannalta merkitykselliset maisemat on luettu kulttuuriin oleellisesti kuuluviksi koodiksi. Vastaavasti joitakin maiseman merkkejä on voitu jättää kokonaan pois. Maisemaan näkemiseen ja näkymiseen liittyvät hallinta, sietäminen ja kontrolli, kamppailu tilasta ja merkityksestä. (Raivo 1997, 200.)

Tulkitsevan maisematutkimuksen tehtävänä on sitoa kulttuuriin sisältöihin liittyvä historiallisen tulkinta. Maisemat ovat omaan nykyisyyteensä sitoutuvia. Niihin liittyvä menneisyys tulkitaan nykyisyydestä käsin. (Raivo 1996, 35–39.) Maiseman merkitykset ja niihin liittyvät historialliset tulkinnat syntyvät siten, että niitä tuotetaan, uusitaan ja esitetään jatkuvasti (Raivo 1997, 204). Raivo mielestä tulkitsevan maisematutkimuksen tunnuspiirteisiin kuuluu tunnistaa ja ymmärtää maiseman merkit ja merkitykset, ei pelkästään maiseman muotoja ja rakenteita. Maisemassa ovat mukana sosiaaliset prosessit, joiden avulla maisemaa toteutetaan. Maisema

nähdään osana ideologista ja kulttuurista käsitejärjestelmää. Tämän historia ja arvot liittyvät maiseman omaan symboliikkaan ja samalla laajempaan poliittisiin, taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin viitekehyksiin. (Raivo, 1996, 24–25.)

Pyrin tulkitsemaan ja ymmärtämään kalmistoja ja niissä olevia ristisymboleita. Uskonkäsitteet ovat osa symbolikieltä, joka liittää ihmiset yhteen ja jolla yhteisyyttä ilmaistaan. Tämä koskee maa-aluetta, merkkipaikkoja, ajan määrittämistä, ravinnoksi kelpaavia aineita ja niiden kasvua, ihmisen syntymää, terveyttä, avioelämää ja kuolemaa. Ihmiset ovat muodostaneet oman territoriaalisen reviirin, organisoituneita uskontoja, alttareita ja kirkkoja. (Anttonen 2004, 34.) Laura Jetsun (2001, 209) mukaan Clifford Geertz (1986, 103–104) painottaa symbolien kommunikaation toimivuutta. Tällöin rituaaliin osallistuvan tulee hallita yhteinen symboliuniversumi. Siinä jaetaan kulttuurin yhteinen ymmärrys, joihin symboleilla viitataan. Ihminen olemassaolo on riippuvainen symbolijärjestelmästä. Sen romahtaminen merkitsisi kaaosta ja ihmisen analyttisen kyvyn ja moraalin murentumista. Veikko Anttonen ottaa esille symbolisaation, joka pohjautuu symboliseen kommunikaatioon ja merkityksenantoon. Se perustuu käsitteisiin, joissa ulkoiset ja sisäiset informaatiolähteet muodostuvat uusiksi ideoiksi ja käsitteiksi, esimerkiksi veri skematisoituu siteeksi, vesi puhtauteen. (Anttonen 1996, 32.) Jetsun mukaan (2001, 209) Geertzin kulttuuri-käsite on semioottinen, joten ihmiset vaikuttavat koko ajan sen muotoutumiseen. Samalla ihmisten elämä liikkuu kulttuurin verkostossa. Tällöin symbolit ovat ajatusten, uskomusten ja ideoiden kulttuurista ilmentämistä.

Kaikki kielellinen toiminta ja käsitteellinen ajattelu ovat metaforista. Ihminen käyttää tiedostamattomasti hyväkseen metaforia ja kokonaisuuksien ilmaisemista osien avulla (metonymia). Metaforia on myös kielenkäyttöä: siinä yhdestä asiasta puhutaan tavalla, johon näyttää kuuluvan myös toinen. Symbolisilla metaforilla ja metonymioilla luodaan merkkiyhteys jokapäiväiseen, fyysiseen olemassaoloon sidoksissa olevan kokemukseen sekä uskontojen ja kulttuurisen käsitteiden välille. Esimerkiksi Kristuksen ruumis on metafora ja ajatus kirkosta Kristuksen ruumiina luodaan metonymialla. (Anttonen 1996, 31.) Anna-Liisa Siikala on tutkinut metaforien ja mallien avulla mentaliteetin käsitteitä. Hänen mukaan jokaisella kulttuurilla on sen jäseniä yhdistävä sekä tietoinen että tiedostamaton yhteisen tiedon järjestelmä ns. sielullinen varustus, joilla maailma hahmotetaan tiedollisesti, elämyksellisesti ja toiminnallisesti. Siikalan mukaan metaforat kielellistävät tuonpuoleisuutta ilmaisevien symbolien tiedostamattomia merkityksiä. (Siikala 1992, 24–25.)

Tarkastelen kalmistoja Laura Stark-Arola (2002,181) käyttämän kansanuskonto-termin pohjalta, jossa yhdistyvät kristinusko ja esikristilliset ja etniset tavat vuorovaikutuksessa jumalien tai yliluonnollisten olentojen kanssa. Teuvo Laitila käyttää kansanhurskaus-termiä, jossa kansanuskonto syntyi ortodoksisen kirkon kanssa vuosisatojen ajan käydyn keskustelun tuloksena. Kansauskontoon liittyy kansanhurskauden moninaisuus, joka tulee esille kalmistojen rakenteessa. Kirkko antoi paikallisille yhteisöille mahdollisuuden tulkita ja soveltaa kristillisiä opetuksia sen mukaan, miten ne parhaiten soveltuivat yhteisöjen jokapäiväisiin tarpeisiin. Tämä järjestelmä oli funktionaalinen, siinä omaksuttiin käyttökelpoisimmat elementit kummastakin uskomusjärjestelmästä ja sovellettiin synkretistiseksi kokonaisuudeksi. (Laitila 1995, 308–317.)

Kalmistoissa on havaittavissa vainajauskonnon rakenteen kerrostumia monenlaisesta perinteestä: samanistiset sielun, reinkarnaatio ja vainajakultti, jossa kylien ympäristö kuului symbolisesti vainajille sekä kristillinen oppi ylösnousemisesta ja viimeisestä tuomiosta. Kuolemanjälkeinen tuomio uskonnollisena käsityksenä on hyvin yleismaailmallinen, ja se tunnetaan myös luontoiskulttuurien piirissä. Korkeauskontojen piirissä, ennen kaikkea agraarisessa kyläyhteisössä oppi kuolemanjälkeisestä tuomiosta muuttui yhteiskunnalliseksi, johon perustuu kristillinen järjestys ja käytännössä kirkkojen maallinen valta. (Sarmela 1994, 59.)

Kulttuurimaiseman kuvaus tai esittäminen ei koskaan ole absoluuttisia todellisuuden tallentamista, vaan tiedostettujen ja tiedostamattomien ideologisten valintojen tulosta; millä ja miten kansatieteilijä tutkimuksissaan tuottaa alueita, paikkoja ja maisemia. Peruskysymys on, kenen menneisyyttä maisemassa tulkitaan ja miten. Millainen poliittinen ja kulttuurinen hegemonia tulkinnassa korostuu? Onko näkemys harmoninen ja vallitsevien arvojen mukainen vai ovatko sanoma ja merkitykset ristiriitaisessa suhteessa vallitseviin arvoihin ja ideologiaan? (Raivo 1997, 200.) Turjan rannikon pomorikyliä tutkiessani olen pyrkinyt havainnoimaan mahdollisimman avoimesti ja uteliaasti pieniä ja suuria asioita, joita ihmiset ovat toteuttaneet kekseliäästi omassa ympäristössään. Luultavasti paikalliset asukkaat olisivat kirjoittaneet toisenlaisen kuvauksen kylistä. Ulkopuolisena ehkä olen kiinnittänyt huomiota sellaisiin seikkoihin, jotka itse koen länsimaisen ja luterilaisen kasvatuksen saaneen erilailta toteutetuksi. Kun katsoo länsimaisen silmin, kiinnostavaa on jonkinlainen ajan pysähtyminen.

1.3. Alueesta kirjoitettu ja tutkimusaineisto

Suomalaisia Vienan Karjalan kävijöitä ja kuvaajia on ollut runsaasti. Vienan kävijöiden innoittajana toimi eri alojen tutkijoiden ja taitelijoiden karelianismi (kansallisromanttista Karjala-harrastusta) ja Vienasta haettiin suomalaisuuden pyhäkköä: alkuperäisyyttä. Kuolan niemimaan etelärannalla sijaitseva Turjan ranta sen sijaan on ollut etäinen suomalaistutkijoille ja kaunokirjailijoille. Varzugassa ja Kuusiniemessä kävi vuonna 1856 kansanrunouden kerääjä, kielentutkija, muinaistieteilijä D.E. D Europeus (1820–1884), joka keräsi 21 satua Jokangan saamelaisilta. Eläintieteilijä Klaus Kristian Edgren (1864–1904) oli yhdessä hyönteistutkijan K. M Levanderin (1867–1943) kanssa vuonna 1887 mm. Umbassa, Kuusjoella (Kuzerka), Petrajoella (Olenitsa) ja Varzugassa. Vuoden 1887 Suuren Kuolan retkikunnan jäsenet geologian ja mineralogin prof. Wilhelm Ramsay (1865–1928) kulki vuonna 1897 yhdessä arkeologi, maantieteen ja muinaistieteen dos. J. E. Ailion (1872–1933) ja maisteri G. Bergrothin (1876–1960) kanssa Vienanmeren pohjoisrannikkoa, he kävivät myös Kuusiniemessä. Avustajana heillä oli ”saamelaisukko” Parfentij ja suomalainen uudisasukas Konrad Ittelin. Eläintieteilijä R. Frey (1886–1965) kävi vuoden 1913 tutkimusmatkallaan myös Kuusiniemessä yhdessä hyönteistutkija W. Hellén (1890–1979) kanssa. (Rantala, 2008.) Vuonna 1918 julkaistiin Theodor Homénin Suomen itärajan takaisia alueita käsittelevä monografia, jossa käsitellään Turjan rannikon elämää neutraalisti ilman kiihkoa. Rytkölän (2009, 17) mukaan Neuvostoliitossa uskontoa tutkittiin menneisyyden jäänteinä, mutta uskonnon rituaalinen tallennus alkoi 1960- ja 1970-luvulla, muun muassa Venäjän Karjalan erilaisten hautakumpujen tutkimuksena. Tällöin oltiin kiinnostuneita kumpujen tyypittämisestä.

Vuonna 1950 on julkaistu E. A Virtasen Itäkarjalaisten kalastusoikeudesta ja -yhtiöistä etnososiologisen tutkimus Turjan rannikon kalastuksesta ja sen säännöstelystä. Suomalaisilla tutkimuslaitoksilla on hyvin vähän tai ei lainkaan tutkimushankkeita. Sen sijaan Tromssan yliopistolla on käynnissä muun muassa Varzugan murretutkimus, kansatieteellinen selvitys kuolemasta ja sosiologisia tutkimuksia Umbassa. Lönnrot-instituutin tukija Heikki Rytkölä on tutkinut useamman vuoden aikana Vienan Karjalan kalmistoja ja julkaissut niistä teoksia muun muassa Viimeinen koti (2009). Olen käynyt hänen kanssaan muutamia keskusteluja ja kertonut kuvin Turjan rannikon kalmistojen ajan, paikan, uskonnon ja kansanhurskauden tuomasta moninaisuudesta. Rytkölän (2009, 17) mukaan Neuvostoliitossa uskontoa tutkittiin menneisyyden jäänteinä, mutta uskontojen rituaalinen tallennus alkoi 1960- ja 1970-luvuilla. Vienan Karjalan kalmistojen haudoilla ei ole isoja jättiristejä, mutta siellä on myös yhtymäkohtia neuvostojen

kulttuurista ja vanhemmasta kaupunkikulttuurista. Kuusiniemen ja Varzugan kalmistojen jättiristeissä olevien kirkkoslaavisten symbolien ja tekstien tulkinnassa olen saanut apua Itä-Suomen yliopiston professori Lea Siiliniltä. Laura Jetsu (2001) Kahden maailman välillä on tutkinut venäjänkarjalaista hautausrituaalia 1990-luvulla. Hän tarkastelee hautausrituaalia osana kuoleman kulttuuria nykyisessä muodossa. Kuoleman kulttuurissa tulee sääntöjen mukaisesti kohdata tämänpuoleisen ja tuonpuoleisen raja, jotta vainajalla ja yhteisöllä olisi turvallista elää. Jetsun mukaan nykyisessä hautauskulttuurisissa on mukana kuoleman riittien pohjimmaisat kerrostumat. Kalmistot ovat yksi osa suojautumiskeinoa kuoleman tuomalta kaaokselta. Heikki Makkonen (1989) on tutkinut kuolemaa ortodoksisessa perinteessä, jonka selityskehyksen perusta on teologinen. Petri J. Raivo (2002) on tutkinut maiseman kulttuurista transformaatiota ja miten tässä muutoksessa ortodoksinen kirkko asettunut suomalaiseen kulttuurimaisemaan.

1.4. Kenttätyö ja informantit

Ensimmäisen kerran olen käynyt Varzugassa ja Kuusiniemessä kesällä 2003. Sain vuonna 2007 työryhmän nimissä Niilo Helanderin säätiön apurahan Turjan rannikon pomorikylien kenttätutkimukseen. Tutkimushankkeen tavoitteena oli selvittää Varzugan ja Kuusiniemen kylien asukkaiden tämän hetkistä sosiaalista ja kulttuurista tilannetta periferiassa. Syksyn 2007 kenttätyön aikana keräsin kuvallista aineistoa kylien rakenteesta ja palveluista, rakennuksista ja kulttuuriympäristöstä sekä kalmistoista. Sillä matkalla sain tutustua Varzugajoen ja sen sivujoen maisemiin. Vuoden 2007 kenttätöissä oli mukana FT Ritva Toropainen Oulun yliopistosta ja virolainen tulkki Vladimir Vari, jonka äiti on inkeriläinen ja isä ukrainalainen. Toisen kenttätyömatkan tein Ritva Toropaisen kanssa kesällä 2009, jolloin kenttätöiden pääpaino oli kalmistojen ja maiseman tarkemman visuaalisen aineiston hankinnassa. Matkan tarkoituksena oli paneutua kalmistojen moninaisuuteen. Aikaisempien matkojen perusteella on tullut olettamus, että alueen hautausmailla ovat sulassa sovussa ortodoksiset vinoristit ja kommunismin aikaiset viisakaraiset tähdet. Kesän 2013 kenttätyön tarkoituksena oli täydentää kuva-aineistoa ja tarkistaa joitakin yksityiskohtia. Mukana matkalla oli oululaisia luontoharrastajia, joten saatiin kuvattua luontoa ja kasvillisuutta. Kenttätöiden kuvamateriaali ja haastattelut ovat Suomen Kirjallisuus Seuran kuva-arkistossa omalla signumilla. Kieliongelmaa toisella kenttätyömatkalla helpotti, että Varzugan majatalon isäntä ja emäntä osasivat suomea ja he toimivat tulkkeina. Matkat on tehty Turjan rannikolle omalla autolla, käyttäen paikallisia linja-autoja ja takseja. Varzugasta olen vuokrannut maastokelpoisen auton Kuusiniemeen.

Olen haastatellut vuosien 2007 ja 2009 kenttätöiden aikana Kuusiniemen ja Varzugan kyläläisiä, joihin saimme kontaktit majatalon isännän Leri Kazakovin avustuksella. Haastateltavat naiset (venäläinen, tataari ja pomori) ovat 1920-luvun lopulla ja 1930-luvun alussa syntyneitä, mutta haasteltavien joukossa on myös nuorempia henkilöitä. He ovat töissä Varzugassa toimivassa kolhoosissa sähköasentajana ja kalastuslupien myyjänä tai toimii yksityisyrittäjänä. Kävin haastattelemassa kolhoosin eläkkeellä olevaa muuraria, jonka kädentaito näkyi asunnon kunnostamisessa ja sisustamisessa. Olen tehnyt haastattelut kyläläisten kotona kahvittelun ja syömisen merkeissä. Museorakennuksen työmaalla kolhoosin entinen johtaja kertoi kolhoosin toiminnasta, mutta toi myös esille kaihoisat poliittiset kannanotot yhteiskuntajärjestelmästä. Hänellä on ollut yhdenmiehen urakkana kunnostaa Varzugan kirkko ja uutena hankkeena on käytöstä poistetun koulun kunnostaminen pomorimuseoksi Varzugan kylälle. Lisäksi olen haastatellut Varzugan kolhoosin entistä kalastajaa, joka tuli haastateltavaksi majapaikkaamme. Hän asuu joen varressa, joten hän saapui veneellä. Hän oli hyvin otettu haastattelusta, koska oli laittanut pyhävaatteet ylle. Yritimme saada haastatteluaikaa kolhoosin nykyisen johtajan kanssa sovittua, mutta hänelle ei oikein ollut aikaa tai ei sitten halunnut kertoa kolhoosin toiminnasta. Olen tavannut Varzugan kirkkoherrana toimivan igumeeni Mitrofanin, joka kertoi Varzugan kesäkirkon tulevasta remontista. Hän luopui korkeasta laivaston virasta, meni Petsamoon munkiksi ja määrättiin Varzugan kirkkoherraksi. Hän on myös tutkinut Kuolan kirkon varhaisvaiheita. Hän on osallistunut kirkkoa koskeviin kansainvälisiin kokouksiin ja seminaareihin, joten kirkosta on tullut monien kulkijoiden käyntikohta. Sana kieri kyläläisten keskuudessa, että olemme kiinnostuneita kylän elämästä. Ihmiset pysähtyivät kylän raitilla ja heillä oli mukana vanhaa esineistöä, josta he kertoivat. Onneksi esineet olivat tuttuja kieliongelman välttämiseksi.

Keskusteluissa ihmiset kertoivat kolhoosin toiminnasta ja millaisia odotuksia sekä ajatuksia heillä on kylän kehittämisestä, kalastus- ja luontomatkailusta. Keskusteluissa kerrottiin avoimesti kylän ongelmista, kuten alkoholin käytöstä ja itsemurhasta. Haastateltavat ottivat esille palvelujen heikkenemisen ja niiden keskittämisen Umbaan. Matkalla Kuusiniemeen autonkuljettajamme soitti Vladimir Semjonovitš Vysotskin (1938–1980) kantaaottavia lauluja rakkaudesta, sodasta, rauhasta ja jokapäiväisestä neuvostoelämästä. Neuvostovallan aikana laulaja oli kielletty artisti. Raastava musiikki sopi hyvin luomaan tunnelmaa edessä olevaan hiekkakylään. Kaikesta huolimatta haastatteluissa nousi esille optimismi, jota Kuusiniemen ja Varzugan kyläen ehostaminen ja rakennusten kunnostaminen heijastavat. Itselle tuli vaikutelma, että ihmiset ovat itse ryhtyneet parantamaan elinolosuhteita ja elinympäristöä. Vanhemmat naiset kertoivat

sukulaisista ja heidän elämästä sekä näyttivät valokuvia hautajaisista ja vainajan muistelusta. Näistä asioista kertoi myös majatalon isäntä.

Etnologinen tutkimusaineistoni muodostuu informanttien haastattelujen ja heidän kanssaan käytyjen keskustelujen lisäksi videotallenteista ja valokuvista, jotka ovat pääosin itse ottamiani, mutta hautajaiskuvat ovat informantin. Videotallenteisiin olen kuvannut Kuusiniemen aavikkoluontoa ja Varzugan kolhoosin lehmien uimista laidunalueelle sekä Varzugan pomorimuseon esittelyn. Videoita on myös muista Turjan rannikon kylistä, kuten Kolvitsan karjalan kielen taitajasta. Valokuvat kertovat kyläraiteista, kylien infrastruktuurista ja palveluista, rakennuksista, niiden yksityiskohdista, pihoista ja kasvimaiden elämästä sekä kylien kirkoista ja niiden lähellä olevista kalmistoista, sotamuistomerkeistä sekä kolhoosin toiminnoista. Kenttätöissä olen valokuvannut ja dokumentoinut Varzugan ja Kuusiniemen kalmistojen hautoja ja niiden ominaisuuksia. Hautojen inventoinnissa olen pyrkinyt kattavuuteen, hautojen yksilöllisyyteen ja erityispiirteiden kuvaamiseen. Olen selvittänyt ristien mittasuhteet, materiaalit, värit, tekstit ja iän sekä ristissä olevat koristeet, kuten tekokukat. Ristillä varustetussa hautakummun inventoinnissa olen huomioinut kummun muodon ja materiaalin, haudalla olevat vainajan muisteluun liittyvät esineet, kalusteet, ryynit ja ruuan sekä teko- ja luonnonkukat että istutetut kukat. Olen inventoinut uusien hautojen kivipaasien materiaalin, paaseissa olevat symbolit ja hautakummulla olevat vainajan muisteluun liittyvät tekijät. Kalmistojen dokumentoinnissa olen pyrkinyt tuomaan esille yhteiskunnallis-taloudellisen kehityksen. Varzugassa ja Kuusiniemessä, joissa on yhteensä viisi hautausmaata, inventoin yli 100 hautaa. Kuusiniemen ja Varzugan kalmistojen inventoinnit kuvineen ovat liitteissä 1 ja 2. Liitteenä ovat tutkimusaineistoa koskevat valokuvat, joihin olen viitannut tekstissä. Luvussa 5.3 käsittelen hautojen inventointeja. Valokuvia on myös matkamiehen- ja kyläristeistä, jotka ovat yleistyneet Neuvostoliiton hajoamisen myötä. Kuvat kertovat siitä, että kirkko on palannut jälleen maisemaan. Olen kuvannut informanttien kotien interiöörejä, jotka heijastavat aikakauden ihanteita ja arvostuksia. Kyläläisiltä olen saanut Varzugan julisteita ja postikortteja, joihin on kuvattu samoja elementtejä kuin kalmistojen hautakivissä.

Luonnosta kiinnostuneena olen kuvannut maisemaa ja kasvillisuutta sekä luonnon hyötykäyttöä. Digitaalinen tekniikka mahdollistaa runsaan kuvamateriaalin keräämisen, joten kamera on ollut tärkein apuvälineeni. Olen ottanut tähän työhöni kuvamateriaalia kalmistoista ja vainajien

muistamisesta sekä kotien uskonnollisesta interiööristä. Kuva-aineistoni on kenttätyöni pääsisältö, koska haastattelut jäivät vähemmälle kielivaikeuksien vuoksi. Kuvien visuaalisuus kertoo elämisen mahdollisuuksista ja kyläläisten sosiaalisen elämän tukipilareista

Kenttätyössä on tärkeää itsereflektio, joka on omien persoonallisuuspiirteiden lisäksi kykyä arvioida oman elämäkokemuksen tai sen puuttumisen vaikutusta tutkimusprosessiin sekä kykyä tunnistaa omat, osittain alitajuiset asenteensa tutkimuskohteeseen (Suojanen 1997, 54–55). Taina Kinnusen (2001, 288) mukaan tutkijan itsereflektio on etnografian kokonaisluonteen mukaisesti fiktiivinen, mikä ei kuitenkaan vapauta tutkijapersonaan kuuluvien olennaisten seikkojen pohtimisesta. Turjan rannikon perifeerisyyteen ja olosuhteisiin osasin suhtautua tyynen rauhallisesti aikaisempien kenttätöiden kokemuksella. Kenttätöitä tehdessä olin lähellä kylän elämää, mutta analyysin tekemisessä olen kuitenkin kaukana kylästä jo fyysisen etäisyyden vuoksi. Etnografisen tutkimuksen tulokset ovat aina monella tapaa välittyneitä, koska aineiston keruu, tulkinta ja analyysi sekä aiheen valinta ovat henkilökohtaisia. Kentällä minulla on vastuu ja tehtävä määrätä, mitä on relevanttia havaita ja mitä ei. Kenttätöissä on tärkeää, että silmä on harjaantunut näkemään ympäristön kulttuurin pieniäkin piirteitä ja marginaaleja, kuten Varzagan kalmistojen jättiristit.

2. Neuvostoliiton synty ja sortuminen

Sosiaaliset levottomuudet, kyllästyneisyys itsevaltaiseen keisarin hallintoon, ensimmäisen maailmansodan aiheuttama taisteluväsymys ja jo pitkään kytenyt vallankumouksellisuus johtivat 1917 Keisarillisen Venäjän luhistumiseen. Leninin kuoleman jälkeen 1924 käynnistyi "Sosialismia yhdessä maassa" -periaate. Sen mukaan aloitettiin Josif Stalinin organisoima raskaan teollisuuden kehittämisohjelma sekä sen rahoittamiseksi maatalouden kollektivisoinnin kolhooseiksi ja sovhooseiksi. (Luukkanen 2004, 208–209, 213–214.) Sovhoosi on valtioneuvosto ja kolhoosi on yhteistoimintatila, jota yhteisö viljelee valtion valvonnassa ja joka toimii osuustoimintaperiaatteella. Kuolan niemimaalla, kuten koko Neuvostoliitossa kollektivisointi alkoi vuonna 1928, jolloin koko maan talous viljanviljelyksestä, karjanhoidosta, metsästyksestä, kalastuksesta poronhoitoon saakka oli siirrettävä yhteisomistukseen ja yhteistyöperusteiseksi. (Kauppala 1998, 19–20, 26–27.) Varzagan Nousevan kommunismin oraat -niminen kolhoosi perustettiin vuonna 1928, ja se on edelleen toiminnassa, samoin Kuusiniemen Merimies osuuskunta.

Neuvostoliiton luhistuminen johtui monista tekijöistä. Useimmiten tärkeimpänä syynä pidetään presidentti Gorbatšovin taloudellisia ja poliittisia uudistuksia. Niidenseurauksena Neuvostoliitto ja Euroopan muut sosialistiset maat sortuivat. Gorbatšovin tavoitteina olivat muun muassa kommunistipuolueen vallan vähentäminen ja siirtyminen monipuoluejärjestelmään sekä itäblokin valtioiden valvonnan lievittäminen. Tavoitteissa onnistuttiin osittain, mutta uudistukset johtivat lopulta valtion lakkaamiseen. (<http://www.wuorikoski.fi/russia4.htm#loppu>)

Neuvostoliiton hajoaminen ja sen seurannaisvaikutukset hidastivat myös Kuolan niemimaan kehitystä. Vuosi 1990 toi mukanaan monia muutoksia ja epävakautta Venäjän poliittiseen ja sosio-ekonomiseen tilanteeseen. Se myöhemmin ilmeni vakavana taloudellisena kriisinä. Valtava inflaatio ravisutti maan taloutta ja sekoitti poliittista kenttää, mikä puolestaan aiheutti laman. Lama säteili kaikkiin elinkeinoihin. Monet tuotannollisen toiminnan lohkot joutuivat energian hintojen ja kalliiden kuljetusten vuoksi voimakkaasti vähentämään volyymiaan, ja useat tehtaat ja tuotantolaitokset joutuivat lopettamaan tuotantonsa kokonaan. Tämä johti osaaikatyöttömyyden kasvuun, joka vuoden 1995 paikkeilla alkaen muuttui avoimeksi massatyöttömyydeksi. Ainoaksi selviytymiskeinoksi eräillä epäsuotuisilla alueilla, kuten pohjoisessa nousi luontaistalous: kalastus, metsästys, sienestys ja marjastus. Talouspolitiikan ja lainsäädännön muutoksien myötä osuuskuntien ja yksityisten yhtiöiden määrä on noussut olennaisesti. Omistussuhteiden muutokset eivät ole kuitenkaan tuoneet kaivattua vakautta teollisuuden tai maatalouden aloille. (Kauppala 1998, 27.) Neuvostovallan romahtamisen seurauksena ulkomaiset yritykset kiinnostuivat rikkaille suunnatusta lohikalastusmatkailusta Kuolan niemimaalla. Matkailun kannalta ongelmana on huono tie, joka on ollut koko ajan työmaana tekemieni kenttätöiden aikana.

3. Vanhauskoisuus

Vanhauskoiset pakenivat uskonnollisia vainoja erämaihin ja syrjäisiin paikkoihin, kuten Turjan rannikon kyliin, jossa asui vanhauskoisia jo entuudestaan. Vanhauskoisuuden elementtejä on nähtävissä edelleen Kuusiniemen ja Varzugan kodeissa ja kirkon ikoneissa. Sana *vanhauskoisuus* tulee venäjän kielen sanasta *starover*, joka tarkoittaa kirjaimellisesti 'vanhassa uskossa', toisin sanoen 'vanhavanäläisessä perinteessä elävää tai pitäytyvää henkilöä'. Vanhauskoisista käytettiin myös nimitystä *raskolnik*, joka tarkoittaa jakautuminen, hajaannus. Sana tarkoittaa myös lahkolaista. Vanhauskoisuus syntyi Venäjän kirkollisen hajaannuksen seurauksena 1600-luvun puolivälissä. Kirkollinen hajaannus oli Moskovan Venäjän vallankeskittämispolitiikan

tulosta. Uudistuksia alkoi valmistella Moskovan patriarkka Nikon (1652–1666) yhteistyössä kreikkalaisten oppineiden kanssa, mutta tällainen yhteistyö ei miellyttänyt monia vanhoihin tapoihin tottuneita pappeja. Venäjän kirkko oli perinteisesti pitänyt itseään apostolisena, koska se legendan mukaan peri kristinuskon suoraan apostoli Andreakselta samanaikaisesti kreikkalaisten kanssa. Usko tähän legendaan on Venäjällä ilmennyt mm. poikkeuksellisen vahvana messiaanisenä ja marttyyrisenä mieltymyksenä. Päämääränä Nikonilla oli uudistaa ja mukauttaa slaavilaista liturgiaa kreikkalaisemmaksi. Yhteistyö kreikkalaisten kanssa aloitettiin selvästi sotilaspoliittisin taka-ajatuksin ja päämääränä oli luoda oikeauskoisten maailmanvaltio Venäjän johdolla. (Laitila 1995, 308–317.)

Patriarkka Nikonin aloitteesta liturgista kirjallisuutta uudistettiin korjaamalla kopioimisesta aiheutuneita käännösvirheitä ja tekstit korjattiin kreikankielisten originaalien mukaiseen asuun. Jumalanpalveluskäytännön yksityiskohdat uudistettiin sellaiseksi kuin ne olivat 1600-luvulla Kreikassa. Tekstien muutokset olivat sisällön kannalta vähäiset, mutta ulkoisella tasolla huomattavat. Henkilökohtaisen ristinmerkin tekeminen muutettiin kaksisormisesta kolmella sormella tehtäväksi, ja tästä sormimerkistä tulikin tärkein vanhauskoisia ortodokseista eristävä piirre. Molemmissa ortodoksisuuden suuntauksissa sormimerkeissä kiteytyvät uskontunnustukseen liittyvät pääopit – oppi Kristuksen kahdesta luonteesta ja kolminaisuusopista. Vanhauskoisilla kaksi pystyssä olevaa sormea kuvaa Kristuksen kahta luontoa, ihmisyyttä ja jumaluutta, ja kolme kämmentä vasten taivutettua sormea kuvaa kolminaisuutta. Nikon toimi myös polyfonisen kirkkolaulun ja uusien sävelmistöjen puolesta. Myös ristin muodosta tuli tärkeä symboli. Vanhauskoiset hyväksyvät vain sekundaarikäytössä eli liturgisissa puvuissa ja alttarivaatteissa nelipäisen ristin. Vanhauskoiset käyttävät vanhavenäläistä kahdeksanpäistä ristiä. Vanhauskoiset noudattavat tarkoin yleisortodoksista jumalanpalvelusjärjestyksen muotoa, joka pohjautuu jerusalemilaisen tradition jumalanpalveluskirjoihin. Näitä uudistuksia eivät kaikki hyväksyneet ja vastustavista voimista muodostui vanhauskoisten esipapin Avvakumin (1621–1682) johdolla liike, jota alettiin kutsua vanhauskoisuudeksi. (Laitila 1995, 308–317; Pentikäinen 1999, 14–17.)

Vanhauskoiset kokivat kirkolliset uudistukset maailmanjärjestyksen perustuksien järkkymisenä. Nämä vanhassa uskossa pitäytyneet alkoivat pian pitää Venäjän valtiota ja kirkkoa antikristuksen edustajana. Vanhauskoisuus oli syntyessään apokalyptinen. Odotettiin maailmalop-

puu aivan lähitulevaisuudessa. (Laitila 1995, 308–317.) Ilmeisesti koko Eurooppa uskoi pikaiseen maailmanloppuun. Kaarlo Arffmanin mukaan (1996, 39–41) Lutherkin uskoi maailmanlopun tulevan hänen elinaikanaan.

Kun esipaimen Avvakum ja monet hänen kannattajistaan oli poltettu roviolla, vanhauskoiset painuivat maan alle. He pakenivat Venäjän ortodoksisen kirkon ja tsaarin sortoa valtakunnan syrjäseuduille ja naapurimaiden periferiaan. Nikolai I:n (1825–1855) jälkeen valtaan tulleet tsaarit olivat huomattavasti suvaitsevampia. Vanhauskoisten historiassa Vianmeren rannikko ja Äänisen kuvernementti ovat olleet vanhauskoisten asuinalueita. Vanhauskoisia tuli myös Suomeen, mm. Ilomantsiin, Juukaan ja Kuusamoon. Vanhauskoisten muuttoliikkeet olivat suurimmillaan 1800-luvulla. Vanhauskoisuutta kannattavia munkkeja ja pappeja karkotettiin 1600-luvun lopulla Vianmeren Solovetskin luostarisaaressa. Luostarin munkit asettuivat kuitenkin vanhauskoisten puolelle, mihin lienee osasyynä ollut katkeruus patriarkka Nikonin ja tsaaria kohtaan. Solovetskin niskuroinnin seurauksena tsaari lähetti sotajoukon taivuttamaan luostaria kirkon puolelle, mutta tuloksetta. (Laitila 1995, 310–312.)

Aluksi vanhauskoisina pysyneet papit johtivat seurakuntaansa. Kun he kuolivat, ei uusia pappeja saatu, kun ei ollut piispaa vihkimään. Liike muuttui käytännön syiden vuoksi papittomaksi maallikkoliikkeeksi, mutta koska odotettiin pikaista maailmanloppua, ei tilannetta tarvinnut murehtia. Maailmanlopun vuoksi naimattomuus oli suosiossa, usein elettiin luostariyhteisöissä. Vuosisatojen kuluessa vanhauskoisuus jakaantui eri ryhmiin ja niistä käytettiin erilaisia nimityksiä. Pääjako on kuitenkin papittomat ja papilliset. Eri ryhmät olivat omalla tavalla oppositiivissa valtiokirkkoa vastaan. Osa vanhauskoisista vetäytyi pois maailmasta ja yhteiskunnasta ja asui luostarielämää skiitoissa. Sen joka tahtoo olla Kristuksen oma ja tulla pelastetuksi, on paettava maailmaa, vältettävä kaikkea yhteyttä esivallan ja sen palvelijain kanssa, kartettava kaikkea, missä ikinä on esivallan merkki. (Pentikäinen 1999, 14–17; Laitila 1995, 308–317.)

Muinaisvenäläinen maalaustaide ilmenee ikonografian noudattamisena, maalaustekniikassa, henkilöhahmojen mittasuhteissa, kyvyssä välittää liikkeen tuntu, vaalennuksina, rytmisissä ja tavassa piirtää laskokset. Käyttöön otettiin uusia väriyhdistelmiä: violetti, vaaleansininen, lila, pistaasinvihreä, vaaleanvihreä, vaaleanpunainen, turkoosinsininen ja haalistunut oliivinvihreä. Vanhan näköiseksi, tummin värisävyin tummalle taustalle maalattu ikoni näytti ajan patinoimalta. Vanhauskoiset arvostivat ikoneita, jotka näyttivät vanhemmilta, mitä ne todellisuudessa olivat. He uskoivat, että patinoidun näköistä ikonia on sukupolvien ajan rukoiltu, joten

ne olivat vaikutukseltaan tehokkaampia. Metallikonit ovat olleet vanhauskoisten suosiossa, koska niiden valmistuksessa kiteytyy vanhauskoisten polttoitsemurhat. Metallista valetut pyhäinkuvat ovat Venäjän kirkollisen taiteen suurin esineryhmä. Niiden suuri määrä selittyy sillä, että metallivalanta on tekniikaltaan yksinkertaista, kupariseos materiaalina halpaa ja metallisten pyhäinkuvien valmistus on ollut lähes teollista suuren kysynnän vuoksi. Metallikonit tehtiin valamalla kaksoismuottiin hiekkavaluna. (Basova 2001, 73–75; Printseva 2001, 23.) Varzugan Afanasian talvikirkossa on kaksi vanhauskoisille tyypillistä ikonia. Toiseen vanhauskoisten ikoniin on kiinnitetty tsata (*kuva 50*). Se on ikoniin kiinnitetty puolikuun muotoinen metallilevy, jota suudeltiin itse ikonin sijasta. Tapa johtuu itse ikonin ylisuuresta kunnioittamisesta. Toinen vanhauskoisten ikoneista kuvaa viimeistä tuomiopäivää.¹ Tuomiopäivän ikoni (*kuvat 63, 64*) on ollut Afanasian talvikirkon eteisessä, mutta se on nyt Uspenskin kirkossa.

Niin ortodoksisuus kuin vanhauskoisuuskin ovat saaneet vaikutteita kansanuskosta. Ortodoksinen kirkko ei pitänyt kovin tarpeellisena kitkeä kansan tapoja, riitti, että niille annettiin uusi kirkollinen selitys ja sisältö. Kristillisyys ja kansanuskomukset elivät sulassa sovussa ihmisten jokapäiväisessä elämässä. Ortodoksisuus ja vanhauskoisuus molemmat ovat samaa itäistä kirkkoa, vanhauskoisuus vain kehittyi maallikkojohtajien ohjauksessa ilman yleisesti kontrolloidun kirkon valvontaa ja sai siten omia tulkintoja. (Laitila 1995, 314, 316.)

Vanhauskoisuuden vaikutus on ollut merkittävä vanhavenäläiseen kirjallisuuteen, ikonitaiteeseen, yksiääniseen jumalanpalvelukseen ja kansankieliseen kirjallisuuteen. (Laitila 1995, 316.) Turjan rannikon kylissä vanhauskoisuus näkyy asuntojen puhtautena ja siinä, että tupakkaa ei kukaan polta sisällä, vaan tupakalle mennään ulos tai joka tapauksessa pois asuinhuoneista. Vanhauskoisuuden merkinä on Varzugan majatalon eteisen ovenkarmin yläosaan maalattu

¹ *Tuomiopäivän ikonin* pääperiaatteet: Herra Sebaot, jonka jalkain juuresta lähtee purona ”Herran kiivastus”, lähettää Kristuksen tuomitsemaan kansoja. Niitä ympäröivät taivaalliset sotajoukot syöksevät saatanan ja pimeyden ruhtinaat tuliseen jokeen. Herra Sebaot siunaa tuomion. Kristus maailman tuomari. Hänen oikealla puolellaan seisoo Jumalanäiti, vasemmalla pyhä Johannes Kastaja Herran Edelläkävijä, polvistuneina Aatami ja Eeva. Heidän takaan istuvat 12 apostolia. Aatamin kantapäätä lähtee perisynti, joka päättyy tulisen gehennan kitaan. Käärmeen ruumiin ympärille ovat kietoutuneet 19 kuolemansyntiä, joiden joukossa ovat: ylpeys, kateus, epätoivo, ahneus, siveettömyys, turhamaisuus, juoppous, tanssi. Valmistettu pöytä, jonka sivuilla puolen sekä ylienkehi Gabriel kääntyneenä toisuskoisten puoleen. Jumalan käsi, jonka ympärille on ryhmitetty kuvauksia sielujen vanhurskaudesta ja syntisyydestä. Rikkaan miehen kuolema. Ilmoitettu paratiisi. Pimeyden ruhtinaat ajavat syntiset helvettiin. Helvetissä tulinen gehenna nielaisee syntiset. Sen päällä istuu saatana, ja sen jalkojen juuressa Juudas. Armelias syntinen. Apostoli Pietari johdottamassa vanhurskaita paratiisiin. Abrahamin helma. Esi-isät Iisak, Abraham, Jakob ja katuva ryövärei Rab. Kunnianarvoiset nousemassa Jerusalemin vuorelle. Vanhurskaat Jerusalemin vuorella. Syntisten kärsimykset helvetissä. (Jääskinen 1993. De Galuwe 1988.)

musta risti. Kantalahdessa olen käynyt erään vanhauskoisen perheen luona kylässä, jossa äiti ja Pietarista muuttanut poika olivat vanhauskoisia. Talossa oli vanhauskoisten itse maalattuja ikoneita ja muutamia metalli-ikoneita. Vanhauskoisilla on ollut tapana, että vieraille tarjotaan omista astioista juotavaa tai syötävää, mutta tällainen käytäntö on jo loppunut. Vanhauskoiset miehet eivät ole saaneet leikata partaa ja naiset ovat käyttäneet huiivia, mutta nämäkin tavat ovat jo unohtuneet. Kuusiniemessä yhdessä hautakiven kuvassa oli vainajalla pitkä parta ja naisella huiivi päässä, mutta kalmistossa on vanhauskoisten kahdeksanpäättyistä ristiä. Kalmistoissa on vanhauskoisten katoksellisia ristejä (*kuva 82*).

4. Turjan rannikko

Turjan rannikko kuuluu hallinnollisesti Turjan piiriin eli Terin piiriin (ven. Терский район) Murmanskin alueella. Se sijaitsee Vienanmeren pohjoisrannalla. Alueen pinta-ala on 19 300 km² ja asukkaita on noin 8 200. Piirin hallinnollinen keskus on Uмба ja toinen hallintoalue on Varzuga. Alueen sisämaata asuttivat saamelaiset, mutta rannikolla asui venäläisten lisäksi pomoreja ja myös suomensukuisia kansoja, joista karjalaiset olivat suurin ryhmä. (<http://mun.gov-murman.ru/local/tersky.shtml>)

Ensimmäinen muistiin pantu silminnäkijän kuvaus pohjoisten kansojen asioista on norjalaisen viikingin Ottar Haalogalantilaisen suullinen kuvaus (noin vuodelta 870), joka on kirjattu muinaisenglanniksi Englannin kuningas Alfred Suuren toimittaman Paulus Orosiuksen maailmanhistorian liitteeksi. Ottar kertoo olevansa kaikkein pohjoisimpana asunut norjalainen. Hän kertoo matkanneensa kauas pohjoiseen ja itään suurelle joelle, joka on paikannettu Vienajoeksi. Sitä ennen hän sanoo tavanneensa vain fennejä, joilla tarkoitettaneen saamelaisia, mutta suuren joen suulla maa oli viljavaa ja asukkaat vaaleahiuksisia. He puhuivat kieltä, joka oli melkein sama kuin fennien kieli. Ottar kutsuu näitä ihmisiä bjarmeiksi. Skandinaaviset saagit kertovat useista norjalaisten retkistä Vienajoen suulle 900-luvulta lähtien. Norjalaiset kävivät kauppaa, mutta he myös ryöstivät saalista tilaisuuden tullen. Asukkaat ovat ilmeisesti olleet suomensukuisia, mutta 1100-luvulta lähtien tiedetään venäläisiäkin asettuneen asumaan bjarmien maille. Kerrotaan myös karjalaisten tehneen vastavuoroisesti kauppa- ja ryöstelyretkiä Norjan rannikolle. Retkien arvellaan jatkuneen 1400-luvulle asti. (Lehtola 1996, 35, 45–46; Kirkinen 1999, 8.)

Monissa uskonnoissa pohjoinen ilmansuunta merkitsee pahaa. Suomen Kansan Vanhoissa Runoissa runoissa tuodaan esille, että Pohjoisessa ovat kylmät tuulet, hallat pakkaset ja talvet,

loitsujen mukaan myös sairaudet, kivut, vaivat ja kuolema. Suomalaisissa loitsuissa ja eepillisissä balladeissa Pohjola, Lappi, Turja tai Rutja personoituvat ja ne tarkoittavat samaa. Suomen Lappi, Ruijan Lappi ja Turjan Lappi Kuolan niemimaalla olivat samaa Pohjola. Ne tarkoittivat yleensä uskomuksellista, myyttillistä pohjoista ilmansuuntaa. (Kempainen 1963, 43, 47.) Kalevalassa palovamman loitsuna on ”Tule, tyttö, Turjan maalta, neiti, laskeite Lapista hyyssä sukka, jäässä kenkä, hallassa hamehen helmat, hyinen kattila käessä, jäinen kauha kattilassa! Viskoa vilua vettä, riittechistä ripsuttele paikoille palanehille, tulen tuhmille vihoille. (Kalevala 48. runo.) Lönnrotin (1880) sanakirjassa "turja" on merkitty tarkoittamaan niskan takaosaa. Anna-Leena Siikalan (1992, 108, 128, 135, 152) tutkimusten mukaan uralilaiset kansojen mytologiassa pohjoinen edusti kuolemaa ja etelä elämää.

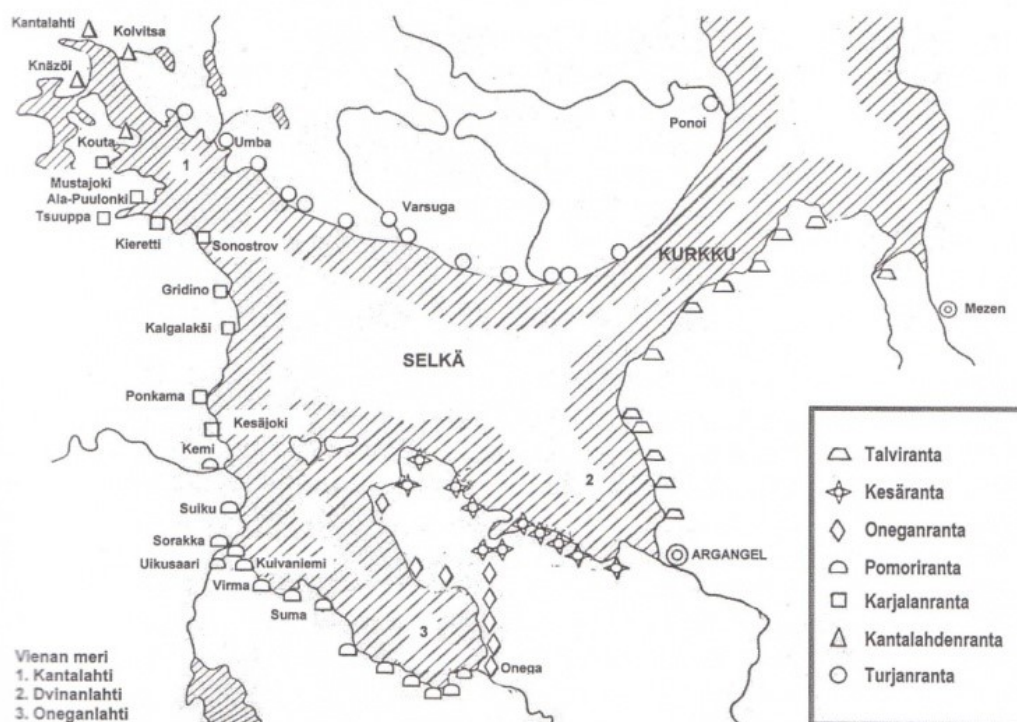
4.1. Pomorit

Ensimmäinen maininta novgorodilaisille veroa maksavista Turjan rannikon asukkaista on vuodelta 1216. 700-luvun lopusta 1300-luvun alkuun novgorodilaiset olivat asuttaneet jo koko Kuolan niemimaan alueen. Novgorodista tulleet slaavit perustivat muinaisen Kuolan kaupungin lähelle nykyistä Murmanskia vuonna 1264. Novgorod alkoi menettää mahtiaan 1400-luvulta lähtien, jolloin Lappi siirtyi lähemmäs Moskovan suurruhtinaskuntaa, ja yhdistyi sittemmin vastaperustettuun Venäjän valtioon. Näistä ajoista alkoi saamelaisten käännyttäminen kristinuskoon. Vuodelta 1526 peräisin olevissa kirjallisissa raporteissa on merkintä villeistä lappalaista, jotka asuivat Kantalahdella, sinne oli rakennettu Ivan Predtechan syntymän kirkko. Pyhä Trifonin perustamalla Petsamon luostarilla 1530-luvulla oli suuri rooli kristinuskon levityksessä saamelaisten keskuuteen. (Lehtola 1996, 77–79; Kirkinen 1999, 10, 24–26.)

Vienanmeren rannoilla asuivat pohjoisten alueiden kaupankävijät pomorit (ven. Поморы, Pomory). Sanan arvellaan tulevan venäjän kielen ilmaisusta [po more] 'merellä, meren rannalla'. Vienanmeren pomorit kävivät vaihtokauppaa Jäämeren kauppapaikoilla lähinnä Ruijassa. Kaupan kukoistus alkoi 1700-luvulla ja sillä oli erittäin suuri merkitys koko alueen taloudelle. Pomorit vaihtoivat viljelykasveja, jauhoja, puutavaraa, eläinten nahkoja ja muita tarvikkeita norjalaisten ja saamelaisten kalaan ja työkaluihin. (Schrader 1988, 111–113; Alm & Heikkilä 2001, 10.) Pomorit olivat pääosin vanhauskoisia. Vanhauskoisuus säilyi erityisesti Venäjän periferioissa, siellä sitä myös pitkään tuki Solovetskin luostari, jonka munkit viimeisinä liittyivät 1600-luvun kirkon uudistuksiin. Vanhauskoisuutta käsitellen luvussa 3.

Sanaa "russenorsk" käytetään siitä sekakielestä, jota ennen ensimmäistä maailmansotaa käytettiin Pohjois-Norjassa pohjoisnorjalaisten ja luoteisvenäläisten harjoittamassa pomorikaupankäynnissä. Kieli perustui norjan pohjoiseen murteeseen ja venäjän kieleen. Russenorsk sanakirjassa oli 27500 sanaa ja kauppiaille tarkoitettussa oli n. 500 sanaa. Se koostuu hintoja, kauppaa, säättä ja tuulia sekä perhe-elämää käsittelevästä sanastosta, aiheista, joista kaupankäynnin yhteydessä oli tapana puhua. On laskettu, että kieli perustuu lähes yhtä paljon venäjään kuin norjaan. 50 % sanoista on norjaa, 40 % venäjää, muutamia sanoja on ruotsista, saksasta, ranskasta, englannista, suomalaisten kveenien kielestä ja saamesta. Norjalaiset uskoivat puhuvansa venäjää ja venäläiset norjaa, mutta kyseessä oli tyypillinen sekakieli ns. pidgin. Kieli alkoi menettää merkitystään, kun norjalaiset laivanvarustajat alkoivat lähettää lapsiaan Arkangeliin venäjää oppimaan. (Broch 1984, 29–30, 32, 39, 59.) Russenorskan kielioppi on hyvin yksinkertainen. Sen ainoa prepositio on på, jota käytetään useissa eri merkityksissä. Johdinta -om käytetään verbeissä, esim. kopom norjan kjøpe 'ostaa', drikkom no drikke 'juoda', slipom no sove 'nukkua'. Venäjän mukaisesti olla-verbin presensmuotoa ei käytetä. (Broch 46–47.)

Piirros 1 Vienanmeren pomorialueet

Lähde: Vienanmeren pomorirannat. (Rytkölä 2009, 89.)

4.2. Turjan rannikon kylät

Käsittelen tässä luvussa niitä Turjan rannikon kyliä, joissa on kirkko. Tilanne on muuttunut kenttätöiden jälkeen siten, että kesällä 2013 Alakurtissa oli kirkko rakenteilla ja Kuusiniemessä kirkko oli lähes valmiina. Kantalahden alue on osa historiallista Vienan Karjalaa. Kantalahden kylä perustettiin vuonna 1526. Kylässä tiedetään olleen aikoinaan ortodoksinen luostari, jonka paikalle on pystytetty muistomerkki Kantalahden niemeen. Kantalahti ympäristöineen muodosti Vienan Karjalan pohjoisimman kunnan ja se kuului Kemin kihlakuntaan. Kantalahden kyliä olivat myös Kolvitsa ja Niva. Kirkonkylä Kantalahti oli 1900-luvun alussa kauppalana. Kantalahden kunta lakkautettiin 1920-luvun alussa ja siitä muodostettiin yhdessä Koudan kanssa Kantalahden piiri, jonka hallintokeskukseksi entinen Kantalahden kirkonkylä tuli. Kantalahdesta tuli kaupunki vuonna 1938. Kantalahden asukasluku on vaihdellut melkoisesti: 1926 asukkaita oli 6610, huippuvuonna 1989 54100, mutta nykyisin luku on laskeva, 2005 se oli 39244. Merkittävimpiä yrityksiä ovat alumiinisulatto ja Nivan vesivoimala, leipätehdas, kalasäilytetehdas ja alkoholitehdas Virma. Kantalahdessa toimii yhä 1932 perustettu Moskovan yliopiston alainen tutkimusasema, jonka tutkimus on laajentunut haahkan suojelusta ympäristön seurantaan. Tutkimusaseman henkilöstöä on käynyt kertomassa toiminnastaan suomalaisille kollegoilleen Kantalahdessa, Kemissä ja Oulussa muutama vuosi sitten pidetyissä seminaareissa. Olen itse osallistunut näihin seminaareihin.

Kantalahdessa on aivan uusi ortodoksinen kirkko. Se noudattaa tarkasti vanhaa Bysantista periytyvää kirkkoarkkitehtuuria, jossa varsinainen kirkkosali on melko pieni - alkujaan varattu vain uskovaisten käyttöön ja sen edessä oleva eteishuone (narteks) on suhteellisen iso (*kuva 1*). Kirkko on ilmeisesti päivisin aina avoinna, siellä on ystävällisiä mummoja päivystämässä ja myymässä kynttilöitä ja muuta kirkkotavaraa. Edellinen kirkko toimi vanhassa puurakennuksessa, jota ei ollut suunniteltu kirkoksi. Heikki Klemetti (1948, 118–119) vertaa Kannanlahden vanhaa kirkkoa kreikkalaisen arkkitehdin Kallikrateen (400-luku eaa.) maailmasta tai itämaiden ihmepalatsiksi. Klemetin kuvaama kirkko on jossakin vaiheessa tuhoutunut, joten sen jälkeen kirkko on toiminut väliaikaisissa tiloissa.

Umba (suom. myös Umpi ven. Умба)

Umban maantien vieressä oleva iso kyltti toivottaa vierailijan tervetulleeksi englanniksi. Kyltissä on vuosiluku 1466. Umba on kaupungin tapainen taajama ja Turjan piirin hallintokeskus, asukkaita on n. 6200. Umba sijaitsee noin 130 kilometriä Kantalahdesta itään Umbajoen suulla. Umban vanhimpia asukkaita ovat pomorit, joiden arvellaan muuttaneen sinne Novgorodin seuduilta jo toista tuhatta vuotta sitten. Umbassa on myös jonkin verran karjalaista asutusta. Umba on ollut Turjan saamelaisten lapinkylä, joka on kokenut Ruotsi-Suomen, Tanska-Norjan ja Venäjän valtopyrkimykset Lapin verotuksen osalta ja asutuksen laajentumisen vuoksi. Englantilaiset yrittivät valloittaa Umban Krimin sodan aikana, mutta kyläläiset saivat vihollisen ajettua pois. (Lehtola 1996, 96, 106, 119, 197.)

Umban Kanozeron (Kanajärven) alueelta v. 1997 löydettyissä sadoissa kallioppiirustuksissa on kuvattu Turjan rannan ihmisten elämää: kalastus, metsästys, erilaisten merenelävien pyynti ja lohenpyynti. Piirakissa on myös uskonnollisia symboleita. Vanhimmat piirustukset on arvioitu olevan ajalta 3000 – 2 000 vuotta eKr. ja nuorimmat puolestaan keskiajalta. Kuvista löytyy yhtäläisyyksiä kaikkiin niihin tyyleihin, joita on käytetty Skandinaviasta löydettyissä kallioppiirustuksissa (Lauhakangas, Hiidenkivi 5/1999.) Turjan rannikolla (Manyukhin & Lobanov 2002, 19–31.) on useampia jatulintarhoja eli labyrinthtejä, jotka on rakennettu n. 1800 – 1600 vuotta eKr. Niiden tarkoitusta ei ole pystytty selvittämään, mutta ne voivat olla muun muassa joko kulttikohteita tai venäläisen tulkinnan mukaan kalastusvälineitä. Olen käynyt Umban vanhan pogostan muinaisella hauta-alueella, jossa haudat ovat pohjois-eteläsuuntaisesti. Umban kulttuurihistoriasta kertoo myös kartan paikannimet. Leif Rantalan tietojen mukaan Umban keskustan kartassa on kylän länsipuolella Roima-nimisessä niemessä paikannimi "Observatornaja". Umbassa on toiminut 1700-luvulla hopeakaivos, josta on pohjapiirrokset Kantalahden tutkimusaseman museossa. Suurin osa asukkaasta asuu uudessa osassa Umbajoen itäpuolella. Länsirannalla sijaitsee vanhan Umban pomoriasutus (kuva 5). Umban nykyinen kirkko (kuva 4) toimii taajaman vanhassa puurakennuksessa, mutta uutta kirkkoa on rakennettu useamman vuoden ajan länsirannalle entisen kirkon paikalle (kuva 3). Lahden pohjukassa on pieni Pyhä Nikolain tsasouna (kuva 2) kalastajien turvaksi. E. A. Virtasen (1950, 21–24, 28, 48, 57, 60) mukaan Vanhan kirkon kohdalla on ollut varzugalaisten lohipato.

Kaskirannan kylä

Kaskirannan kylä on vanhoja Vienenmeren pohjoisrannan asuinpaikkoja. Kenttätöiden perusteella kylä näyttää nykyisin jokseenkin taantuneelta, sillä kolhoosi on lopetettu, kirjasto suljettu ja niukkuus näkyy ympäristöstä. Kolhoosin navetta on romahtanut. Toimeentulo perustuu pääosin luontaistalouteen merestä ja maalta saataviin antimisiin. Alueella on vanhoja isoja taloja, osaa on kunnostettu parempaan kuntoon ja kuivumassa olevasta pyykistä voi päätellä, että lapsiakin sentään on (*kuva 8*). Kaskirannan kylän keskelle on rakennettu uusi kyläkaivo kaivohuoneineen ja yhteinen ulkoilmakeitin (*kuva 7*). Vuohet ovat näissä rannikkokylissä suosittua pienkarjaa. Kylässä on pieni aidattu muistolehto, johon on pystytetty kivipaasi. Siihen on kirjoitettu kaikkien suuressa isänmaallisessa sodassa kaatuneiden nimet. Kivipaasin ympärillä on tapana muistella kaatuneita, koska ihmiset ovat tuoneet kukkia ja muina lahjoina tupakkaa ja konveheteja. Kaskirannassa on kirkko (*kuva 9*), ja tien toisella puolen on hautausmaa. Maisemallisesti kylää hallitsee meren rantaan rakennetut talot ja vuorovesi. Kirkon ohella toinen maamerkki on majakka. Kylässä asuu myös entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneita ihmisiä (*kuva 6*).

Kuusiniemi (Kuzomen, ven. Кузомен)

Kuusiniemi, on Varzugajoen ja Vienenmeren yhtymäkohdassa oleva niemi ja samanniminen vanha kylä. Paikka on pahasti eroosion ja lentohiekan vaivaama (*kuva 13*). Rannikolla avautuu lentohiekan valtaama maisema kuin elokuvista: liikkueessaan ”laulavat” hiekkakentät levittäytyvät metsään ja dyynit hautaavat alleen korkeita mäntyjä. Hietikkoa on 20 neliökilometriä. Kuusiniemen kalastajakylässä hiekka yrittää vallata talot ja pihamaat, mutta asukkaat yrittävät estää hiekan leviämistä aidoilla ja laudoituksilla (*kuva 12*). Ramsay (1889, 45–46) mainitsi lentohiekasta ja hiekkadyyneistä, joiden muodostumiseen on vaikuttanut jääkausi. Ramsay mainitsi, että kylän mäntymetsä on hiekan valtaama, koivu on kitukasvuista ja hiekka on peittänyt muun kasvillisuuden. Kuusiniemen kirkko oli jo Ramsayn käynnin aikana puoleksi hiekan peitossa (*kuva 23*). Hiekkakenttä on jääkauden muodostama, mutta eroosio on pääosin ihmisen aikaan saama.

Kuusiniemi on ilmeisesti aikanaan ollut nimensä mukaisesti kuusikkoinen niemi. Yhä vieläkin rannikolta voi löytää suuria puun kantoja ja paksuja kaatuneita puun runkoja (*kuva 14*). Eroosion syyt ovat moninaiset. Homenin mukaan rannikolla tiedetään olleen sahoja, ja lautoja on sahattu oman tarpeen lisäksi myyntiin. Tapana oli, että hakkuut kohdistuivat yksinomaan järe-

ään sahapuutavaraan, koska kysyntää oli vain tyvipuulla. (Homén 1918, 62, 268.) Ennen vuorisuolan ja järvisuolan lkäyttöönottamista koko Turjan rannalla on ollut suolakeittämoitä, jotka ovat tarvinneet runsaasti puuta. Suolankeitto oli merikalastuksen ohella tärkeä elinkeino aina 1800-luvun lopulle asti (Cistov 1976, 108–109). Puuta tarvittiin todella suurten pomoritalojen rakentamiseen (*kuva 10*) ja myös veneet tehtiin puusta. Vielä 1960-luvulla kylässä oli porojen kesä- ja talvilaidunnusta, ja paikallisten ihmisten kertoman mukaan poroille maistuiivat puun taimet. Metsän reuna on kilometrien päässä kylästä, joten polttopuuksi kerätään meren rannalle ajelehtineita puita. Talot lämmitetään yhä vieläkin puulla.

Erosion pysäyttämiseksi (*kuva 15*) Kuusiniemessä on aloitettu useita vuosia sitten puunistus- tuskampanja, jonka aikana metsänhoitaja Leri Kazakov on testannut ja kokeillut erilaisia istutusmenetelmiä. Taimettumisen parantamiseksi on kokeiltu turpeen lisäämistä maahan ja tainten istuttamista siihen. Tuloksia on nähtävissä, sillä istutetut männyt (*Pinus silvestris*) tuottavat siementä jo itse. Voimakas dyynimuodostus estää kuitenkin puiden juurtumista. Voimakas dyynimuodostus estää kuitenkin puiden juurtumista. Hieno hiekka ei pidätä vettä, vaan kuivuu tehokkaasti. Alueelle on tyypillistä soran ja muun karkeamman aineksen vähäisyys..

Olen valokuvannut eroosioalueen putkilokasvillisuutta. Erityisesti kesän 2013 kenttätöiden aikana tuli kuvattua runsaasti eroosioalueen pioneerikasveja, kuten sammalia, jäkäliä ja heinäkasveja. Niiden tunnistaminen on edelleen kesken. Hyvä hiekansitojakasvi on rantavehänä (*Leymus arenarius*), koska se kaipaa valoisuutta ja sietää myös suolaista vettä. Variksenmarja (*Empetrum nigrum*) on hietikon pioneerikasveja, kuten myös erilaiset heinät ja sammalet. Eroosioalueeltakin voi löytää katsottavaa: kataja muodostaa tiiviin pystyn kasvuston, ja sinnittelee elossa lähes puolitoistametrisellä kumpareella, mänty, jonka tyvi oli vielä pari vuosikymmentä sitten maanpinnalla, elää juuriensa varassa. Riekonmarja (*Arctostaphylos alpina*) on todellinen syksyn värjäjä. Talon pihalta saattaa löytää kasvamasta pärskäjuuren (*Veratrum album*), joka aivastuttaa, ja aivastusta on pidetty totuuden vahvistuksena. Pärskäjuuri on ollut tunnettu rohdoksena, jota on käytetty tinktuurana savipuolessa ja salvana syyhyä vastaan sekä nuhapulvereissa. Kotieläimiä ei nykyisellään juuri ole kissoja ja koiria lukuun ottamatta. Kylässä on muutamia hevosia, jotka vapaana laiduntavat. Ensimmäisellä kenttätömatkallani kylää kierteli pari lehmää ja lammasta.

Vallankumouksen jälkeen kylässä aloitti toimintansa kolhoosi nimeltä Merimies, joka tuotti mm. perunaa, josta saatiin aikanaan hyvä hehtaarisato (Murmansk Vestnik 18.6.1994). Informantti oli ollut ko. kolhoosissa töissä ja kertoi perunan viljelystä. Kylä on myöhemmin luokiteltu perspektiivittömäksi, jonka vuoksi palvelut on keskitetty Umbaan ja Varzugaan. Neuvostoliitto toteutti 1950- ja 1960-luvuilla kehityskelvottomiksi luokiteltujen kylien likvidointia, jonka tarkoituksena oli kylien tyhjentäminen asukkaista. Palveluita karsittiin ja myös väestö oli tarkoitus siirtää pakolla pois. Kuusiniemen väestömäärä on romahtanut vuosikymmenten kuluessa. Leri Kazakovin mukaan nykyisin kylässä asuu läpi vuoden n. 50 henkeä, mutta kesäaikaan asukasmäärä kaksinkertaistuu kyläläisten palattua kotipaikalleen kesän viettoon mm. Pohjois-Norjasta. Kylän väestökato on ollut romahdusmainen vuoden 1910 tilanteeseen verrattuna. Tällöin Kuzomenin volostissa oli asukkaita 2397, josta 780 asui Kuzmonenissa ja Varzugassa 1001. (Murmansk Vestnik 18.6.1994; Homén 1918, 45–46.)

Kuusiniemen puunistustusprojektin vetäjä ja Varzugan kyläaktiivi Leri Kazakovin mielestä kaikinpuolisen rappeutumisen ja näköalattomuuden vuoksi 1900-luvun lopulla ja vuosituhannen vaihteessa kylän asukkaat vaipuivat apatiaan ja toivottomuuteen. Alkoholiongelmia koski niin miehiä kuin naisiakin. Nykyisin tilanne näyttää parantuneen huomattavasti, sillä uusia taloja rakennetaan ja vanhoja kunnostetaan. Monen perheen talon seinässä on lautasantennit (*kuva 11*). Kylässä käy myös kalastusturisteja ja muita matkailijoita, vaikka mitään heille rakennettua majoitustilaa ei olekaan, vaan vieraat asuvat perhemajoituksessa.

Kuusiniemessä on pari pientä kolhoosin omistamaa kyläkauppaa. Koulua siellä ei nykyisin ole, sillä lapsia syntyy hyvin vähän. Aikanaan sinne koottiin lähitienoiden lapset kouluun, ja he asuivat suuressa internaattiasuntolassa, joka nykyisin on lähinnä rappioalkoholistien asumus (*kuva 19*). Koulu aloitti toimintansa 1862 ja se lopetti sanomalehtitiedon mukaan (Murmansk Vestnik 18.6.1994) toimintansa 1982. Kävin ensimmäisen kerran Kuusiniemessä kesällä 2003, jolloin koulun kolmea oppilasta opetti yksi opettaja.

Tätä vanhaa karjalaista pogostaa hallitsivat hiekan lisäksi vielä muutama vuosi sitten isot kakikerroksiset pomorikauppiaiden puutalot. Nyt niitä ei juuri enää ole, sillä romahtamaisillaan olevissa taloissa ei voinut asua. Kylän läpi menee kilometrin mittainen hiekkatie, jonka sivuun on rakennettu puiset jalkakäytävät. Niitä pitkin ihmiset kävelevät ja lapset juoksevat ja ajavat uudella vaihdepolkupyörällä. Kuusiniemen talot ovat pitkin Varzugajoen rantaa, sillä sinne ei yllä pahin hiekkamyrsky. Kylässä on muutamia hyvin hoidettuja vauraanoloisia taloja, kuten

"viiden tähden talo" (*kuva 16*). Paikalliseen tapaan kuului kiinnittää talon nurkkaan niin monta tähteä, kuin sen miehistä osallistui suureen isänmaalliseen sotaan. Toisen selityksen mukaan ne ovat perheen sotaveteraanien määrä. Kylään on vedetty sähkölinja, ja kännykällä pystyy soittamaan. Luonnon tuomat syklit ja niiden värien kirjo antavat kylälle kauneutta. Ihminen koristaa talonsa pitsiverhoilla ja istuttaa pihalle pensaita ja kukkia. Pihalla voidaan säilyttää tai sinne kerätä asumisen kannalta välttämättömiä tarvikkeita (*kuva 17*) Uusien ja korjattujen talojen ikkunapokat on voitu koristaa karjalaistyyllisellä leikkauksilla (*kuva 18*) Piha on tehokkaassa käytössä.

Turjan rannikolla on ollut asutusta ennen jo ensimmäistä vuosituhatta. Kuusiniemessä on tehty arkeologisia kaivauksia 1900-luvun alkuvuosina, jolloin sieltä löydettiin muun muassa sormus ja muuta pronssiesineistöä sekä saviastian palasia ja kelttiläinen kirves. Kaivauksissa tuli esille myös pronssinen idoli, joka oli ihmisen näköinen ja trombin muotoinen. Idolin kädet suuntautuivat ylös ja vatsa oli kaareva. Idoliin oli kuvattuna viisi nuolta. Itse idoli oli 22 cm korkea, 5,5 cm leveä ja sen pää oli 8,7 cm. Idoli kuitenkin varastettiin myöhemmin museon arkeologisista kokoelmista. (Muurmansk Vestnik 18.6.1994.)

Umban ja Kantanlahden lisäksi Kuusiniemi on ollut rannikon tärkeä satamapaikka, josta on viety kauppatavarana muun muassa kalaa, kalanmaksaöljyä, rasvaa ja nahkoja, höyheniä ja untuvia sekä puutavaraa. Kalastus on luonut edellytykset asutukselle ja kylän synnylle. Pyydyksinä on käytetty seisovia ja liikuteltavia nuottia, myös vetonuottia. Virroissa ja joissa on ollut patoja ja verkkoja ns. pojesdoja, kutupaikoilla on pyydetty myös atraimella. Neuvostoliiton aikana kylä maksoi veronsa kaloilla. Kuusiniemi on edelleen tärkeä merilohen ja -taimenen (kumsha) pyyntipaikka niin paikallisille asukkaille kuin myös turisteille. Neuvostoliiton aikana kylä maksoi veronsa kaloilla. (Homén 1918,67; Virtanen 1950, 48, 57, 60.)

Kuusiniemessä on tsasouna (*kuva 20*) talon sisätiloissa, vaikka siellä oli ”vanhaan aikaan” ainakin kaksi kirkkoa, kesä- ja talvikirkko (*kuva 23*). Kirkko toimi neuvostovallan aikana kolhoosin klubitalona (*kuva 22*). Niistä on säilynyt piirroskuvia. Nyt kyläläiset rakentavat jälleen kirkkoa (*kuva 21*), jonka rahoittamiseksi on kaupan edessä kolehtilaatikkovuonna 2009. Kirkko oli pääosin valmiina kesällä 2013. Kullatussa kupolissa risti on puolikuun päällä, mikä kuvastaa voittoa islamista.

Varzuga (ven.Варзуга)

Varzugan kylä sijaitsee 140 km Umbasta itään Varzugajoen rannalla 30 kilometrin päässä Vienanmerestä. Varzuga on yli 500-vuotias pomorikylä. Tärkein elinkeino on lohenpyynti ja merikalastus. Paikallinen kolhoosi tarjoaa maataloustöitä ja vastaa myös kalastusmatkailusta. Turismi tuo tuloja kesäisin ja syksyisin, jolloin myös ulkomailta saapuvat turistit tulevat kalastamaan lohta. Vuonna 2007 Varzugaan saatiin sähköt, mikä helpottaa huomattavasti asukkaiden jokapäiväistä elämää sekä toimiva gsm-verkosto vuoden 2008 alkupuolella. Varzugaan on bus-siyhteys Kantalahdesta Umban kautta. Varzugan kylä on syntynyt Varzugajoen molemmille rannoille. Joki on leveä ja säännöstelemättömänä altis suurille tulville, joten siltaa ei ole rakennettu. Asukkailla on omat veneet joella liikkumista varten, mutta paikallisella kolhoosilla on vene vuokrattavana (*kuva 24*). Paikalliset asukkaat puhuvat länsi ja itärannan kylistä. Länsirannan kylä on kasvillisuudeltaan huomattavasti karumpi kuin itärannan kylä, joka on ilmastoltaan sopivampi suorastaan rehevälle kasvillisuudelle, muun muassa kyläkurjenpolvet ovat lähes metrin mittaisia. Itärannan kylässä kasvaa isoja puita, mm. poppeleita, ja pihojen kasvillisuus on hyvin monipuolinen. Polut risteilevät itärannalla yksityisomistuksessa olevien talojen välissä (*kuva 31*). Hyötykasveja viljellään perunasta mansikkaan, pienissä kasvihuoneissa myös tomaattia. Kun lähdetään, kylään, kauppaan tai kalastamaan, niin pannaan luuta tai pönkkä ovelle. Itä- ja länsirannalla talojen piha toimii asumisen jatkeena (*kuva 32*).

Kylän asuinrakennukset ovat joko yksityisiä hirsitaloja tai kolhoosin rakennuttamia puutaloja, joita leikkisästi kutsutaan käkikellotaloiksi niiden mallin mukaan (*kuva 25*). Sauna sijaitsee erillisenä rakennuksena joen varressa paloturvallisuuden vuoksi (*kuva 29*). Rakennusten päädyt ovat joelle päin. Osa rakennuksista on maalattu (*kuva 30*) ja osa on harmaalla hirrellä. Länsilaidan kyläraittia on kunnostettu pensas- ja puuistutuksilla sekä maataiteella, kirkkoon johtava hiekkapolku on laatoitettu paikallisella punaliuskeella. Maisemointi on paikallisen metsänhoitajan Leri Kazakovin monivuotinen hanke, johon on saatu ulkopuolista rahoitusta. Istutuksissa on suosittu koristepensaita, niissä ei ole käytetty juurikaan paikallisia kasveja.

Asiakirjojen mukaan Varzuga oli vuonna 1419 karjalainen pogosta. Lähteiden mukaan norjalaiset tekivät hävitysretken v 1415. Se ulottui myös Varzugan laaksoon. Varzugalle, samoin kuin koko Vienanmeren rannikolle, oli 1400-luvulla alkunsa saanut Solovetskin luostari hyvin merkityksellinen. Vähäisestä kahden kilvoittelijan asumuksesta alkunsa saanut luostari kasvoi

nopeasti. Luostareiden uskonnollinen ja lähetystyöhön perustuva toiminta korvautui pian taloudellisilla asioilla. Niinpä jo 1500-luvulla saari linnoitettiin, ja luostari sai laajoja valtuuksia Vienanmeren ja sen alueen luonnonvarojen käyttöön. Luostari hallitsi kalastusta, turkisten pyyntiä, sillä oli kymmeniä suolakeittäimöitä ja se harjoitti jopa kaivostoimintaa. Tsaarin ja muiden matimiesten tuella luostari sai haltuunsa laajoja maa-alueita, jotka sijaitsivat lähinnä Vienanmeren ja siihen laskevien jokien rannoilla. Luostari oli viimeinen Venäjän vanhauskoisten luostari. Tämä aiheutti niin uskonnollisen kuin poliittisen kriisinkin 1600-luvun loppupuolella. Kirkko omisti myös Varzugassa maita, ja varmaan niin kirkon kuin varakkaiden pomorienkin tuella rakennettiin Varzugaan suuri ja komea Jumalansynnyttäjän kuolonuneen nukkumisen kirkko Uspenie. Niinpä ennen Muurmanskin rakentamista Varzuga oli toiseksi suurin asutuskeskus Kuolan kaupungin jälkeen. (Itkonen 1943,40–43;1958; Ushakov 1974, 31.)

Kalastuksen ja hylkeenpyynnin rinnalla työtä antoivat metsänhakkuut, rahdinkuljetus ja tukinuitto. Varzugajoella on laaja lähdealue. Minkään järven laskujoki se ei kuitenkaan ole, alajuoksulla siihen tosin tulee laskujoki Sergjärvestä. Joki jäätyy lokakuussa ja vapautuu jäädä toukuussa. Joki on elämän virta, mutta monelle kyläläiselle siitä on tullut tuonelan virta. Heinäkuu on lämpimin ajanjakso, sen korkein keskilämpö on +11,7 astetta, kylmin jakso sijoittuu helmikuulle, jolloin keskilämpö laskee 17,4 asteeseen. Vuoden keskilämpö on -1,2 astetta. (Homén 1918, 12, 14.) Varzugajoki ja sen sivujoki putouksineen ovat kyläläisten sielunmaisemaa ja vastapainoa kylän yleiselle ilmeelle. Joelle ja siihen lännestä laskevalle pienemmälle Melgajolle halutaan vieras viedä (*kuva 27*). Joki on ollut edellytys asutuksen synnylle. Se on ollut kulttuurireitti, sillä ihmiset vuodenaikasta riippuen ovat kulkeneet jokea myöten. Löfgrenin mukaan mielenmaaston sisältyvät historia, ihmisruumiin tarjoama sukupuolisisidonnainen symbolikuvasto, ajattelumallien ja maailmankuvien paikalliset ja kansalliset tunnuspiirteet, havaintoprosessien yhteys kollektiivisiin perinteisiin ja sosiaalishistoriaan, emotionaalisesti sävyttyneet yksilölliset elämismailmat. Väylät, reunat, alueet, solmukohtat ja maamerkit ovat fyysisiä ja visuaalisia symboleita, joiden kautta jäsennetään ympäristöä. Maisemaan liittyy tärkeitä tapahtumia ja kertomuksia, kuten länsirannan kirkkokentällä oleva painanne, joka on syntynyt luonnonvoimien seurauksena, mutta sen syntyyn liittyy myös kansanomaisia uskomuksia. (Löfgren 1980, 183–185.) Varzugaan maiseman tärkeä yksityiskohta on länsirannan kirkkokentällä oleva painanne, joka on syntynyt luonnonvoimien seurauksena, mutta sen syntyyn liittyy Leri Kazakovin mukaan myös kansanomaisia uskomuksia. Itärannalla oleva pyhällä lähteellä on parantavia ominaisuuksia. Lähteelle menevä polku on viitoitettu matkamiehenristeillä. Venematalla

kuljettaja näytti mielenmaastoon sisältyvää historiaa ja joen reunan maamerkkejä, kuten kallio-kielekkeitä. Maamerkit olivat veneenkuljettajalle emotionaalisesti latautunutta yksilöllistä elämismailmaa. Nimettyjen maamerkkien avulla hän jäsensi fyysistä ja visuaalista ympäristö-ään.

Uskoa tulevaisuuteen kuvastaa myös kylän uusi 60 oppilaan koulu (2004), jossa on yhdeksän opettajaa. Oppilaita asuu koulun yhteydessä olevassa internaatissa. Koulu sijaitsee korkealla törmällä. Kulkemisen helpottamiseksi rinteeseen rakennettiin leveät tukevat tervatut portaat, jotka lyhentävät koulumatkaa kylän keskustasta (*kuvaa 26*). Kylän keskelle on vasta rakennettu hyvin varustettu ja aidattu lasten leikkipaikka (*kuvaa 28*). Kylän julkisesta terveydenhoidosta vastaa terveystoimisto, joka tekee kotikäyntejä ja jonka saattoi nähdä kiertelevän kylän raitilla. Muita julkisia palveluita ovat kirjasto ja sen yhteydessä nuorisotalo, jonne nuoret kokoontuvat perjantai-iltaisina, posti- ja lennätin sekä poliisi. Itärannan kylässä on käytöstä poistettu vanha hirsinen koulurakennus, jota kunnostetaan yhden miehen urakkana pomorimuseoksi. Varzugan kylä on pitkälti homogeeninen venäläinen kylä, jossa on selvät sosiaaliset rajat muiden kansallisuuksien välillä. Tataarin lisäksi toinen ei-venäläinen on islaminuskoinen kazaktanilaisen naisen perhe ja suku, joita kyläläiset eivät halunneet tuntea.

4.2.1. Varzugan kolhoosin ja kirkon yhteistyö

Ortodoksinen kirkko ja Varzugan paikallinen kolhoosi tekevät tiivistä yhteistyötä, joka näkyy kylän kulttuurimaisemassa ja kalmistoissa. Yhdessä kunnostetaan ja rakennetaan kirkkoja ja kirkkokenttää. Kolhoosin saha on toimittanut hirret kirkkojen korjaukseen. Kolhoosi on rakentanut kolhoosin johtajan piirustusten mukaisesti ikonien konservointirakennuksen. Kalmistoissa olevat isot ja pienet puuristit sekä puuarkut ovat kolhoosin tilaustöitä. Kolhoosin kaupan tuotevalikoimaan kuuluvat kalmistoissa tarvittavat kukkalaitteet. Kirkko on rakentanut kylän kukkulalle ison hirsisen matkamiehenristin kolhoosin sahaamista hirsistä. Varzugan kylää on vaikea nähdä ilman uskonnollisen ja maallisen vallan kombinaatiota. Kirkko saa rahoitusta rakennusten korjaamiseen ja rakentamiseen Moskovan patriarkaatilelta, ja kolhoosilla on työvoimaa ja materiaalia. Kolhoosin entinen kaupparakennus toimii nykyisin kirkon työmaan lautarastona, Yhteistyö ihmisten raitistamiseksi merkitsee sitä, että kirkon ja kolhoosin johtajat ovat sopineet, että viinaa ja olutta ei myydä kolhoosin kaupoissa.

Varzugassa toimii yksi Kuolan alueen kolmesta kolhoosista nimeltään *Nousevan kommunismin oraati* (ven. Взоходы коммунизма). Englantilainen Roger Took on kuvaillut Varzugan kolhoosiin vaiheita 1990-luvulla kirjassaan *Running with Reindeer* (2003). Monet kolhoosit kaatuivat mutta Varzugan ei. Tookin mukaan tämä oli suureksi osaksi tuolloisen ukrainalaissyntyisen johtajan ansiosta (Took 2003, 115–117). Vaikeuksia kolhoosilla oli yhteiskunnan muuttuessa. Oli aikoja, jolloin kolhoosi ei pystytty maksamaan palkkoja työntekijöille tai ne tulivat kuukausien kuluttua. Laman seurauksena alueen infrastruktuurin rakentaminen jäi kesken: aiottua sähkölinjaa ei vedetty, eikä tietä päällystetty. Tällä hetkellä kolhoosin taloudellinen tilanne on parantunut huomattavasti, se pystyy maksamaan myös palkat ajallaan. Valtiolta on saatu rahaa Varzugan kehittämisen, sähköpylväät on pystytetty ministerivierailun päätöksellä, ja johdotkin on vedetty.

Kolhoosin toiminta näkyy maisemassa rakennuksina, tuotantovälineinä ja -koneina, romuina sekä viljeltynä peltoaukiona (*kuva 40*). Kolhoosin lehmät, nuorikarja ja paimenet antavat liikettä maisemaan. Kesäisin lehmät uitetaan aamulla Varzugajoen saarin laiduntamaan. Illalla lehmät uivat takaisin, ja paimenet vievät ne lypsylle kolhoosiin navettaan. Myöhään syksyllä lehmät kuljeskelevat mantereella laitumella, kun heinä on korjattu pois. Verkkaiista tunnelmaa voi seurata, kun paimenet tarkkaillevat lehmien liikkumista nuotion ääreltä (*kuva 41*). Kiirettä ei ole, mies hakee lisää puita nuotioon ja naiset istuvat nuotion loisteessa. Länsirannan kylässä sijaitsee kolhoosin hallintokeskus, jonka pihassa liehuu Venäjän lippu. Hiljainen äänimaisema rikkoontuu, kun suuret MIG-8-tyypin helikopterit jyristävät kylän päältä aamua iltaa. Niihin mahtuu 24 matkustajaa, joita viedään kalakentille kalaan.

Kolhoosi on kalastuskolhoosi, mutta sillä on myös lypsykarjaa. Lehmistä saatu maito myydään kyläläisille kolhoosin kaupoissa, joita on molemmin puolin jokea yksi. Maitoa myydään toisella puolen kolmena päivänä ja toisella puolen kahtena päivänä viikossa ja yhden päivän maito tehdään rahkaksi ja muiksi maitotuotteiksi. Itärannalla kirkko on muutettu kaupaksi (*kuva 44*). Jokaisella perheellä on oma emalinen tai muovinen maitoastia kaupassa. Kolhoosin työntekijä kuljettaa itärannan kauppaan tuotteita toiselta puolen jokea (*kuva 45*). Kolhoosi leipoo leivän omiin kauppoihinsa. Kolhoosilla on myös sahalaitos, josta saadaan puutavara sen omien talojen rakentamiseen. Koska sähköä ei aina saada yleisestä verkosta, kolhoosilla on oma aggregaatti. Se pidetään toiminnassa illalla kello 22.00 asti, mutta poikkeustapauksissa ja tarpeen vaatiessa pitempäänkin, kuten vainajan yön yli kestävässä ruumiin valvojisissa. Nykyisin matkailu tuo

tuloja kolhoosille ja yksityisille henkilöille. Osa kyläläisistä on sanoutunut irti kolhoosin jäsenyydestä ja perustanut oman yrityksen. Nousevan kommunismin oraat myy kalastuslupia Varzugajoella, mutta ongelmia on ollut kalastuslupien myynnissä yrityksille. Kolhoosilla on palkattuja kalastuksen valvojia jokivarressa (*kuva 42*). Uuden johtajan aikana kolhoosi on lopettanut paikallisilta asukkailta heinäoston, joten heinä tuodaan Kantalahden alueelta. Aikaisemmin perheet niittivät pihalta, teiden varsilta ja rannoilta heinää myyntiä varten. Muutos näkyy maisemassa heinittymisenä.

Kolhoosilla on vieraita varten vuokrattavana pikku mökki, johon ei tule sähköä. Matkailijoita palvelee kolhoosin rakentama ja ylläpitämä ravintola. Hotelli on ollut rakenteilla jo muutaman vuoden ajan. Rakennustyö etenee kuitenkin hitaasti, muutaman hirsikerroksen vuosivauhdilla (*kuva 43*). Kolhoosilla on jokivene, jolla kyläläiset ja matkailijat pääsevät pikku maksusta joen yli. Kuljettajan saa, kun menee huitomaan ja huutamaan rannalle. Varzugassa ikoneiden konservointirakennus on korjattu kirkon vierastilaksi (*kuva 55*).

4.2.2. Varzugan kirkkokentät

Varzugassa on yhteensä neljä kirkkoa molemmilla puolin jokea. Näiden lähetyvillä sijaitsevat kalmistot. Kirkkokentät ja kalmistot ovat yhdessä uskonnollisia elementtejä, jotka vahvistavat paikan henkeä. Se on enemmän kuin yksittäisten osien summa, joita alueella useamman kerran käyneenä olen nähnyt ja kokenut. Kirkkokentät ja kalmistot ovat oleellinen osa Varzugan kylän kulttuurihistoriaa ja yhteisöllisyyttä. Uskonnollisuuden harjoittamisen kannalta kirkko on keskeinen paikka. Kirkko tarkoittaa paitsi pyhäkköä myös Jumalan kansan yhteisöä ja uskovaisten kokoontumisia Kristuksen nimessä (www.ortodoksi.net). Neuvostoliiton aikana kirkko oli epäsuosiossa. Valtio oli virallisesti ateistinen, eikä yksilöllistä uskonnon harjoittamista pidetty suositavana. Kirkkorakennuksia tuhottiin ja niitä otettiin muuhun käyttöön. Kirkoista tehtiin parhaassa tapauksessa museoita, mutta Varzugassa kirkko muutettiin kaupaksi. Valtion hajaantumisen jälkeen kirkolle on koittanut vapaammat ajat. Vanhoja kirkkoja on kunnostettu alkuperäiseen käyttöön ja uusia on rakennettu. Kun kommunismista luovuttiin ainoana ideologiana, myös kirkko palasi kyliin. Ne näyttävät olevan kunnioitettuja paikkoja, mutta kommunistisen kasvatuksen saanut väki ei kuitenkaan käy niissä samoin kuin ennen vanhaan. Omien havaintojeni mukaan Varzugan kirkossa käy pääasiassa vanhoja mummoja, mutta myös muutamia nuorempia käy päivällä rukoilemassa. Kirkon rakennusten kunnostaminen uusien rakentaminen kertoo kirkon varallisuudesta, mutta toisaalta myös paikallistason aktiivisuudesta.

Vanhastaan Varzugan kylä on kutsuttu kirkkojen nimen mukaan. Niinpä itärannan kylä on *Nikolskij* eli 'Nikolain kylä' ja länsirannan nimenä on *Uspenskij* eli 'Uспенien kylä'. Molemmissa kylissä on kaksi kirkkoa. Itärannalla on Nikolaille pyhitetty lämmitettävä talvikirkko, joka on pitkään toiminut kauppana (kuva 46), sekä Pietarille ja Paavalille pyhitetty jokirannassa oleva siro kesäkirkko (kuva 47), joka on päässyt melkoisesti rapistumaan. Kesäkirkko on palautettu jälleen seurakunnan käyttöön vuonna 1999. Näistä Nikolain kirkko on tarkoitus palauttaa kirkoksi, kun uusi kaupparakennus valmistuu.

Länsirannan kylän ehdoton keskus on kirkkokenttä, jossa on kesä- ja talvikirkot, kellotapuli ja muita kirkolle kuuluvia rakennuksia (kuva 54). Talvikirkko (kuva 48) on lämmityssyistä matalampi kuin kesäkirkko. 200 vuotta vanhan Afanasian talvikirkon päädyssä on nelikulmainen harjakattoinen apsis, joka sijaitsee itäpäädyssä alttarin takana. Talvikirkko on kaksialttarinen (kuva 49). Kirkossa on Pyhittäjät Savvatin ja Zosiman ikoni. Pyhittäjä Savvati Solovetskilainen ja Pyhittäjä Sosima (Zosima) Solovetskiläinen olivat Karjalan valistajia ja Solovetskin luostarin perustajia (kuva 50). Pyhittäjä Afanasi Säntämäläinen meni jo nuorena kilvoittelemaan Valamon luostariin ja on Karjalan valistajia. Talvikirkon ikonostaasin kuvajärjestys on ikonografian mukainen. Alimmassa vyöhykkeessä on Kristus-ikoni kuninkaan ovien oikealla puolella ja Jumalanäiti-ikoni kuninkaan ovien vasemmalla puolen. Äärimmäisenä oikealla on kirkon nimikkoikoni, joka kuvaa suojeluspyhää. Alimmassa ns. paikallisvyöhykkeessä on kaksi arkkienkeliä ja kaksi muuta seurakunnan erityisesti kunnioitettua pyhää tai juhlaa. Kuninkaan ovissa on neljän evankelistan ikonit ja Neitsyt Marian ilmestys, joka koostuu kahdesta erillisestä ikonista, jotka ovat eri ovissa, enkeli Gabriel on vasemmanpuoleisessa ja Neitsyt Maria oikean puoleisessa. Ikonostaasin toisessa kuvavyöhykkeessä eli juhlayöhykkeessä ovat kirkollisia juhlapäiviä esittävät ikonit. Pyhien ovien yläpuolelle kuvataan pyhä ehtoollinen. Talvikirkon ikonostaasi on uusi, mutta seinillä on joitakin vanhoja ikoneita Turjan rannikon kyläkirkkoista. Kaksialttarien kirkko on ollut alkujaankin. Epäselväksi jää, mihin on tarvittu kahta alttaria. Ihmetyttää myös se, että on ollut tarpeen pitää kaksi liturgiaa samana päivänä, koska samana päivänä pappi voi toimittaa vain yhden liturgian. Onko kirkkoväkeä ollut niin paljon, että on tarvittu kaksi alttaria? Ortodoksisen sanakirjan (www.ortodoksi.net) mukaan liturgia on ortodoksisen kirkon yleinen ja yhteinen jumalanpalvelus, jossa ortodoksit voivat osallistua pyhään ehtoolliseen. Alttari on kirkon itäpäässä sijaitseva alue, tavallisimmin ikonostaasin eli alttariseinän takana oleva alue. Alttarilla viitataan kaikkein pyhimpään paikkaan kirkossa.

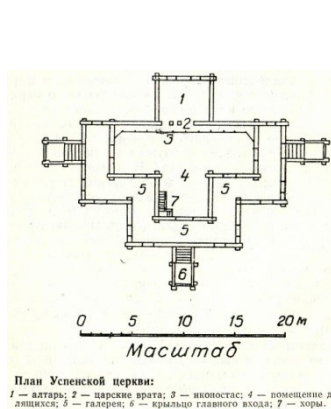
Kuva 48. Varzugan Afanasian talvikirkko ja paanukatto ja sipulikulppi.

Paikallinen nähtävyys on tavattoman komea Jumalansynnyttäjän kuolonuneen nukkumisen kesäkirkko, joka on taidokkaasti ilman ainoatakaan naulaa rakennettu. Hirsinen Uspenskin kirkko on valmistunut v. 1674. Kirkon siluetti sointuu luontevasti ympäristöön. Kirkko on sisätiloiltaan hyvin jaettu (piirros 2), harmonia ja valo luovat seremoniallisen tilan. Kirkko on 13 metriä korkea ja sen yläpuolella oleva rakenne on 21 metriä korkea. Tätä kirkon rakenteen suhdetta, ulottuvuutta kutsutaan kultaiseksi jaoksi. Kirkon rakenne muistuttaa ristiä. Kirkkosali on suuruudeltaan 70 m². Kirkon kauneutta korostavat rakennuksen veistetyt ulkokoristeet, kuistin pylväät ja ikkunoiden kehykset, muotoillut kattolautojen koristepäät ja paanut (piirros 2). I.F. Usakov (1974) on kirjoittanut teoksen *Uspenskin kirkko Varzugan kylässä*. Tässä kirkossa en ole päässyt käymään sortumavaaran ja korjaustöiden vuoksi.

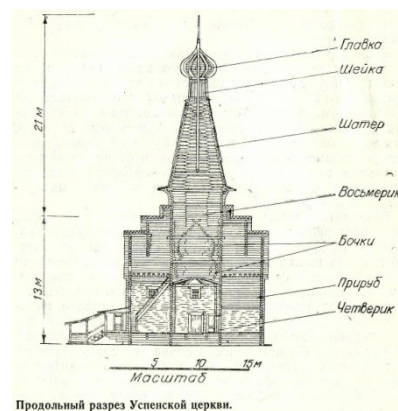

Kuva 51. Länsirannalla oleva Uspenskin kirkko v. 2003, odottaa korjausta.

Piirros 2 Jumalansyntyäjän kuolonuneen nukkumisen kirkon pohjapiirros, mittasuhteet ja rakenteet

- 1 alttari
- 2 pyhä portti
- 3 ikonostaasi
- 4 kirkkosali
- 5 "seinät joilla ikoneita"
- 6 sisäänkäynti
- 7 kuoroparvi, alue jossa kuoro laulaa

Kesäkirkko on Unescon maailmanperintökohde (kuva 51). Se on ollut täydellisessä remontissa muutaman vuoden (kuva 53). Se on täsmälleen korjattu entisen kaltaiseksi, vain lahonneet hirret ja muut kelvottomat osat on korvattu uusilla. Työvälineinä käytettiin tosin moottorisahaa. Aikaisemmin työkaluina käytettiin piilukirvestä, talttaa ja puukkoa pienten koristeiden kaivertamiseen. Vanha hirret ovat harmaantuneet vuosien saatossa, joten niiden väri vaihtelu on hopeasta valkoiseen ja kultaan, puna-ruskeasta tummaan. Kirkko oli pääosin valmiina kesällä 2009,

mutta rahoituksen loppumisen vuoksi ikkunat olivat vielä lautojen peitoissa sekä kirkon sivulla sijainneet matkamiesten tilat olivat rakentamatta (*kuva 52*). Ne tilat olivat jo valmiina kesällä 2013, mutta kirkko oli edelleen suljettu. Korjauksesta ovat tehneet arkangelilaiset puusepät, jotka osaavat vanhan rakentamistekniikan. Lamasalvostekniikalla tehty rakennus voidaan rakentaa huomattavan korkeaksi, kun rakenteessa ei ole lainkaan nauvoja, vaan veistetyt hirret liitetään nurkkaliitosten lisäksi yhteen pitkillä kuusiseipäillä, jotka työnnetään usean hirsikerran läpi porattuihin reikiin. Rakenteesta tulee luja ja joustava, se ei vahingoitu tuuleksakaan. Jumalansynnyttäjän kuolonuneen nukkumisen kirkolle on ominaista, että se on puinen yksikupolinen ja sipulikattoinen kirkkorakennus, joka on tyypillistä pohjoisvenäläistä kirkkorakentamista. Kirkon esineistö on siirretty remontin ajaksi Muurmanskin etnologiseen museoon. Kirkossa on harvinainen Jumalansynnyttäjän ikonostaasi, jossa kolme tasoa ja 84 ikonia. Ikonostaasi valmistui vuonna 1677. Kirkon ikonit ovat 1600- ja 1800-luvuilta. (Ushakov 1974, 30–32; <http://ethnomuseum.murman.ru>.)

Varzugan hirsinen kellotapuli on uusi, mutta rakennustyyli on entisen kaltainen (*kuva 56*). Kellotapulिन seinässä on ollut pantokrator eli *Kristus Kaikkivaltias* ikoni- Ikoni on viety talvikirkkoon. Tilalle tehtiin iso puinen risti, jossa kirkkoslaavin teksti (*kuva 57*). Myöhemmin risti on siirretty Kuusiniemeen kyläristiksi entisen kirkon paikalle. Uusien ihanteiden mukaisesti kellotapulिन seinään tuotiin iso painokuva (*kuva 58*). Kirkkotapulिन ympärille on rakennettu punaliuskeesta kävelypolku ja ympäristötaideteos, ja ympäristö on pikkuhiljaa nurmettumassa. Kellotapulिन viereen on pystytetty Uspenskin kirkon katolla ollut risti (*kuva 59*).

Vanhaa tapaa noudattaen kylän kalmisto on erillään kirkosta, tosin ei kovin kaukana. Hautausmaalle vie nykyisin komea portti, jonka vieressä on järeistä pyöröhirsistä rakennettu tsasouna. Tsasouna edustaa uudempaa Jamka-rakennustyylin mukaista rukoushuonetta. (Kemppe 1997, 51–52.) Se jakaantuu matalampaan ja korkeampaan osaan (*kuva 60*). Matalampi on esihuoneena ja korkeampi on varsinaisena salina. Rukoushuoneessa ei ole kellotornia, vaan siinä on pyramidin muotoinen nelisivuinen torni (pietarilainen vaikutus), jonka huipulla on sipulikupoliristeinen. Tornin ympärille on laudoista tehty koristerengas ja katto on laudoista tehty. Tsasounan sisällä on ikoni, jonka edessä on tuohukselle tarkoitettu alusta. Ikoni (*kuva 61*) esittää *Pyhä marttyyri Varus Egyptiläistä*, jonka ikoni on myös talvikirkossa (*kuva 62*). Hän oli sotilasmarttyyri ja kuoli noin v. 307. Suomen ortodoksinen kirkko viettää pyhän Varuksen muistoa 18. lokakuuta. Tsasounan vieressä on puinen portti, josta pääsee kalmiston. Kalmisto on osa

kylämaisemaa. Erityisesti jälleen muodissa olevat jättiläiskokoiset ja kauas näkyvät ristit kuuluvat siihen. Kirkko oli rakennuttamassa uusia portaita rantaan, koska entiset olivat lahonneet ja rantatörmää oli murtunut tulvan aikana portaiden päälle. Portaita tarvitaan jokirantaan pääsemisen lisäksi myös kirkon seremoniallisiin tarpeisiin. Kylässä on tarkoitus järjestää kirkon praasniekkajuhla, jossa vedenpyhitys tapahtuu jokirannassa.

5. Kalmistot, kansanuskonto ja kansanhurskaus Turjan rannikon maisemassa

Kenttätöiden aikana olen kuvannut kalmistojen ja hautamuistomerkkien visuaalista aineistoa, joka kertoo kulttuurisista viesteistä ja merkityksistä. Kalmistoissa on havaittavissa esteettiset ja symboliset arvot. Kalmistot heijastavat sosiaalisia ja historiallisia prosesseja, joiden avulla kylien maisemaa toteutetaan. Kirkot, kalmistot ja niiden muistomerkit, vainajan muistelu sekä ihmisten elämä ovat osa tätä kylien maiseman moniarvoisuutta. Kalmistot ovat silmin havaittavissa kylissä, joten kuolema on läsnä maisemassa. Näin ollen maisema on ihmisten elämismaailmaa, jossa kiteytyy ihmisten yksityisessä arkielämässä eletty todellisuus.

Maisema on perinteisesti jaettu luonnonmaisemaan ja kulttuurimaisemaan. Tämä on havaittavissa myös Turjan rannikon kylissä. Niiden fyysinen maisema on luonnonmaisemaa, koska dominoivat luonnonelementit joki, tunturit, nummet ja meri määrittävät ja rajaavat fyysisen maiseman visuaalista sisältöä. Varzugan ja Kuusiniemen kylien tarkasteluuni liittyy hyvin Petri Raivo käyttämä pergamenttiversaus paikan ja maiseman elementeistä. Vertauksen mukaan vanhat merkit eivät ole kokonaan hävinneet maisemasta. Raivon mukaan merkeistä voi rekonstruoida menneisyyden maisemia tai niiden osia. (Raivo 1996, 35–39.) Kenttätöittäni aikana olen pyrkinyt lukemaan kylien maisemaa. Hautojen dokumentoinnissa olen etsinyt kulttuurista jatkuvuutta, muutosta, yksityisyyttä ja kollektiivisuutta sekä monikulttuurisuutta.

Varzugassa ja Kuusiniemessä kalmistot ovat maisemassa näkyvästi läsnä. Olavi Paavolaisen teoksessa *Synkkä yksinpuhelu* (1946) esittää kuvauksen karjalaisesta kalmistosta. Kuvauksen tunnelma sopii yhtä hyvin Turjan rannikon kalmistoihin. *Ei ole muuta kuin tämä tummuus ja varjo, tämä surullisten mykkien multakasojen kohoileminen, tämä katoavaisuuden ja tapahtuneen kohtalontäytyksen jähmettynyt, hievahtamaton tuntu. Täällä on todella ”Jumalan puisto” ja ”Tuonenviita, rauhan viita” Varjo on niin tumma, ettei maa kuusien alla kasva mitään. Puu, joka kaatuu ristien väliin, jää paikoilleen, kunnes sen kaarna sojottaa mädänneen’ ja aavemaisena kaikkiin ilmansuuntiin. Risti, joka kaatuu lahonneisuuttaan, jää maahan kor-*

jaamatta... Vadelmapensaat kasvavat viidakkoina varjoisilla kummuilla; kaikkea mätää ja lahoa rakastava heisi saavuttaa jättiläismäiset mittasuhteet. Ei yhtään kukkaa kasva kummuilla. Niille saa pistellä tilapäiseksi koristeeksi vain itse kalmiston heisistä taiteltuja marjaterttuja tai vadelmien reheviä latvuslehtiä. Pyhälle vain pyhistä puista! Ikuisessa hämäryydessä sojottavat ja kallistelevat haalistuneet, lahot, joskus ammoin vaaleanpunaisiksi, vihertäviksi ai keltaisiksi maalatut vinokatoksilla varustetut ristit kuin nuokkuvat kellomaiset, murhettaan lakastuneet kukat....Jostakin hämäryydestä kuuluu itkuvirren voihe: nainen huojuu kapean multakummun yllä ripotellen sille leipää, vieressään lapsi, joka tuijottaa kysyvin silmin lahoa kumpua ymmärtämättä mitään. (Paavolainen 1981,147.)

Paavolaisen ajoista kalmistoissa on tapahtunut muutoksia, mutta kalmistojen luonnonläheisyys on kuitenkin säilynyt. Valon ja varjon vaihtelut sekä säätilan nopeat muutokset auringonpaiseesta hyytävään vesisateeseen lisäävät kalmistojen esteettisyyttä. Kuusiniemen kalmistossa tuulen humina, meren kohina ja lokkien huudot rikkovat kalmistojen hiljaisuuden. Siellä tuulen irrottamat seppelten tekokukat ovat hietikossa luonnonkukkien sijasta. Umbassa kalmisto on metsän keskellä kylän ulkopuolella. Kalmiston kasvillisuus on hyvin tiheä, valtapuuna on kuusi, ja muu kasvillisuus on matalaa lehtipuuta ja heinää sekä varpuja. Umabassa on käytöstä poistettu kalmosaari, jossa on pystyssä ja maassa olevia puuristejä. Varzukan länsirannan kalmiston kasvillisuus on lehtipensaikkaa ja matalia lehtipuita ja muutamia isompia koivuja. Kalmiston kasvillisuus on rehevää. Maan pintaa peittää heinä. Varzukan itärannan kalmisto on tasisella kentällä joen rannassa heinä- ja kukkakentällä. Kuusiniemen ja Varzukan kalmistoissa on nähtävissä suku- ja kyläusko, jonka näkyvä ominaisuus on vainajan hautaaminen kylän omaan lähes luonnontilaiseen hautausmaahan, vainajan metsikköön.

Koska kuolema on ontologinen, perimmäistä olemuksen, rajatila, siihen liittyvien symboleiden on oltava fundamentaalisia. Kalmistoissa huomaa sen, että yhteisön käyttämät symbolit, kuten risti ja punainen tähti, antavat kuolemalle paikan ja merkityksen. Toisaalta on havaittavissa kalmistojen hautamerkeissä kollektiivisten symboleiden hajoamista. Symbolit ovat ihmisten ja yhteisön tuotteina historiallisen muutoksen alaisia, joten kuoleman historiallinen muutos on kuoleman symbolien muutosta. (Peräkylä 1986, 100.) Symboleita tarvitaan kuolinhetkellä, hautajaisissa ja vainajien muisteluun liittyvissä rituaaleissa, tavoissa käsitellä kuollutta ruumista, kertomuksissa kokemuksien yhteyksistä vainajaan. Symboleita tarvitaan hautausmaalla,

hautamuistomerkeissä ja taideteoksissa. Kuolemaan liittyvät symbolit ilmentävät yksilöllisyyttä ja kollektiivisuutta, kuoleman jälkeistä elämää, luontoa ja kärsimystä ja pahuutta koskevia ideoita. (Jetsu 2001, 209.)

Kalmistoissa on vainajuskonnon kerrostumia vainajan varustamisen välttämättömyydestä ja elämästä tuonpuoleisessa. Dualistisen sielukäsityksen mukaan elämä oli itsellistä, ruumiista riippumatonta, mutta henki oli ruumiiseen sidottu ja poistuttuaan siitä kerran se ei voinut enää palata. Henki oli elämän edellytys, hengenlähtö merkitsi kuolemaa. Myös ortodoksisen opetuksen mukaan ihmisen kokonaisuus koostuu ruumiista, sielusta ja hengestä. Tämänkin näkemyksen mukaan dualistinen, sielun ja hengen muodostama yhteys. Koska sielu on kuolematon, sen puolesta voi rukoilla. (Jetsu 2001, 239, 259.)

Kalmistoissa kansanuskon mukaisesti vainajilla on keskeinen rooli. Kalmistoissa yhdistyvät kristinusko ja esikristilliset ja etniset tavat, muun muassa ruuan tuominen vainajalle ja vainajien muistelupäivät. Kirkon vaikutus hautaamisrituaalissa ei näy kirkon suorana toimintana, koska hautaaminen ei ole sakramentti eli mysteerio (www.ortodoksi.net). Pappia ei välttämättä tarvitse olla hautajaisissa mukana, koska sakramentin suorittaa aina piispa tai pappi. Informantin näyttämässä hautajaisvalokuvassa ovat läsnä omaiset, sukulaiset ja ystävät, mutta pappia kuvassa ei näy.

Kalmistoissa kristillisyyden ja kansanuskomukset elävät sekoittuneena ihmisten jokapäiväiseen elämään, esimerkiksi vainajien ja juhlapäivien vietossa. Kalmistoissa perhe- ja sukusiteet vainajiin jatkuvat kuolemankin jälkeen. Vainajien odotetaan siirtyvän kuolemassa toisenlaiseen elämään, johon heidät tulee varustaa asianmukaisesti. Kuolleita pidetään yhteisön jäsenenä ja muistetaan heitä, toisaalta vainajat edustavat kalmaa, joka merkitsee vaarallista voimaa ja se sulautuu luontoon. Pyhään liittyvien käsitysten tehtävänä on pitää nämä kaksi erillään. Kuolleet liitetään rituaalisina, vakituisina pyhäpäivinä tai muistojuhlissa uudelleen yhteisön jäseneksi. (Anttonen 1996, 77–78, 95.)

5.1. Kansanhurskaus ja kodin ikonit

Kirkon perustehtävät ovat julistus, opetus ja palvelu. Virallisen opin tulkitsijoina toimivat papit, mutta heidän rinnalla kirkon tehtäviä toteuttavat tavalliset kirkon jäsenet. Kansanhurskaus on sitä hurskautta, jota kirkon jäsenet toteuttavat yksityisesti ja julkisesti. Myös Turjan rannikon

kodeissa kansanhurskaus toteutuu pienen ja suuren tradition välisistä eroista. Kansanhurskaudessa ovat läsnä lisäksi kansankerronta ja kokemuksellisuus. Kalmistoissa kansanhurskaus tulee esille erilaisina käytäntöinä. Kirkossa on runsaasti myytävänä uskonnollista esineistöä hurskauden osoittamiseksi. Kansanhurskaudessa voisi olla kysymys sosiologi Emil Durkheimin käsitys siitä, että uskonto on jotain aivan läpikotaisin sosiaalista. Uskonto on niin pitkälle sosiaalista, että sen varsinainen funktio on vain heijastaa symbolisesti yhteisöä itseään. (http://www.helsinki.fi/teol/kurssit/usk/03b_durkheim.shtml.) Perheet, joiden tykönä kävin kylässä tai olin yötä, eivät välttämättä tienneet ikonien merkityksestä, vaan niitä käytettiin yleisen tavan mukaisesti. Ikoneilla luotiin yhteenkuuluvuuden tunnetta, oltiin osa ortodoksisista yhteisöä. Me-hengen luomisen lisäksi runsaalla ikonien käytöllä sisustusmateriaalina halutaan tukea perheen rameutta, kuten erään perheen keittiön ja olohuoneen seinät olivat ikoneita täynnä. Perheen kuumista varzugalaiseen yhteisöön voidaan vahvistaa siten, että keittiön ruokapöydän yläpuolella on kaksi ikonia sulassa sovussa kellon ja sikakalenterin sekä Varzugan lautasen ja julisteen kanssa.

Kyläpaikoissa on ikoninurkkaus, pyhä nurkkaus (*kuva 33*). Se on tarkoitettu perheen omille rukouksille ja kodissa mahdollisesti toimitettaville jumalanpalveluksille. Ikoneilla (www.ortodoksi.net) on kiinteä yhteys kirkon jumalanpalveluselämään. Ikonien perimmäiset tehtävät ovat synnyttää rukouksen mieltä ja opettaa kansaa. Ikoni on ikkuna taivaaseen, se kommunikoi tavallaan kahteen suuntaan. Ikoninurkkaus sijoittuu kodissa tavallisimmin koillis- tai kaakkoinenurkkaukseen tai talon idänpuoleiselle seinustalle, hieman riippuen talon ja huoneiden, ovien ja ikkunoiden sijainnista eri ilmansuuntien suhteen (*kuva 35*). Itä on perinteisesti ollut se ortodoksisen rukoilijan suunta, mihin suuntaan hän yleensä on kääntyneenä rukoillessaan.

Perheiden ikoninurkkauksen edessä on tavallisesti lampukka. Ikoninurkkausta ei ole kuitenkaan kodin sisustuselementti, vaan sen tarkoitus on olla rukouksellinen ja uskonnollinen paikka. Ortodoksisen suosituksen (www.ortodoksi.net) mukaan ikoninurkkauksen lähellä ei tavallisesti saisi olla muita tauluja tai koriste-esineitä. Ikoninurkkaus tai ikoniseinä on varattu vain kirkollisille kuville ja esineille. Myös metalli-ikoneita on kodin ikoninurkkauksessa, siinä voivat heijastua myös tyyli-ihanteet. Ikoninurkkauksessa on myös pajunkissaoksa. Ikoninurkkauksen edessä olevan tekstiilin takana on Suomesta hankittu tai saatu Kristus ja karitsa -aiheinen papperikortti, jossa on teksti .. *Kiitos Luojan taivas... sielujen...* Kortti voi kuvastaa uskontojen eku-

meniaa tai sitten se on katsottu ikoninurkkaukseen sopivaksi. Varzugan ikoninurkkauksen metalli-ikonien aiheet ovat Kristuksen, Jumalanäidin deisis-aihe. Muut yleisimmät metalli-ikonien aiheet ovat Kirkkovuoden suuret juhlat ja Jumalanäidin ikonin ylistys sekä Pyhän Nikolaoksen eri variaatiot (Bassova 2001,73–75).

Ikonin alla voi olla mikroaaltouuni, jonka päällä on tekokukkia, pajunoksia ja pientä posliini-esineistöä (*kuva 34*). Vanhemman ihmisen ikoninurkkauksessa voi olla vain yksi vanha ikoni eikä muuta (*kuva37*). Seinällä on yksittäinen ikoni ja sen vieressä voi olla paperikopio 1600-luvun madonnasta. Perheissä ikoninurkka on oikeaoppisesti paikallaan, ja kun televisio on pitänyt sijoittaa samaan nurkkaan, ikoneiden eteen vedetään pitsiverho ennen kuin televisio avataan. Ikonien edessä olevat verhot voidaan vetää eteen, mikäli vieras ei halua ikoneiden näkyvän. Kesällä 2009 perheen ko. ikoninurkka oli poistettu ja sen tilalle oli laitettu kiiltokuvamaiset painoikonit uusien ihanteiden mukaan. Yksittäisiä ikoneja voi olla myös makuhuoneen nurkassa (*kuva 36*) muiden esineiden kanssa sulassa sovussa. Jäi selvittämättä, miksi 1600-luvun barokkityylinen ikoni oli kääritty muoviin ja laitettu kaapin taakse (*kuva 38*).

Pomoriperheessä on haluttu säilyttää paperiset ja metalliriisalliset kansanikonit sekä kaularisti, jotka löytyivät rakennuksen korjauksen yhteydessä. Piispa Arseenin mukaan 1800-luvun kansanikonit ovat yksinkertaisia, nopeasti maalattuja ikoneita. Koristelutavan mukaan ikoneita nimitettiin metallipaperisiksi tai riisalliksi. Halpoja painokuvia (*kuva 39*) myytiin köyhille ja maalaisille markkinapaikoilla ja kulkukauppiaiden toimesta. (Piispa Arseni 2006,59–60.) Kyläpaikoissa tuli tunne hiljaisesta tiedosta siitä, että ihmiset kommunikoivat rakennetun ympäristön ja esineistön välityksellä muiden samoja merkityksiä jakavien ihmisten kanssa.

5.2. Risti ja tähti hautamuistomerkkinä

Risti on kristinuskon tunnusmerkki: ”Sinun tultuasi ristiinnaulituksi, oi Kristus, poistui hirmuvalta ja vihollisen voimat taltutettiin, sillä ei enkeli eikä ihminen, vaan itse herra on pelastanut meidät. Kunnia olkoon sinulle.” Risti on eri puolilla maailmaa tunnettu symboli. Välimeren kulttuurialueilla se oli yleisesti tunnettu kidutusväline. Tavallisimmat kristillisten kirkkojen käyttämät ristinmerkit ovat latinalainen ja kreikkalainen risti. Jälkimmäinen on kehittynyt ennen kristinuskon syntyä laajasti käytössä olleesta auringon, auringonjumalan tai jumaluuden symbolina käytetystä nelipuolaisesta pyörästä, jossa oli usein puolien välissä säteitä. Tätä käytettiin tunnuskuvana hyvin varhain. Keskiajalla se kuvattiin usein juuri vihityn kirkon seinällä. (Rytkölä 1988a.)

Jetsun (2001,214) mukaan Mircea Elidaen (1975, 119) sisällyttää ristin merkitykseen myös arkaaiset symbolit, kosmisen puun (sitoo taivaan ja maan yhteen tai kannattaa taivasta) ja maailmankaikkeuden. Tällöin risti toimii kommunikaationa taivaan ja maan välillä, tämän ja tuonpuolisen välillä sekä näiden rajojen välisenä symbolina. Kristillisten symbolien läsnäolo ja käyttö kuoleman visuaalisessa merkitsemisessä on tavallista. Kuusiniemen hautajaiskuvissa vainajalla on kaularisti ja ikoni sekä kristillisin symbolein merkitty otsanauha ja katepalttina. . Kaste on ortodoksisen kirkon sakramentti eli mysteerio, jossa henkilö liitetään ortodoksisen kirkon jäseneksi. Kastettavan kaulaan laitetaan kasteristi (*kuva 65*). Kummin tulisi hankkia se kastettavalle jo etukäteen. Kasteristi laitetaan vainajan arkkuun.

Hautamuistomerkissä voi olla viisisakarainen punainen tähti, joka on kommunismin symboli ja edustaa työläisten viiden sormen lisäksi viittä vanhaa mannerta (*kuva 80*). Sen käytöllä on valtiollisissa yhteyksissä ja virallisissa symboleissa on haluttu ilmaista sosialistisen maailmankatsomuksen ylivertauuutta. Viisitähtinen symboli on valtiollinen symboli, jonka merkitystä ihmiset eivät ole aina välttämättä tienneet. (Jetsu 2001, 212–214.) Merkitys on voinut myös unohtua.

Kuusiniemen ja Varzugan kalmistoissa on monenvärisiä ristejä, paaluja ja muita hautamuistomerkkejä. Väreille on kautta aikojen annettu symbolisia merkityksiä.. Väreillä on kulttuurihistoriallinen ja sosiaalinen taso, mutta myös kognitiivinen ja tunnetaso. Monissa kulttuureissa valkoinen on puhtauden, viattomuuden, täydellisyyden ja synnittömyyden väri. Raamatussa valkoinen on myös taivaallisen valon ja enkelien väri sekä ilon väri, sillä enkelit toivat ihmisille ilosanoman Vapahtajan syntymästä. Puhtauden ja neitsyyden värinä valkoinen liitetään myös Neitsyt Mariaan. Valkoinen liittyy liturgisiin väreihin, kuten helatorstaihin, helluntaihin ja Vapahtajan juhliin. Valkoinen on kasteen sakramentin väri, jota käytetään ristin värinä (*kuva 90*). Vainaja peitetään arkussa valkoisella vaatteella (*kuva 67*), jonka päällä ovat ikoni ja vainajan kunniamerkit. Taivaan värinä sininen liittyy Neitsyt Mariaan, jolla on kuvissa yleensä sininen vaate. Sininen on risteissä yleinen väri (*kuva 76*). Violetti ilmentää kirkkovuodessa katumusta, odotusta ja parannusta. Liturgisena värinä violettiä käytetään mm. pitkäperjantaita edeltävän varsinaisen suuren paaston ja piinaviikon aikana. Varzugan Afanasian talvikirkon kirkkosalin seinät ovat violetit (*kuva 49*). Musta on eurooppalaisessa kulttuurissa surun, pelon ja kuoleman värinä. Se liitetään myös yöhön ja pimeyteen, paholaisiin ja pahoihin henkiin. Liturgisena vä-

rinä mustaa käytetään pitkänäperjantaina. Hautojen uudet kivet ja kivetykset ovat mustaa marmoria (*kuvat 83, 92*). Obeliskin malliset kivipaasit voivat olla mustat (*kuva 73*). Vihreä kuvaa toivoa ja iankaikkista elämää (*kuva 92*). Liturgisena värinä vihreää käytetään loppiaisesta las-kiaiseen ja tavallisten sunnuntaipäivien palvelusten yhteydessä. Afanasian talvikirkon toisen salin seinät ovat vihreän turkoosin väriset (*kuva 50*). Romantiikan aikakautena vihreä liittyi luonnon ihmeellisyyteen. Turkoosin uskotaan suojaavan pahalta monissa kulttuureissa. Ko. väriä käytetään kalmistojen risteissä ja paaluissa (*kuva 86*). Risteissä ja paaluissa on käytetty ruskeaa, joka on hyvin maallinen väri (*kuva 85*).. (Huttunen 2005, 35, 197; Finlay 2004, 169, 333, 450; <http://www.ortodoksi.net>.) Maalit ovat varisseet monista risteistä pois, ristit ovat harmaantuneet ja saaneet sammalpeitteen.. Ristien päällä voi olla useampi maalikerros.

Kristuksen ristiinnaulitsemisessa käytettiin luultavasti T:n muotoista ajalle tyypillistä kidutusvälinettä. Vanhin todennäköisesti ristiinnaulittua Kristusta esittävä kuva on kolmannelta vuosisadalta oleva pilakuva. Ortodoksiristinä tunnettu ristityyppi vakiinnutti asemansa venäläisessä kuvataiteessa keskiajalla. Venäjällä (Neuvostoliitossa) ja Suomessa yleiset katosristit ovat olleet käytössä jo ainakin 1500-luvulla. (Rytkölä 1988a.) Kahdeksanpäinen ja monesti vielä katolaudoilla varustettu risti on tyypillinen vanhauskoisten risti. Ristin katoslaitoja on voitu koristella sahan terää muistuttavalla kuviolla.

Kuusiniemen ja Varzugan inventoidut hautamerkit voidaan jakaa pääpiiteittäin seuraavasti

1. puiset hautamerkit ja –ristit; yleisimmät ovat venäläinen risti, jalustan variaatiot ja katoksellinen risti
2. metalliset putkiristit, yleisin on venäläinen risti joko ilman tekstiä tai tekstin kanssa
3. muut metalliset hautamerkit (kantikkaat) ja eri materiaalien yhdistelmät
4. uudemmat kiviristit ja laatat ilman kuvaa sekä kuvalliset kivet
5. metalliset, puiset hautamerkit (obeliskit, marmorilaatat)

1. Puinen risti

1. Puinen risti

2. Mealliset putkiristit 3.

3 Metallinen muistomerkki

4. Uusi kivipaasit

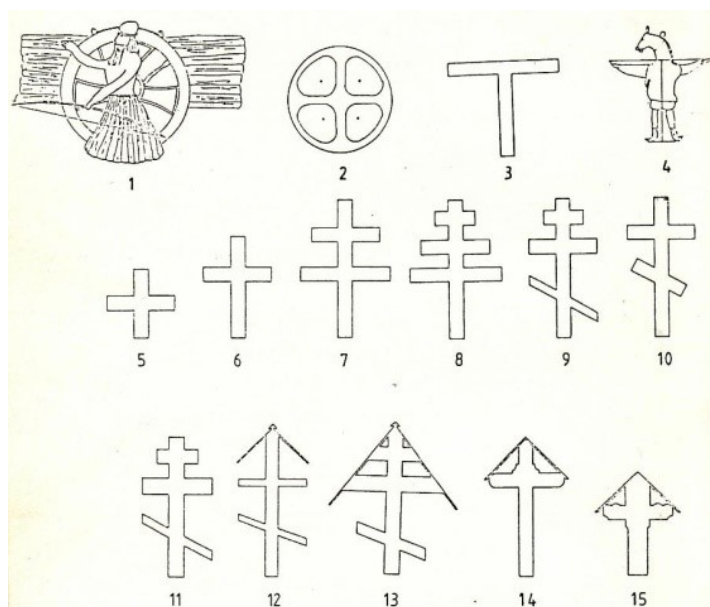

4. Uusi kivipaasi

5. Obeliski

Piirros 3 Ristimallit

1. Nelipuolainen pyörä jumaluuden tunnuksena ennen kristinuskon syntyä

2. Vihkimäristi

3. Egyptiläinen risti

4. Pilakuva 200-luvulta

5. Kreikkalainen risti

6. Latinalainen risti

7. Patriarkan risti

8. Paavin risti

9. Venäläinen risti

10.–13. Ristejä Kainuun vienankarja-

laisista kylistä

14.–15. Luterilaisia katosristejä Kuhmon vanhalta hautausmaalta

Lähde. Rytkölä, 1988,34.

Neuvostoajan hautakulttuuriin kuului punaisten arkkujen käyttö, joka sopi sen ajan ideologiaan (kuva 66). Punainen korosti näennäistä samanarvoisuutta sekä yksilön ja järjestelmän suhdetta. Yksilö oli ennen kaikkea järjestelmän uskollinen palvelija (Jetsu 2001, 207). Arkun tai hautaristin punaisella värillä on metaforinen merkitys. Ideologian lisäksi punainen tarjoaa myös muita tulkintoja, kuten kapinallisuutta, vallankumouksellisuutta, vaaraa ja uhkaa. Punaisen ja uhkan välillä on selvä konnotaatio. Kirkon symboliikassa punainen väri viittaa marttyyriuteen ja profetoimiseen. Punaisessa ilmenee kärsimys ja veri. Liturgisena värinä punainen kuvaa pyhien marttyyristä yhteyttä, jolloin se symboloi voittoa ja kunniaa. Punaisen arkun voi kytkeä myös tämän marttyyriuteen. Punaisesta väristä tuli sosialismin juhla- ja voitonväri, jolla tsaarin aikana kärsinyt kansa kruunattiin. Sosialismissa punainen nivoutui oikeuteen ja oikeudenmukaisuuteen. (Jetsu 2001, 212–214; Huttunen 2005, 113, 197.) Veikko Anttosen mukaan punainen on molemmissa tapauksissa pyhä, mutta ei kohteena vaan suhteena. Pyhä ei ole kohteen ominaisuus ”vaan kohdetta koskevan kulttuurisidonnaisen diskurssin – arvoja ilmaisevien kom-

munikaatiivisten suhteiden – ominaisuus”. (Anttonen 1994, 107.) Toisaalta venäjän kielessä punainen merkitsee kaunista. Kysyimme isäntäperheeltä punaisen värin merkitystä arkussa, mutta perheen mukaan punaiseen väriin ei enää kiinnitetä huomiota.

5.3. Kalmistojen moninaisuutta

Turjan rannan hautausmaat edustavat perinteistä kalmistoa, mutta niissä on piirteitä venäläisestä kaupunkihautausmaista, muun muassa haudan ympärillä oleva aitaus. Kalmistoille on ominaista moninaiset hautamuistomerkit ja haudat. Niissä on havaittavissa yhteiskunnallinen muutos, perheen ja suvun varallisuuden kasvu. Varzugan kolhoosissa on muualta tulleita työntekijöitä, joten muuttoliike on tuonut kalmistoon monikulttuurisuutta muun muassa islamilaisen hautamuistomerkin. Varzugan kalmistot ovat keskellä kylää tai aivan välittömästi sen läheisyydessä. Ne ovat selvästi kylästä erottuva kokonaisuus, kuten Rytkölen (1998) kuvaamat Vienan Karjalan kalmistot.

Ortodoksiseen hautakulttuuriin on liittynyt kropnitsan käyttö haudoilla. Kropnitsa on haudalle hirsistä tai laudoista rakennettu pieni mökki, joka on ollut yleinen Venäjän Karjalassa. Sen alkuperä liittyy muinaisuskoon, jonka mukaan elämä jatkui kuoleman jälkeen lähes entisen kaltaisena. Turjan rannikon haudoilla en havainnut yhtään kropnitsaa tai sen jäännettä. Voi olla mahdollista, ettei kropnitsa ole kuulunut Turjan rannikon hautakulttuuriin. Pohjois-Vienan haudoilla tuuliliinan käyttö on edelleen tavallista, mutta Turjan rannan kalmistoista ne puuttuvat. Risteissä ei ole havaittavissa liinojen jäänteitä. Konkan (1999, 53, 55–56) käsityksen mukaan liinat ovat olleet ennen muun muassa lupauksesta tuotuja uhreja. Kuusiniemen ja Varzugan haudoilla en havainnut myöskään kalmalaudan käyttöä enkä haudoilla sielulintuja, joitakin veneitä oli ristien päällä symbolina tuonpuoleisuudesta. Jätti- tai muiden puuristien tyveä ei ole suojattu tuohella, joka lisäisi ristien kestävyyttä. Varzugan ja Kuusiniemen kalmistot ovat lähellä kylää, joten ruumisreitit varrelle ei ole ollut tarvetta pystyttää karsikkopuita. Hautojen suunta on yleisesti itä-länsi tai koillinen kaakko.

Umban kalmisto

Umban kalmisto on ennen kaupunkia varsinainen taajaman ulkopuolella lännestä tultaessa. Kalmiston kohdalla tie kääntyy kohden Varzugaa. Haudat ovat hyvin lähekkäin, joten liikkuminen hautausmaalla on puikkelehtimista hautojen ja kasvillisuuden lomassa. Kalmistossa on vanhoja

hautakumpuja, joiden hautamuistomerkit ovat lahonneet pois. Neuvostovallan aikaisia hautamuistomerkkejä on melko paljon. Ne ovat joko noin puolitoistametrisiä nelisärmäisiä ylöspäin kapenevia obeliskeja, joiden päällä on punainen tähti tai ylöspäin leviäviä betonilaattoja (*kuva 74*), joiden ylälaita on vino siten, että katsojasta nähden vasen reuna on n. 10 cm ylempänä. Ylälaidassa on lisäksi punainen tai hopeanvärinen tähti, mutta välttämättä ei ole aina vainajan henkilötietoja. Betonilaatoissa voi olla vainajan kuva. Jollakin haudalla on metalliputkesta tehty risti, jonka keskellä on vanerinen nimilaatta. Umban kalmistossa muutamille haudoille on viime aikoina lisätty tai vaihdettu slaavilainen kolmipoikkipuinen risti. Se on usein maalattu kirkkaan väriseksi: siniseksi, turkoosiksi, hopeanharmaaksi tai punaiseksi. Samassa aidatussa hauta-alueessa voi olla kristillisin symbolein varustettuja ristejä ja neuvostoajan hautamuistomerkkejä (*kuva 73*). Eri-ikäisten hautojen tai hautaryhmien ympärillä on koristeellinen metallinen tai värikäs puinen aita. Aitatonpan päässä voi olla punainen ”sipuli” ja keihäänkärki. Nähtävästi kyseessä on perheelle varattu hauta-alue. Joidenkin hautojen ympärillä on käytetty marmorista reunakiveä. Hautakivi voi olla myös marmorista ja siihen on laitettu vainajan kuva. Vain harvoille haudoille on istutettu kukkia, tyypillisimpiä koristeita ovat hyvin kirkkaan väriset tekokukat joko kumpuun pistettynä tai vielä useammin mandorlan (kahden toisiaan leikkaavan ympyrän) muotoiset noin 80 cm korkeat ja 40–50 cm leveät keskeltä kuperat tekokukista tehdyt kukkalaitteet – joskus myös kukkakorin muotoiseksi tehdyt tekokukkalaitteet. Useiden hautojen vieressä oli pieni lautanen ja kuppi, penkki ja pöytä vainajan muistelua varten (*kuva 75*). Umban lahdensuussa on vanha kalmosaari (*kuva 72*), joka ei ole enää käytössä. Saarella on pystyssä ja maassa olevia puuristejä. Siikalan (1992,128) mukaan veden tehtävänä on olla elävien ja kuolleiden rajana, jolloin suku- ja kyläyhteisö pystyi elämään turvallisesti.

Kuusiniemen kalmisto

Taulukossa 1 olen kerännyt Kuusiniemen dokumentoitujen hautojen moninaiset tunnuspiirteet, jotka heijastavat yhteiskunnallista muutosta. Haudoilla on kristinuskon, kansanuskon ja neuvostoajan elementtejä sulassa sovussa. Hautamuistomerkeissä on eri materiaalien yhdistämistä, hautakivien profilointia, vainajan ja hänen suvun sosiaalisen aseman korostamista. Haudoilla on tuotu esille vainajan yksilöllisyyttä. Kuusiniemen dokumentoitujen hautojen kuvat ovat liitteessä 1.

TAULUKKO 1 Kuusiniemen inventoidut haudat 2007, 2009

tunnuspiirteet	hauta	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41												
obeliski ja tähti	x							x			x																																											
tekokukkia, yksittäin ,sepele	x	x	x	x	x	x	x				x	x	x	x		x	x		x									x			x	x	x	x	x	x																		
ryynejä	x		x								x	x	x	x																																								
metallilaatta henk.tiedot	x		x				x				x	x	x															x		x																								
puupaalu			x		x				x		x						x	x																																				
metalliaita				x				x				x																																										
met. apilaristi,				x																																																		
kantikas peltipaasi					x							x																																										
haudan reunus peltiä tai puuta					x								x																																									
pöytä					x																																																	
penkki tai tuoli					x							x																																										
viinalasi tai juomalasi						x						x		x																																								
konvehtipaperi						x																																																
pääläri							x						x																																									
lasipurkki													x																																									
lautanen													x	x																																								
puuaita							x				x		x																																									
puuristi								x							x	x																																						
kuva							x	x			x	x	x	x																																								
hauta hiekan peitossa					x										x	x	x																																					
suojalaudat haudan ympärillä									x																																													
ei tekstiä ei symboleita						x					x	x																																										
luonnonkasveja						x		x							x	x																																						
tupakki													x	x																																								
metallilaatikko, jossa risti																																																						
puinen hautapaalu ja risti																																																						
kuppi (tee)																																																						
kaljapullot																																																						
kolo mahdollisesti ikonille																																																						
profiiloitu kivi,laatta, kivessä kuva(t)																																																						
istutettua kukkia,nurmea																																																						
kivipaasit 1800-1900-luku, nimet																																																						
muotoiltu kivipaasi																																																						
marmorilaatta, pääkallo, sääriluut																																																						
valettu "paatupunkka"																																																						
muurattu alusta																																																						
sukuhauta																																																						
kyläristi																																																						

Kuusiniemessä on kolme kalmistoaluetta kylän länsilaidalla, johon vainajat edelleen siunataan. Ankeus näkyy kalmistoissa: tuuli on reilun vuosisadan aikana siirrellyt irtonaiseksi jäänyttä hiekkaa, jolloin haudat ovat paljastuneet, luunkappaleita viereksi pitkin hiekkakenttää, muutama rantavehnan kasassa pitämä hautakumpu on toista metriä ympäristöä korkeammalla. Haudan ympäryksiä on yritetty suojata laudoilla, jotta tuuli ei veisi kaikkea haudan peitteenä olevaa hiekka pois, mutta siinä on vain onnistuttu joksikin aikaa. Muutamat haudat olivat kokonaan hiekan valtaamia, ainoastaan aidan tolpat näkyivät hiekkasta. Kalmiston ympärillä on ollut aita, mutta siitä on enää jäljellä rippeet. Hautausmaa-alueelle on tuotu turvetta kasvillisuuden sitomiseksi. Hietikolla on paljon särkyneitä pulloja ja lasinsiruja. Tuuli on irrottanut seppeleistä tekokukkia, joita on hietikossa luonnonkukkien sijasta. Hauta-alueiden ympärillä on joskus ollut puu-aita, josta on enää jäänteet jäljellä. Horisontin rajaan piirtyvät erilaiset hautamuistomerkit lisäävät alueen murheellista leimaa. Eroosion vuoksi haudat ovat näköetäisyyden päässä, joten kuolema on aina läsnä maisemassa. Kalmistot ovat yksi tärkeä osa kylänmaiseman esteettisyyttä. Ristien materiaalien, muotojen ja värien kirjo on sopusoinnussa kylän rakennuskannan

kanssa ja kirjo toistuu asuinrakennuksissa. Valon ja varjon vaihtelut sekä säätilan nopeat muutokset auringonpaisteesta hyytävään vesisateeseen lisäävät kalmistojen esteettisyyttä. Tuulen humina, meren kohina ja lokkien huudot rikkovat kalmistojen hiljaisuuden.

Kuusiniemen haudoilla on samoja hautamerkkejä kuin muuallakin Turjan rannikolla: slaavilaisia värikkäitä ristejä, kommunismin aikaisia paaluja, obeliskeja ja kantikkaita metallilaatikoita punaisine tähtineen. Monet ristit ovat harmaantuneet, joten niiden muuta väriä on vaikea erottaa. Ortodoksisen tavan mukaan myös Kuusiniemessä puuristien annetaan ajan myötä kaatua ja lahota maahan (*kuva 77*). Puuristejä on maassa runsain määrin 1900-luvun vuosikymmeniltä. Vanhimmissa kaatuneissa ja pystyssä olevissa paksuissa puuristeissa on jäljellä kirkkoslaavin tekstit ja symbolit, kuten keihäänkärki, ruoko ja sieni sekä Aatamin pääkallo ja sääriluut. Keihäänkärki puhkaisee Jeesuksen kyljen, iisoppiruo'on päässä on sieni, jossa on hapanviiniä Jeesuksen huulille. Aatamin pääkallo luut symbolisoivat kuolemasta saatua voittoa. Risti pystytetään suoraan Aatamin hautaan. Kaatuneissa risteissä voi olla jäljellä rautalanka tai naula, jolla kukkalaite on ollut kiinni ristissä. Joissakin kaatuneissa risteissä on kolo mahdollisesti olleelle ikonille. Risteissä olleita mahdollisia ikoneita en kuitenkaan havainnut, joidenkin kolojen suojana on lasi, mutta kolo on täynnä hiekkaa.. Monesta rististä on tipahtanut pois poikkipuut. Ristin alimmaisena oleva jalkatuki on saattanut tipahtaa. Kristuksen jalat olivat vierekkäin jalkatuen varassa.

Vainajaa on käyty muistelemassa, koska pystypuuhun on sidottu tekokukkia. Hiekan peitossa olevista isoista puuristeistä on näkyvillä yläpoikkipuusta ylöspäin oleva osuus. Kalmistossa on suvun tai perheen hauta, jonka isoista risteistä on pidetty huolta (*kuva 83*). Kalmistossa käydään tavanmukaisesti ennen klo 12.00 muistelemassa omaisia. Äiti tuli kolmen lapsensa kanssa haudalle ja toivat ryynejä ja leipää vainajalle (*kuva 84*). Kuusiniemessä on muutamia vanhauskoisten katoksellisia puuristejä, joihin on jälkikäteen laitettu vainajien kuvat. Naisella on musta huivi tiukasti päässä ja miehellä on pitkä parta. Uskonnon mukaan mies ei saanut leikata partaansa.

Tyypillinen uusi hautamuistomerkki on n. 1,5 m maalattu ohut ja hento puuristi, joka on kiinnitetty puujalustaan. Jalustassa on vainajan tiedot ja/tai valokuva. Tätä hautamuistomerkkiä on käytetty 1970-luvulta eteenpäin, mutta iästä huolimatta niitä on jo maassa. Uudet puuristit on tehty ohuemmasta puusta kuin isot puuristit. Syynä voi olla, että järeää puutavaraa ei ole hel-

posti saatavilla. Kalmistossa on joitakin kolmipoikkipuisia metalliristejä, jotka ovat koristeellisia ja taottuja hautamuistomerkkejä, joiden päässä on kolme ympyrää. Ristimallia on käytetty heti sodan jälkeen. Laatassa on vain henkilön tiedot. Tekokukkia on laitettu roikkumaan ympyröistä.

Haudan merkinä voi olla myös paalu tai pelkkä puukeppi. Paalut voivat olla siniseksi tai ruskeaksi maalattuja. Paalussa oleva metallinen nimilaatta, tekokukat ja ryynit kertovat siitä, että vainajaa käydään muistelemassa. Kalmistossa on ylöspäin suippeneva puupaalu, jossa ei ole tekstiä eikä symboleita, joten se voi olla muukin kuin hautamuistomerkki. On myös vanha puinen hautapaalu, jonka päässä on jälkiä nauloista, ja erotettavissa punaista ja sinistä väriä. Paalusta ovat henkilötiedot kadonneet, samoin hautakumpu on hävinnyt eroosion myötä. Vanhoissa paaluissa, joissa on punatähti päässä ja paalussa vainajan kuva, on kaiverrettu kolo mahdollisesti ikonille. Joidenkin paalujen ympärillä on aita. Paalussa olevan kolon yläreunassa on naula ja rautalankaa. On myös sellainen vanha paalu, johon kaiverrettu teksti, mutta henkilötiedot puuttuvat kokonaan. Paaluun on kiinnitetty pieni metallista tehty risti. Erään vanhan puupaalun muoto muistuttaa piippalakkia, jonka väri on punainen. Myös uudelle haudalle on pystytetty yli 2 metrinen maalamaton puupaalu, jossa ei ollut henkilötietoja eikä symboleita. Uuden paalun (naisen hauta) vieressä on rikkinäinen tuoli ja juomalasi. 2000-luvun hautamuistomerkkiä edustaa puinen hautapaalu, jonka päähän on kiinnitetty isohko puinen risti. Ristin väri on alkanut haalistua. Paalussa on naisvainajan kuva. Kalmistoalueen ulkopuolella on profiloitu puupatsas (170 cm), johon on kaiverrettu vain ristin paikka.

Neuvostoajan hautamuistomerkin obeliskissa voi olla rinnakkain myös tähti ja risti sekä vainajan kuva. Ylöspäin kapenevat peltiset obeliskit on maalattu muun muassa ruskeaksi, hopeanväriseksi tai siniseksi. Puiset obeliskit ovat harmaantuneet. Obeliskeja on käytetty hautamuistomerkinä suuren isänmaallisen sodan aikana tai heti sen jälkeen. Peltistä obeliskia on käytetty vielä 1980-luvulla. Obeliskissa voi olla vainajan kuva ja siinä henkilötiedot. Obeliskien ympärille on voitu rakentaa metallinen tai puinen aita. Tekokukkia on tuotu obeliskin jalustalle.

Kalmistossa on hautamuistomerkkejä, joissa on ylöspäin leviävä kantikas peltilaatta. Laatassa on vainajan kuva ja henkilötiedot. Niissä ei ole uskonnollisia tai neuvostoajan symboleita. Haudan ympärillä voi olla peltinen reunus. Peltilaatalle on voitu valaa betoninen alusta. Haudan ympärillä on myös metallinen aita, penkki ja pöytä on tuotu muistelua varten. Kantikkaat hau-

tamuistomerkit ovat 1970-luvulta. Haudalla on myös suorakaiteen muotoinen profiloitu pelti-laatikko, jossa on risti, vainajan kuva ja henkilötiedot (kuoli 1996). Hautamuistomerkin vieressä on lautanen, ryynejä ja tekokukkia. Muistomerkki on valettu alustalle, mutta haudan ympärillä ei ole reunusta. Vastaavanlaisessa hautamerkissä on merimiehen (k. 1992) kuva ilman uskonnollisia symboleja, mutta hänen haudalla on käyty muistelemassa. Haudalla on ryynejä, tupakkia, pääläri ja iso juomalasi. Merisotilaan hauta on pienessä koivua kasvavassa lehdossa. Haudalla on tiiliskivistä muurattu ja rapattu hautamuistomerkin jalusta, jonka päällä on peltinen laatikko. Sen keskellä on musta laatta, jossa ovat vainajan tiedot (k. 1979). Laatikon päällä on peltinen risti ja laatikon molemmilla sivuilla peltiset tötteröt kukkia varten. Erikoinen hautamuistomerkki on sininen valettu amme, jonka takana on risti ja jossa on kirkkoslaavin symboleita ja tekstiä. Rististä puuttuu alapoikkipuu, mutta ammeen sisällä olevassa laatassa on vainajan tiedot (k. 1962).

Kuusiniemen kalmistossa on myös piirteitä vanhasta venäläisestä kaupunkimaisesta 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteen hautauskulttuurista. Hiekassa on pystyssä harmaa muotoiltu kivijalusta, jonka päässä on aukko ristiä varten. Ristiä ei ole enää jäljellä. Kivijalustan vieressä on kaatunut harmaa rikkoutunut kivipaasi, jonka tekstissä mainitaan, että vainaja on kuollut 77-vuotiaana vuonna 1903. Kivipaaden reunoissa on koristeita. Sen vieressä on toinen kivipaasi, jossa on tekstiä ja kohokuvioisia koristeita sekä yläreunassa on risti ja paasin kulmista lähtee säteitä. Paasin alareunaan on kaiverrettu pääkallo ja sääriluut. Paasin reunaa kiertää uurros. Kaupunkikulttuuria edustaa myös harmaa profiloitu kivipaasi, joka muistuttaa pulloa. Sen etuosaan on kaiverrettu kolo mahdolliselle ikonille. Kivilaatat ovat kooltaan n. 40 x 60–70 cm.

Monissa hautamuistomerkeissä on vainajan kuva, joka on painettu soikionmuotiselle emalilevyille. Kuvassa on vainajan nimi ja henkilötiedot, joissakin on vain pelkkä kuva. Kuvan alapuolella voi olla erillinen laatta, jossa on vainajan henkilötiedot. Nimilaatta voi olla metallinen tai ohutta puulevyä. Aivan uutena hautamuistomerkkinä on vasta pystytetty musta kivilaatta, jossa on kahden vainajan tiedot ja heidän kasvokuvansa: lapset ovat halunneet kunnioittaa tällä tavoin vanhempiansa muistoa. Ennen tätä laattaa haudalla lienee olleet puiset muistomerkit. Kivipaasin vieressä on kaksi penkkiä muistelua varten. Isoja kuvallisia kivipaaseja on toistaiseksi vain muutamia. Itkijänaisen isän haudalla on puinen iso puuristi korvattu kiviristillä. Uutuutena on myös sotaveteraanin hauta (1994), jossa on marmoriset reunakivet ja marmorilaatta. Laatassa on veteraanin kuva, risti ja kiven selustassa symbolina neilikka ja ikuinen tuli, kiven taakse on

kirjoitettu teksti kaipauksesta. Tekokukat on sidottu narulla kiinni paasiin. Hautamuistomerkkien innovaatioihin kuuluu myös puuristin korvaaminen kiviristillä, kuten itkijänaisen isän haudalla. Uutuutena ovat haudan ympärille tehty kivetytys ja paasin eteen on marmorista tehty kaukalo, jonka ympärillä laattoja. Kaukalossa on nurmetus, johon on aseteltu tekokukkia. Haudoille on istutettu kukkia luonnonkasvien ja tekokukkien sekaan. Haudoilla käytetään tekokukkaseppeleiden lisäksi kukkavihkoja, -koreja ja yksittäisiä kukkia joko maahan laitettuna tai kiinnitettynä muistomerkkiin. Seppeleen kukat voivat olla metallista tehtyjä.

Kuusiniemen kalmistossa on joidenkin hautojen ympärillä puisia aitoja. Ne ovat monen värisiä: keltaista, turkoosia ja harmaan eri sävyjä maisemaan sopivina. Monet puuaidat ovat kaatuneet ja lahonneet. Metalliaidat ovat värikkäitä (sinisiä, keltaisia, mustia, harmaita) ja niitä koristeltu vinoneliöisellä salmiakkikuviolla ja ympyröillä. Aidan tolppien päissä on punaiset pallot, punaiset keihäänkärjet tai liekkiä muistuttava muoto. Liekki symboloi pyhää henkeä. Hautauksen sisällä tai hautamuistomerkin vieressä on vainajan muistelua varten penkki, tuoli ja pöytä. Vainajalle on viety konveheteja, syötävää ja juotavaa. Ennen puolta päivää saapui haudalle äiti kolmen lapsen kanssa, joilla oli mukana pussissa ryynejä vainajalle. Vanhemmat haluavat opettaa lapsilleen uskonnollisten tapoja ja siirtää perinteen jatkuvuutta.

Varzugan kalmistot

Taulukossa 2 olen kerännyt Varzugan länsirannan hautojen ominaispiirteitä, joissa on yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia Kuusiniemen hautojen kanssa. Varzugan hautojen kuvat ovat liitteessä 2. Varzugassa on kaksi kalmistoa, koska kylä sijaitsee molemmin puolin Varzugajokea. Kylän länsiosaa nimitetään Uspeniaksi ja itärantaa Nikolain puoleksi niillä olevien kirkkojen mukaan. Varzugan kylän länsipuolinen kalmisto sijaitsee hieman kylän ulkopuolella tulosuunnasta nähtynä ennen varsinaista kylää tien eteläpuolella. Vanhaa tapaa noudattaen kylän kalmistot ovat erillään kirkosta, tosin ei kovin kaukana. Tavoitteena on, ettei pappien laulu häiritse vainajia. Itse kalmisto muodostuu hautakummuista, jotka sijaitsevat vailla laadittua järjestystä, ilmeisesti paikoissa, joihin on saatu kaivetuksi. Kasvillisuus on lehtipensaikkaa ja matalia lehtipuita ja muutamia isompia koivuja. Kalmiston kasvillisuus on rehevää. Maan pintaa peittää heinä. Kesä oli hyvin sateinen vuonna 2007, joten itäpuoleiselle hautausmaalle oli käytännössä mahdoton päästä. Sen vuoksi tutustuin silloin vain länsilaidan kalmistoon. Kesällä 2009 jatkoin länsilaidan kalmiston inventointia ja kävin selvittämässä myös itälaidan kalmiston ilmeen.

Edellisen vieressä on marmorikivi, jossa on (Nujazov s. 1954–2001) vainajan kuva. Kivessä ei ole uskonnollisia symboleita. Nimi viittaa ei-venäläiseen kansallisuuteen. Marmorikivireunojen päällä on konvehteja, tekokukkia ja luonnonkasveja. Välittömästi hautausmaan ulkopuolella on miehen (Trofumov, 1963–2005) profiloitukivi, jossa on kiveen upotettu ikoni. vainajan kuva, kiveen on hiottu joen virtausta ja Varzugan kesäkirkko sekä näiden yllä on enkeli soittamassa vetopasuunaa (*kuva 85*). Haudalla on lautanen, ja vanhoja tekokukkia on korvattu uusilla. Hautakumpu alkaa peittyä luonnonkasveilla. Hauta on reunustettu marmorisilla reunalaatoilla. Vainaja ei ollut Varzugasta, vaan oli kolhoosin johtajan tuttu. Marmorisilla tai graniittisilla kuvalla ja henkilötiedoilla, symboleilla varustetut veistetyt muistoristit ovat uutta innovaatiota, joka on yleistynyt 2000-luvulla. Ne ovat kalliita perheen taloudelliseen tilanteeseen suhteutettuna. Kivet eivät ole paikallista tuotantoa, vaan ne on toimitettu ja valmistettu muualla. Kolhoosin toiminnan kannalta olisi tärkeä käyttää paikallisesti valmistettuja ristejä. Kalmiston ulkopuolella olevat haudat ovat paikallisen kolhoosin niittyä.

Varzugan kalmismaalla on vanha hauta, jonka puukepissä on tekokukka, mutta henkilötiedot ovat kuluneet pois. Haudalla on tekokukkia ja luonnonkasveja suloisesti keskenään sekä kuppi ja lautanen perinteen mukaisesti. Länsirannan kalmistossa on paljon vanhoja yli 2 metrisiä pak-susta puusta tehtyjä pystyssä olevia ristejä. Muutamia kaatuneita ristejä on näkyvillä ja jotkut ovat kasvillisuuden peitossa, pystyssä olevat ristit ovat puiden ympäröivinä. Risteissä on näkyvillä tai maalin alta häämöttävät kirkkoslaavin tekstit ja symbolit. Niiden lisäksi voi olla ristissä vainajan kuva (mies 1911–1965), joten myös Neuvostoliiton aikana käytettiin isoja puuristejä. Kuva on voitu laittaa ristiin myöhemmin. Kalmistossa tapahahtuvaa muutosta kuvaa se, että Hyvässä kunnossa oleva iso puuristi on korvattu uudella marmorisella kuvallisella paasilla. Siinä on henkilötiedot ilman uskonnollisia tai poliittisia symboleita. Hautamuistomerkeissä (obeliski, kantikas, paalu) voidaan käyttää punaista tähteä. Joskus tähti on vaihdettu ristiksi (*kuva 87*).

Neuvostoajan hautamuistomerkkejä on myös länsirannan kalmistossa. Niitä ovat metallista tai kivistä tehdyt kantikkaat muistomerkit, joissa on henkilön tiedot ja kuva. Ko. muistomerkki on edelleen käytössä haudoilla (mies 1941–2003). Muistomerkki on tehty betonivaloksen päälle. Joskus tällainen hauta on aidattu ja sen suojiin on tuotu penkki ja tuoli muistelua varten. Neuvostoajan tyypillisiä pienoisorobeliskin näköisiä pylviäitä on kalmistomaisemassa. Puisen tai me-

tallisen obeliskin huipussa voi olla takorautainen risti ja ”sipuli”, kuva ja henkilötiedot on kiinnitetty obeliskiin. Sipuli symboloi Pyhän Hengen laskeutumista. Luonnontilainen hauta on aidattu ja sen sisäpuolella on penkki. Toisen maailmansodan jälkeistä aikaa edustaa metallitangosta tehty hautamuistomerkki, jossa on vainajan henkilötiedot. Metallihautaristeissä on käytetty taottua rautaa, jonka kierrettä on voitu korostaa kullan värisellä juonteella. Uudet marmoriset hautakivet ovat joko suorakaiteen muotoisia tai sitten profiloituja, joissa on vainajan kasvokuva. Auto-onnettomuudessa kuolleen nuoren naisen (1982–2004) haudalla on korkea valettu enkelimuistomerkki, jossa on vainaja värillinen kuva (*kuva 89*). Yleensä kuvat ovat mustavalkoisia. Samalla haudalla voi olla erimallisia hautaristejä ja -paaluja eri vuosikymmeniltä. Rytkölän (2009, 231) mukaan haudan pylväs edustaa sitä kulttuurista, jota luostari säteili ympäristöön. Haudan ympärillä voi olla salvottu kehä, mutta hautakumpu voidaan reunustaa turpeella tai kivillä. Haudoilla kasvaa luonnonkasveja, mutta joillekin haudoille on istutettu monivuotisia kasveja, kuten vuorikaunokkia ja keisarinkruunua. Hauta-aitauksen sisällä voi kasvaa pihlajaa, kuusta, katajaa ja koivua. Korkeat turvekummut (*kuva 86*) ja istutetut kukat ovat uusia tapoja. Olen käynyt Kuusiniemen ja Varzugan kalmistoissa vuosina 2003, 2007 ja 2009. Jo muutaman vuoden sisällä kalmistojen ulkoasu on jonkin verran muuttunut. On tullut uusia muoti-ilmiöitä ja toisaalta on palattu vanhoille juurille.

Länsirannan hautausmaa-alueella on paljon aidattuja hautoja, joissa on useampia hautoja. Aidat ovat tavallisesti maalatusta metallista, joissa on koristeleikkauksia. Aidan pylväiden päät ovat muotoiltu palloksi, keihään kärjen tai liekin malliseksi. Aidassa on portti. Hautojen ympärillä voi olla myös puuaitoja, jotka ovat harmaantuneet. Aidan nurkkalaudat toimivat pöytänä, ja aidan tolppaan voidaan laittaa juomalasi, lasipurkki tai juomapullo. Tolpassa on myös vaateriepu, jolla voidaan pyyhkiä hautakiven tai ristissä olevaa vainajan kuvaa. Puuaidat voivat olla tummansinisiksi, ruskeaksi, keltaiseksi, vihreäksi tai turkoosiksi maalattuja. Puuaitaan on veistetty puuristejä ja salmiakkikuvioita. Rytkölä (2009, 231) mukaan autojen siniset aitaukset ovat saaneet vaikutteita venäläisestä kaupunkikulttuurista. Länsirannan uusimpien hautojen ympärillä ei ole aitoja.

Kuusiniemeen verrattuna Varzugassa käytetään runsaasti kukkakoristeita, jotka voivat peittää koko haudan. Kuusiniemessä luonnonolosuhteet asettavat omat rajoitukset hautojen ylläpitämisen. Varzugan kalmistojen hautojen tyypillisimpiä koristeita ovat hyvin kirkkaan väriset teko-kukat joko kumpuun pistettynä tai mandorlan muotoiset kukkalaitteet, jotka voivat olla myös

kukkakorin, sydämen muotoiseksi tehtyjä. Niissä voi olla mukana muovinen Neitsyt Marian reliefi, toisessa seppeleessä voi olla Barbie-nukke muovikukkien koristamana. Joissakin seppeleissä on ikävöintiä ilmaisevat mustat surunauhat. Seppeleitä on tehty myös metallista, kuten miehen (s. 1907–1973) kuvallisessa hautapaalussa (korkeus 114 cm, 12 x 12 cm) oleva lootuskukkaseppele. Seppel on maalattu siniseksi ja valkoiseksi. Seppeleet voivat olla hautaristin tai hautakiven juurella sekä aitoihin tai hautakiven taakse sidottuna. Vanhimmissa seppeleistä on enää jäljellä rautalankakehikko (*kuva 90*)

Vainajan muistamiseen liittyvät haudalla oleva pöydät ja penkit joko aidan vieressä tai lähellä hautaa. Pöydällä voi olla karkkia ja rahaa (*kuva 91*). Hautakiven vieressä voi olla ehyt tai rikinäinen kuppi tai juomalasiasi, metallinen tai lasinen lautanen, tupakkaa, ryynejä ja leivänpalloja sekä tuohuksia. Eräällä haudalla oli vaahtokarkki tekokukkien vieressä. Kynttilät voivat olla irrallaan maassa tai lasillisessa jalassa. Juomalasi on ns. grannjonnyi (”särmikäs”), kahden desilitran vetoinen ulkopuolelta hieman särmikäs puristelasinen juomalasi, josta tarjotaan piri-pintaan kaadettua vodkaa. Viljan jyvät symboloivat uuden elämän alkua. Jetsun käsityksen mukaan kuoleman kulttuurissa on tärkeää tarjota vainajalle viina ja ruokaa, koska tapa vahvistaa yhteisön sisäistä kommunikaatiota. Ruuan tarjoamisella vainajalle on helpompi viestittää kuoleman aiheuttamasta muutoksesta kuin pukea se verbaaliseen muotoon. Kommunikaatiota helpottaa se, että ruoka liittyy jokapäiväisyyteen. Kansanomaisen käsityksen mukaan vainajaruoka palautuu lintujen muodossa suvun vainajalle. Viinan tarjoamisella vainajalle muistajaisissa ja haudalla halutaan evästä matkaa tuonilmaiseen. (Jetsu, 2001, 160.) Länsirannan haudalla kävi vanha mummu poikansa kanssa muistelemassa sukulaistaan ja he toivat haudalle leivän muruja. Vanhan tavan mukaan haudalla pitää käydä ennen puolta päivää, kuten myös mummu teki. Itärannalla vainajaa kävi muistamassa nuori nainen miehen kanssa. Hautausmaan ympärillä lentelevät lokit ja varikset ovat oppineet tunnistamaan, milloin haudalla on syötävää. Haudalle ripoteltavat leivänpalat katoavat nopeasti lokkien ja variksien suuhun. Linnunhahmossa vainajat tulevat syömään jyviä ja leipää. En havainnut haudoilla käytettävän tuonelan lintua. Ainoastaan Kolvitsan kyläristin päälle on asetettu puinen tuonelan lintu. Mahdollisesti Varzugan ja Kuusiniemen kalmistoissa on ollut, mutta ne ovat voineet lahota.

Kylien maisemassa ja kalmistoissa on nähtävissä symboleita. Victor Turnerin mukaan symbolit ovat sekä näkyviä että näkymättömien käsitteiden rakenteiden edusmerkkejä. Myös näkymättömät käsitteet kuin ilo, rakkaus, uskonto (jumala, pelastus ja kadotus) symboloivat ulkoista

asiaa ja tuovat ne yksilöllisesti ja kollektiivisesti koettavaksi. Symbolien funktionaalisuus perustuu instrumentaalisuuteen. Turnerin mukaan symboleilla ilmaistaan ja ylläpidetään erilaisia fyysisiä, moraalisia, taloudellisia tai poliittisia suhteita sekä niiden perustana olevia valta- ja vuorovaikutusrakenteita. Symbolit ovat esineitä, ilmiöitä, ihanteita, toiveita tai esikuvia, joita ihminen asettaa asioiden ja ideoiden edusmerkeiksi. Nämä eivät ole läsnä välittömän kokemuksen tasolla. Uskottavuusrakenteet eli symboliuniversumit ovat aikaan paikallisesti muotoutuneita. (Turner, 1982, 20–34.)

Turisteille suunnatuissa matkamuistoissa (postikortti, juliste ja seinälautanen) ovat samat symbolit kuin kalmistojen hautakivissä. Niihin on kuvattu Varzugan kesäkirkko Jumalansynnyttäjän kuolonuneen nukkumisen kirkko, pasuunaa soittava enkeli sekä neitsyt Mariaa kuvaava ikoni. Hautakiveen on kuvattu Varzugajoki. Elävä vesi (www.ortodoksi.net) kuvastaa hengen virtausta ja se on elämän yksi tärkeimmistä elementeistä sekä pyhitetty vesi kuvastaa myös jumalan pyhyttä. Postikortti kuvastaa kansanhurskautta, joka tulee myös esille kirkossa myytävissä esineissä ja kotien sisustamisessa. Julisteessa tuodaan esille Varzgan luonnonläheisyys ja kauneus sekä kirkkokenttä, jonka yli sateenkaari ylettyy. Sateenkaarella on yleensä positiivinen merkitys, sillä sitä pidettiin monessa kulttuurissa jumalten viestinä. Sateenkaari esiintyy usein rauhan symbolina.

Varzugan itärannan kalmisto

Tauluko 3 olen kerännyt Varzugan itärannan dokumentoitujen kalmistojen ominaispiirteitä. Dokumentoitujen hautojen kuvat ovat liitteessä 3. Itälaidan kalmisto on puustoltaan avarampi ja maastoltaan tasaisempi kuin länsirannan kalmisto. Itärannan kalmisto on lähellä joen rantaa heinä- ja kukkakentällä. Kalmistoon on portti, mutta aluetta ei ole aidattu. Kalmistossa on vähän puita, joten se poikkeaa länsirannan hautausmaasta. Varzugan itärannan kalmistojen hautamistomerkeissä on paljon yhtäläisyyksiä länsirannan ja Kuusiniemen kalmistojen kanssa. Alueella on selvästi erotettavissa vanhojen hautojen pohjia. Muistomerkkeinä voi olla obeliskeja, monivärisiä paaluja ja keppejä, kantikkaita muistomerkkejä. Kantikkaassa voi olla krusifiksi tai risti, jotka on siihen myöhemmin laitettu. Kantikkaan ympärillä on punainen metalliaita ja sen sisäpuolella muisteluun liittyvät esineet. Marmoripaasissa voi olla kuvien lisäksi symboleina risti, lehvät, elävä tuli, tähti ja neilikat. Liekki on Pyhän Hengen ja uskon symboli. Öljypuun lehtivä oksa on vaurauden, kunnian ja rauhan symboli. Neilikka symboloi monissa kulttuureissa puhdasta ja syvää. Kalmistossa on monta isoa paasia, jossa on koko kiven kokoinen vainajan

Hautojen jättiristit

Jättipuoristit ovat Kuusiniemen ja Varzugan paikallisia hautamuistomerkkien erikoisuuksia (kuva 94). Hautojen jättiristejä en ole tavannut muissa Kuolan niemimaan kylissä enkä Vienan-Karjalan alueella. Joitakin vanhoja kalmistokuvia, joissa on jättihautaristejä, olen nähnyt Arkangelin alueelta. Haudoilla olevia jättiristejä ei pidä sekoittaa kumarrusristeihin, jotka nekin ovat isokokoisia. Kuusiniemessä on pystyssä olevia hiekkään puoleksi hautautuneita tai rapistuneita jättiristejä, esimerkiksi ristin apilakuviosta on irronnut lehtiä tai poikkipuut ovat tipahaneet. Jättiristejä lojuu myös maassa kaatuneena ja lahonneena. Joissakin risteissä on kolot, joissa on saattanut olla ikoni tai metalli-ikoni. Vallankumouksen myötä ikonit poistettiin ja niiden tilalle tulivat vainajien kuvat. Ristin juurelle on tuotu tekokukkia ja ryynejä tai pystypuuhun on sidottu tekokukkavihko. Yksittäisiä tekokukkia voi olla sidottuina ristiin kiinni. Jättiristissä on ylhäältä alas asti kristillisiä symboleita ja tekstejä niin pystyvuussa kuin poikkivuussa.

Ristien symboleita ovat muun muassa omega kaiken alku, keihäs ja sieni, pääkallo ja sääriluut. Yläpoikkivuussa on teksti ”tsar” ja ”slavi” eli Kunnian kuningas. Keskipuussa on teksti Isus Sin Bozii Hristos Jeesus Kristus Jumalan Poika. Pystyvuussa ovat K "kapjo" eli keihäs T "trstik" eli ruoko; M ja L eli "Mesto lobnoje" eli pääkallon paikka ja R ja B eli "Rai Bitijo", paratiisi-tyyssija. Näin pääkallon paikasta tuli paratiisin paikka. Alapoikkivuussa on Ni-Ka eli voittaa eli Jeesus Kristus voittaa. Alapoikkivuussa tai sen alla pystyvuussa voi olla G ja G ”Gora Golgata”, Golgatan vuori. Ristin tyvessä G ja A ”Golova Adamova” eli Aatamin pääkallo Golgatan kallion sisällä olevassa haudassa. Samalle paikalle pystytettiin Kristuksen risti. Vainajan henkilötiedot (syntymä- ja kuolinaika tai kuinka vanhana vainaja kuoli) on voitu kaivertaa jättiristin pystypuuhun. Tekstit ovat kirkkoslaavia, joten emme ole pystyneet kaikkia merkkejä tunnistamaan.

Mittasin ja kuvasin useita jättiristejä sateessa ja hiekkapölyssä. Maassa lojui risti, josta oli yli 2 m näkyvissä ja sen parrut ovat 12x17 cm. Maassa on toinen risti, jonka mitat ovat korkeus 270 cm, parru 13x19 cm. Se on apilaristi (poikkipuuden päät on muotoiltu apilan lehteä muistuttavaksi), jonka lehtiä on sidottu kiinni rautalangalla. Vaikuttava näky on hiekkakumpare, jossa on neljä sinistä iso ristiä taivaan ja meren tausta vasten. Isoimmat ristit niistä ovat 262 cm korkeita ja parrun paksuus on 13x18 cm. Yhdessä niistä on kaksi koloa päällekkäin luultavasti ikoneja varten. Järein risti, minkä Kuusiniemen kalmistoissa näin, on sininen apilaristi. Siitä on hiekan päällä näkyvissä 170 cm ja parrun paksuus on 16x21 cm. Pääasiallisesti jättiristit ovat

katoksettomia ristejä, joissa on käytetty tappisalvosta. Havaitsin yhden katoksellisen vihreän ristin, joka oli hautaantunut hiekkaan. Katosristi viittaa vanhauskoisuuteen. Kuusiniemessä oli havaittavissa enemmän maassa kaatuneita jättiristejä kuin pystyssä. Kalmistoissa on vanhoja hautakumpuja, joiden hautamuistomerkit ovat lahonneet pois.

Tsaar

Kunnian kuningas

Omega kaiken alku

Valokuva ja laatta henkilötiedoille

Jeesus Kristus Jumalan poika

pystyvuussa kirjaimet

alapoikkivuussa Ni-Ka

Kuva 94. Varzugan länsirannan uusi jättiristin kirkkosalaavia.

Alapoikkivuussa Ni-Ka,

pääkallon paikka,

oli paratiisi

G,G, A, Golgatan vuori

Varzugassa länsirannan kalmiston jättiristien mittasuhteet vaihtelevat: 214x15x15 cm (Popov Aleksei 1937–2005), 190x15x18 cm (nainen Zobrinikova 1909–1993), 250 cm 15x 15 cm (Popov Nikolai 1934–2001), 230x12x12 cm (nimi puuttuu 1887- 1972). Varzugan itälaidan kalmismaalla on hyvin säilyneitä jättiristejä, jotka voivat olla aidan ympäröimiä. Siellä suurin risti on n. 3 m korkea ja parru on 11x14 cm. Rististä puuttuu poikkipuu. Vainaja on haudattu 1937. Muutamassa ristissä on vaneria muistuttava laatta, jossa on vainajan tiedot. Risteihin on asetettu tekokukkia. Niissä voi olla vainajan kuva ja metallilaatassa olevat henkilötiedot. Vanhimmat jättiristin ovat luonnonkasvien ympäröimiä, niissä ei ole hautareunoja vaan haudalla on pieni kumppare. Myös uusille haudoille on pystytetty jättiristejä henkilötietoineen ja tekstikaiveruksineen. Uudet jättiristit ovat korvanneet neuvostoajan hautamuistomerkkejä. Kirkkoslaavin tekstit on kaiverrettu entisten mallien mukaan, vaikka omaiset eivät tiedä tekstien ja symbolien merkityksiä. Perinnettä on haluttu kuitenkin säilyttää ja jatkaa. Vanhoissa jättiristeissä on nähtävissä sinistä, valkoista ja vihreää maalia. Monissa jättiristeissä tekstit ja symbolit ovat maali-kerroksen alla. Maali lohkeilee, joten sen alta paljastuu ristin sanallinen kertoma. Vanhimmat jättiristit ovat kaatuneina kuusten keskellä tai ovat vinossa puuta vasten. Joitakin lahonneita jättiristejä on tehty uusiksi. Niissä on kaiverretut tekstit entisen mallin mukaan. Jättiristi on voitu vaihtaa nykyajan marmoriseen kuvalliseen hautakiveen. En havainnut, että jätti- tai muiden puuristien tyvi olisi suojattu tuohella ja siten lisätty ristin kestävyyttä. Hautaristeihin on kiinnitetty samanlaisia tekokukkalaitteita kuin muillakin hautausmailla Niiden kirjavat värit luovat vahvan kontrastin harmaaseen maisemaan.

Myös Varzugan muutamissa jättiristeissä on pelkkä kolo tai sen päällä on lasilevy. Se voi viitata siihen, että ristissä on ollut metalli-ikoni. Kolo on n. 4–5 cm levä ja 5–6 cm korkea vajaan cm:n syvyinen alue. Metallikonien käyttö on ollut erityisen suosittua vanhauskoisten keskuudessa. Vallankumouksen myötä metallikonit poistettiin ja niiden tilalle tulivat vainajien kuvat. Risteissä olevia ikoneita en nähnyt. Jättiristit ovat olleet käytössä 1950-luvulla neuvostovallan aikana.

5.4. Muistelu

Pyhien ihmisten kunnioittaminen, heidän puoleensa kääntyminen ja heidän elämäänsä asettaminen esikuvaksi on tyypillistä ortodoksisuudelle. Pyhät ovat olleet keskeisessä asemassa or-

todoksisessa kansanhurskaudessa ja varsinkin silloin, kun kirkollinen opetus tai seurakunta-elämä on ollut vähäistä. Pyhä Nikolaos (Myran piispa, Pyhä Miikkula k. 300-luvun alussa) vaikutti useisiin elämän alueisiin. Häneen vedottiin, kun oli kyse karjan tai viljan menestyksestä tai säästä sekä erityisesti jouduttaessa merihätään tai kohdatessa muita veteen liittyviä ongelmia. Pyhiin liittyvät tavat ja uskomukset olivat tapa mobilisoida ja organisoida yhteisöllisiä voimavaroja ja vahvistaa ihmisiä heidän pyrkimyksissään tiettyihin päämääriin. Tavoilla ja totumuksilla oli luontoa säilyttävä vaikutus. Kohtuuttoman luonnon käytön uskottiin johtavan pyhän lähettämään rangaistukseen. Kysymys oli rajallisen hyvän etiikasta, jossa luontoa käytettiin paikallisiin tarpeisiin. (Laitila 2002, 176–177.)

Vainajien muistelu kuuluu ortodoksien elämään, eikä kuolema katkaise ihmisten välistä sidettä. Ortodoksisen uskonnon mukaan vainajan muistamiseksi pidetään neljä esirukouspäivää, joista ensimmäinen on 3. päivänä kuolemasta eli vertauskuvallisena Kristuksen ylösnousemuspäivänä. Seuraava on 9 ja kolmas 40 päivän kuluttua kuolemasta. Kansanuskossa kolmella on varmistava vaikutus ja luku 9 viittaa käsitykseen toisesta maailmasta, yliluonnollisesta ja enkelien hierarkiasta. Enkelten luokkia on yhdeksän. 40 päivän sykli kuolemanperinteessä liittyy pääsiäisestä helatorstaihin – ylösnousemisesta taivaaseen menemiseen. Kansanuskon mukaan 40 päivän muistajaisissa vainaja oli läsnä omaisten keskuudessa, ja hänen läsnäolonsa saatettiin kokea esim. unissa. Neljäs kirkon ylläpitämä esirukouspäivä on vuoden kuluttua, kirkon opin mukaan uuteen elämään syntymisen vuosipäivä. Nämä muistajaiset olivat henkilökohtaisia. Muistajaiset pidetään joko vainajan kotona (*kuva 68*) tai haudalla. (Konkka 1985, 75–76; Jetsu 2001, 203–204, 250.)

Näiden lisäksi on ortodoksisessa kirkkokalenterissa yleiset vainajien muistajaispäivät, jolloin perheet kävivät kalmistoissa muistamassa vainajaa. Muistajaisia on pidetty lokakuun kolmantena lauantaina, kirkollisessa ajanlaskussa ennen 26.10 eli Kulikovon taistelun muistopäivää. Vuotuisen sadonkorjuun juhlaan, vuodentuloon Pokrovan (1.10) päivän viettäminen, jolloin vainajalle on viety osuus vuoden sadosta. Pokrova eli Jumalanäidin Neitsyt Marian suojelejuhla on Neitsyt Marian muistolle vietettävistä juhlapäivistä. Vainajan muut muistamispäivät ovat olleet tuomiolauantai helmikuussa, radunitsa eli kuolleiden pääsiäinen ensimmäisenä tiistaina pääsiäisen jälkeen. Perheet kävivät aterioimassa haudoilla, haudoilla oleviin astioihin laitettiin ruokaa, vietiin juomia ja haudoille sytytettiin kynttilät. Vainajien katsottiin osallistuvan yhteiseen ateriaan ja symbolisesti kokevan sukunsa huolenpidon ja keskinäisen yhteydenpidon.

Hautajaisissa ja muistajaisissa siirtymäriiteissä naisilla on hallitseva asema. He pukivat vainajat, johtivat kuolinriitit, järjestivät muistajaiset. (Sarmela 1994, 57; Konkka 1985, 87–88.) Vainajia on muistettu erityisesti keväällä suuren pyhän edellisellä viikolla, helluntaina ja syksyllä. Leri Kazakovin mukaan helluntaina käydään kunnostamassa hautoja Varzugassa, joille myös haudoille tuodaan uudet muoviset sepeleet rispaantuneiden tilalle.

Muistamisessa on kysymys Jetsun mukaan jakamisesta, joka tapahtuu uudelleen ja uudelleen, aina ja nyt (*kuva 69*). Muistajaisissa tapahtuu kokemuksellinen ja elämyksellinen yhteys vainajiin. Siinä on kahden maailman kohtaamista. Kuolemaankin liittyvillä siirtymäriiteissä on yhteisöllistä ja vakiintunutta toimintaa, jolla pyritään yhteyteen olemassaoloa kontrolloivien voimien kanssa. Kuolemassa on kyse fyysisen sielun ja ruumiin eroamisen lisäksi ontologiasta ja yhteiskunnallisesta siirtymästä. (Jetsu, 2001, 257–258.)

Jakamaton yhteys kahden maailman välissä merkitsee sitä, että ihmisellä on paikka molemmissa, elämä tämänpuoleisessa ja vainajan tuonpuoleisessa. Esirukouspäivien ja muistelupäivien lisäksi vainajien muistelu kuuluu jokapäiväiseen ortodoksien elämään, eikä kuolema katkaise ihmisten välistä sidettä. Kuusiniemen ja Varzukan kalmistoissa yhteydenpito vainajiin on elävää todellisuutta. Perheet käyvät aterioimassa haudoilla, haudoilla oleviin astioihin laitetaan ruokaa, viedään juomia ja haudoille sytytetään kynttilät. Haudan vieressä tai aitauksen sisällä on penkki tai tuoli ja pöytä. Maassa on leivänmuruja ja ryynejä.

Vainajakultti koostuu kolmesta peruskomponentista: varautumismenoista kuolleen mahdollisen vaarallisuuden torjumiseksi, vainajan tarpeista ja mukavuuksista huolehtimisesta tuonpuoleisessa elämässä (vainaja varustetaan tarvittavilla esineillä ja ruoalla sekä ruokitaan muistajaisissa), vainajan suremisesta, murehtimisesta ja rakkauden osoittamisesta tavan sanelemien kaavojen mukaan äänekkäästi ja demonstroivasti. Varautumismenoista ja tarpeista huolehtimisesta on nykyisin vielä jäljellä jäänteitä. Murehtiminen ja eron katkeruuden ilmaiseminen ovat säilyttäneet merkityksensä. (Konkka 1985, 30; Nenola-Kallio 1981, 44–45; Anna-Leena Siikala 1985, 345–346.)

Muisteluitku kuuluu ihmiselämän taitekohtiin ja siirtymiseen uuteen asemaan (*kuva 70*). Taitekohdat ovat tarkoin rituaalisesti säänneltyjä sosiaalisia tapahtumia. Tällöin on pyritty vähentämään siirtymään liittyviä vaaroja, jotka ovat yliluonnollisten voimien vahingoittavia vaikutuksia. Itkuvirret, itkut eli äänellä itkeminen ovat kuuluneet itämerensuomalaisten ja slaavilaisten

kansojen perinteeseen esikristilliseltä ajalta lähtien. Itkuja ovat pääasiassa esittäneet ja sepittäneet naiset kuolemaan ja avioliittoon solmimiseen liittyvien menojen yhteydessä. Rituaalien ulkopuolella naiset sepittivät itkuvirsiä omista jokapäiväisistä huolistaan ja onnettomuuksistaan tai elämän kohtaloistaan. Rekryytti-itkuja esitettiin sotaan tai sotaväkeen lähtevän pojan tai aviomiehen lähtömenojen yhteydessä. Kuolinitkujen nyhkytysten säestämällä laulutavalla on kaikille yhteisiä piirteitä, mutta myös alueellisia eroja. Kuolinitkut tunnetaan ympäri maailmaa toisistaan hyvin paljon eroavina eri kansojen keskuudessa. Kuolinitkut lienevät varhaisinta alkuperää, koska ne liittyvät tiivistä vainajakulttiin, joka on kulteista vanhimpia. (Konkka 1985, 12, 24–25.)

Perinne antaa perustan itkuvirsien vapaalle sepitykselle. Venäjällä kuolinitkuperinne on säilynyt ja kehittynyt. Ortodoksinen kirkko yritti alkujaan Bysantista lähtien kitkeä pakanallisena pidetyn tavan, mutta kansanomaiset kuolemaan liittyvät menot ja uskomukset sekä kirkon opeukset sulautuivat yhtenäiseksi kultiksi. Näihin johon myös naisten esittämät rituaali-itkut kuuluvat. Itämerensuomalaisilla ortodoksisen väestön keskuudessa itkurunous säilyi. Rituaali-itkut ilmaisevat ja säätelevät jälkeen jääneiden tunteita kuoleman aiheuttamassa kriisitilanteessa. Kuolinitkuissa tulee esille vanha käsitys kuolemasta ja kuoleman valtakunnasta, tuonelasta tai manalasta. (Konkka 1985, 13–14.)

Hautajaisissa esitettävissä itkuissa on kuvattu vainajan matka tuonpuoleiseen. Sinne vainaja vaeltaa maanpäällisessä hahmossaan niissä varusteissa, joihin hänet on kuoleman jälkeen pantu. Kuolinitkujen esitystilanteet olivat tavan määrittämiä. Näitä noudatettiin vainajaa pestäessä ja puettaessa, ruumislaudalle asetettaessa, herättelyitkussa kuoleman jälkeisenä aamuna, arkkuun pantaessa, kotoa lähettäessä, hautausmaalle mentäessä, haudan äärellä jne. Kuolinseremoniassa halutaan päästä mitä pikimmin vainajasta ja ehkäistä vainajan takaisinpaluu. Toisaalta vainaja varustetaan matkaan suurella huolella, surraan ja valitetaan äänekkäästi, itketään julkisesti ja vainajaa pyydetään näyttäytymään jossakin muodossa omaisille. Itkujen tehtävänä oli helpottaa vainajan siirtymistä kalmistotuonelaan. Itkut olivat osa vainajakulttia. Riitti-itkut näyttävät saaneen sakraalisen funktion eikä niitä esitetty riitin ulkopuolella. Hautajaisissa itkivät kuolleen naispuoliset omaiset, hänen äitinsä, vaimonsa tai tyttärensä. Parhaita itkijöitä olivat vanhemmat naiset, joiden elämäkokemus antoi aiheita itkuille, koska naiset ovat enemmän tekemisissä elämän perusasioiden kanssa. Kuolinitkujen ympäristönä olivat vainajanpalvontaan liittyvät tilaisuudet ja paikat. (Konkka 1985, 29–30; Nenola 2005, 306.)

Kuolinitkujen tyylikeinoina ovat hellittelevien deminutiivimuotojen ja frekventatiiviverbien käyttö sekä metaforakieli, jotka liittyvät itkujen esittämisen affektioiden ilmaisemiseen. Venäläiset ja karjalaiset itkuvirret eroavat toisistaan siten, että venäläisessä itkuvirressä ei ole alkusointuja eikä karjalaiselle itkuvirrelle ominaista parallelismia. Pohjoisvenäläisissä itkuvirsissä suositaan metaforavastineita. Karjalaiset itkut ovat typologisesti verrattavissa pohjoisvenäläisiin itkuihin. (Konkka 1985, 15–26.)

Kuusiniemen itkijänainen, erään itkun kuvaus

On kylmä maanantaiaamupäivä, navakka pohjoisen puoleinen tuuli. Olen valokuvaamassa yhtä Kuusiniemen hautausmaista, eikä muita ihmisiä näkynyt. Kuusiniemen hautausmaat ovat - samoin kuin koko kyläkin - lähes puutonta aluetta vaivaavan eroosion vuoksi. Kylältä päin kävelee vanhahko nainen, hänellä on mukanaan muovipussissa leivänpaloja. Tervehdimme toisiamme etäältä. Tulijalla on määrätietoinen askel hiekkakummun takana olevalle haudalle. En osannut aavistaa, että hän on menossa äänellä itkemään. Meni muutama minuutti, niin alkoi kuulua nyyhkytystä. Kierrän kukkulan taakse ja seuraan sieltä äänellä itkuja, ja pikkuhiljaa lähestyn itkijää. Hän huomaa minut, mutta jatkaa itkemistä, minun läsnäolo ei näytä häiritsevän häntä. Kunnioitan äänellä itkijää, enkä pyri äänittämään itkuja. Luultavasti itkijä ei olisi siitäkään häiriintynyt, sillä kesken kaiken hänen puhelimensa soi, hän ottaa sen taskusta ja vastaa lyhyesti. Sitten hän jatkaa itkuun.

Itkijänainen saapuu haudalle 10.47 ja 10.48 itku alkaa. Itkijä tekee ristinmerkkejä ja kumarteleeristille, hän hyväilee ja halailee ristiä (*kuva 70*), kiertää sen useita kertoja sekä silittelee ja suutelee sitä. Itkun kestäessä nainen heittelee leipäpaloja haudalle. Etäämpänä on lintuja odottelemassa näitä leipäpaloja. Välillä - itkun kestäessä - nainen korjailee kummulla olevien tekokukkien asentoa. Itse hauta on siniseksi maalatulla aidalla ympäröity kumpu. Haudalla on muovikukin koristeltu sepele ja sellainen on kiinnitetty koristamaan myös ristiä. Aidan vieressä maassa on vanha risti, se on korvattu uudella harmaalla kiviristillä, johon on uurrettu vainajan kuva ja henkilötiedot. Vainaja on itkijänaisen isä, joka on kuollut vuosikymmeniä sitten, v. 1951. Hautakummun ympärillä on kiveys.

Itkijänainen käväisee myös parin muun sukulaisen haudalla (*kuva 71*). Nämä haudat ovat aivan isän haudan lähellä, mutta palaa aina takaisin isän haudalle, itku jatkuu koko ajan. Välillä näyttää, että nainen kätkee jotakin pientä hiekkaa haudan ulkopuolelle. Vielä hän katsoo ristiä

selkä suorana pienen etäisyyden päästä ja menee sitten pyyhkimään ristiä kangasrievulla. Lopuksi nainen hakee hieman turvemultaa haudalla oleville luonnonkasveille. Turpeen sekaista multaa on ilmeisesti tuotu sitä varten.

Itku on ohi 11.06. Sen jälkeen nainen kääntyy minua kohden ja menen hänen luokseen. Hän on hyvin voipunut. Vaihdamme muutaman sanan. Saan tietää, kenen hauta on. Vielä hetken nainen haluaa itkeä, olen siinä hänen vierellään. Tapahtuma on kokonaisuudessaan ohi 11.13, itkijä lähtee kotiin uupuneena ja hengästyneenä. Jatkavan valokuvaamista ja sitten lähdemme tahoillemme. En kuulleet itkusanoja, mutta käsitimme, että ne kertoivat ikävästä ja kaipuusta. Isä oli ollut hyvä.

6. Kalmistot kertovat

Turjan rannikoille tekemäni kenttätöitteni aikana olen lukenut kylien maisemaa, josta olen pyrkinyt tunnistamaan ja ymmärtämään Varzugan ja Kuusiniemen maiseman merkkejä ja merkityksiä. Kylien kalmistoissa ja kulttuurimaisemassa näkyvät historia ja ihmisen toiminnot päällekkäisinä tai vierekkäisinä ajan eri tasoina. Varzugan ja Kuusiniemen maisema ja kalmistot ovat konkreettisia sisältämien yksityiskohtien ja kerroksellisuuden vuoksi. Kylien maiseman korostuu luonnon ja kulttuurin monimuotoisuus, josta muodostuu visuaalinen maisemakuva. Erityisesti Kuusiniemen maiseman intensiteetissä eli vaikuttavuudessa korostuvat dramaattiset elämykset, mieleenpainuvat piirteet hiekan estetiikasta, tuulen tuiverruksesta, meren kohinasta sekä elämän ja kuoleman rajoista. Turjan rannikon kylät muodostavat rajallisen kokonaisuuden, jossa eri sukupolvien toiminnot ja yleinen yhteiskunnallinen kehitys ovat vaikuttaneet kulttuurimaiseman ja kalmistojen muodostumiseen. Se on luonnon ja kulttuuritekijöiden yhteisvaikutusta ja niiden kokonaisuutta. Kylien maisemassa on havaittavissa sosiaaliset prosessit, joiden avulla ihmiset toteuttavat maisemaansa.

Kalmistojen ristien muodoissa ja malleissa on piirteitä kollektiivitradiitiosta, jotka kyläläiset ovat yhdessä hyväksyneet. Ristien yksilötraditiot periytyvät jonkin roolin ja statuksen mukaisesti. Risteissä voi olla yksityiskohtia, joita tietty kirvesmies on käyttänyt, muun muassa apilaristien veistämisessä tai nimen kaivertamisessa ristiin. Vanhoissa puuristeissä on kirkkoslaavia, joka on kaiverrettu uuteen ristiin mallin mukaisesti. Kalmistojen risteissä on symboleita ilo, rakkaus ja uskonto (jumala, pelastus ja kadotus), jotka symboloivat yksilöllisesti ja kollektiivisesti koettavia asioita. Jättiristit ja uudet kuvalliset hautakivet ovat osoitus perheen sosiaalisesta asemasta, joten kalmistot kertovat ihmisten monimutkaisesta vuorovaikutusjärjestelmästä. Ne

kertovat myös perheen taloudellisesta asemasta. Neuvostoliiton ajan hautamuistomerkinä käytettiin tähteä, joka on kommunismin symboli ja edustaa työläisten viiden sormen lisäksi viittä vanhaa mannerta. Neuvostoajan hautamuistomerkkeihin kuuluvat obeliskit ja kantikkaat hautamerkit. Kalmistoissa on saatu vaikutteita kaupunkikulttuurista, josta säilynyt marmorilaattoja 1900-luvun alusta. Maisema ja kalmistot ovat ideologinen ja kulttuurinen kokonaisuus, jonka historia ja arvot liittyvät omaan symboliikkaan ja samalla laajempaan poliittisiin, taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin kehitykseen.

Kalmistoissa on uskonnollisten symbolien lisäksi myös käytännöllisiä toimia, joiden avulla ihmiset liikkuvat kahden maailman välissä ja toimivat kulttuuristen kognitioiden mukaisesti. Ortodoksinen kirkko antoi paikallisille yhteisöille mahdollisuuden tulkita ja soveltaa kristillisiä opetuksia sen mukaan, miten ne parhaiten soveltuivat yhteisöjen jokapäiväisiin tarpeisiin. Ihmiset omaksuivat käyttökelpoisimmat elementit kansanuskonnosta ja kristillisestä opista ja sovelsivat niitä synkretistiseksi kokonaisuudeksi. Kalmistossa on havaittavissa kansanuskonnon käsityksiä, merkityksiä ja toimintoja ja korkeauskonnon dogmaattisuutta. Molemmilla on joustavaa suhtautumista rituaaleihin. Kyläpaikoissa tuli esille perheiden uskonnollisuus, jolle näyttää olevan luonteenomaista kirkollinen tapakulttuurin arvostaminen, kuten naisilla huivipäisenä kirkkoon, ristinmerkki, ikonit, paastoaminen ja juhlapäivät. Kansan ei ole välttämättä tarvinnut ymmärtää pyhiä tekstejä, niiden ymmärtäminen ja tulkitseminen seurakunnalle on jäänyt papin tehtäväksi.

Jakamaton yhteys kahden maailman välissä merkitsee sitä, että ihmisellä on paikka molemmissa, elämä tämänpuoleisessa ja vainajan tuonpuoleisessa. Tällöin kuolemaan ja hautaamiseen liittyvien rituaalisten toimien täytyy olla mielekkäitä ja merkityksellisiä niin vainajan kuin yhteisön kannalta. Tärkeää on muistella vainajaa kotona ja haudalla sekä haudata vainaja sääntöjen mukaisesti ja siten turvata tuonpuoleinen elämä. Rituaalien oikealla noudattamisella pyritään turvaamaan yhteisön rauhallinen elämä vainajan kuoleman jälkeen. Kalmistoissa tuli esille, että naisten rooli kuolema rituaalin toteuttamisessa on keskeinen. Naisilla on rituaalinen tieto ja puhe kuolemasta. Naiset opettavat lapsille vainajan muistelun siten, että lapset osallistuvat muisteluun kalmistossa. Kuolinitkun taitaminen on katoavaa perinnettä. Varzugassa toimivan *Nousevan kommunismin oraat* kolhoosin miesten rooli kuoleman rituaalissa on puuarkujen ja -ristien valmistaminen. Kolhoosissa valmistetaan hautojen erilaiset puiset ristit. Kuolema koskettaa koko kyläyhteisöä, joten kolhoosi osallistuu muuttuneeseen tilanteeseen. Koko

yön kestävän ruumiin valvojaisten aikana kolhoosi ei sammuta kylästä sähköä. Toiminnallista joustavuutta on myös kolhoosin ja kirkon välillä kirkkokentän kunnostamisessa.

Kuusiniemen ja Varzukan kalmistoissa yhteydenpito vainajiin on elävää todellisuutta. Muistelu tapahtuu epäsuorina tekoina. Vainajan muistelua varten monilla haudoilla on tuoli, penkki ja pöytä sekä astioita almuina annettavalle viinalle ja ruualle. Haudoilla ateriyhteys ja yhteisen pöydän jakaminen osoittavat läheisyyttä ja perheen yhteenkuuluvuutta ja ystävyyttä. Vainajan kanssa kalmistossa jaettava aika on pyhää aikaa. Vainajien muistelu kuuluu ortodoksien elämään, eikä kuolema katkaise ihmisten välistä sidettä.

Turjan rannikon perifeerisissä kylissä kulttuuri ei ole staattinen ja homogeeninen, vaan siinä on erilaisia, eritasoisia ja ristiriitaisiakin tasoja. Kylät ovat kulttuurisessa, taloudellisessa ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa niin kansallisesti kuin kansainvälisesti mm. matkailijoiden vuoksi ja satelliittien välityksellä. Tämä vuorovaikutus tuo kylille yhteiskunnallis-materiaalisia käytäntöjä. Kalmistojen hautamuistomerkeissä esineiden, ilmiöiden ja ihanteiden muutos näkyy muun muassa materiaalin muutoksena, joten puuristi voidaan vaihtaa marmorikiveksi. Perheen ikoninurkkauksessa muodin muutos näkyy selvästi ikonien tyylin vaihdoksena.

Kylä ja kalmisto muodostavat kokonaisuuden, jolloin kalmisto on kylä kylässä. Kalmistot ovat materiaalisia kulttuuri-ilmiöitä ja kuolemaan liittyviä yhteisöllisiä arvoja. Kuusiniemen ja Varzukan hautojen yleisilmeessä muutos näkyy jo hyvin lyhyellä aikavälillä. Graniittiset kuvalla ja henkilötiedoilla sekä symboleilla varustetut muistomerkit ovat uutta innovaatiota, joka on yleistynyt 2000-luvulla. Kalmistot toimivat maiseman rakentajina. Maisemassa on nähtävissä uskonnolliset kultti- ja seremoniaaliset elementit. Hautojen koristamisessa ja vainajan muistamisessa näkyvät yksittäisten ihmisten ihanteet, käsitykset ja ymmärrykset. Nämä antavat kalmistolle elävän ilmeen ja dynaamisuuden.

Kalmistoissa on kylän, perheen, sukujen, ja yksilöiden kulttuurihistoriaa. Kalmistoissa huomaa sen, että ihmisille uskonto ja usko merkitsevät elämistä tunnuspiirteiden mukaisesti. Kalmistoissa on ortodoksien, vanhauskoisten ja muslimien hautoja. Kullakin uskonnollisella ryhmällä on omat painopisteensä, sosiaaliset tavat ja tottumukset. Vanhauskoisuuden jälkiä on edelleen havaittavissa Varzugassa ja Kuusiniemessä niin perheiden elämässä kuin kirollisessa esineistössä. Vainajan kannalta merkityksellisiä maisemia on kuvattu kalmistojen uusimmissa hautakivissä, kuten Varzugajoki voidaan merkitä kulttuuriin oleellisesti kuuluvaksi koodiksi.

Kalmistoissa on havaittavissa henkiset viestit, mutta niiden lisäksi aineelliset viestit ovat yleistyessä. Kalmistoissa näkyvät yhteiskunnan ideologiset suuntaukset ja ortodoksisen kirkon vaikutus. Kuoleman rituaaliin on kytkeytynyt suurta ja pientä traditiota. Jatkossa on tarkoitus laajentaa Turjan rannikon kylätutkimuksia Varzugasta itään päin oleviin kyliin ja millaisia perifeerisyyden selviytymiskeinoja ihmisillä siellä on.

Lähteet

Painamattomat lähteet

Sanomalehti Muurmansk Vestnik 18.6.1994.

Kirjoittajan hallussa

Kenttäpäiväkirjat ja äänitykset

Kirjoittajan kuva-aineisto 2003–2013

Painetut lähteet

Anttonen, Veikko 1994: Pyhän kategoria kulttuurisessa kognitiossa. Anna-Maija Pirttilä-Bacman & Kari Mikko Vesala (toim.) Kognitiosta maailmankuvan ulottuvuuksiin, 85–109. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian tutkimuksia 2. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitos.

Anttonen, Veikko 1996: Ihmisen ja maan rajat. Pyhä kulttuurisena kategoriana. Suomalaisen Kirjallisuus Seuran toimituksia 646. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

Anttonen, Veikko 2004: Uskonto ihmisen ajattelussa ja kulttuurissa. Katja Hyry, Juha Pentikäinen (toim.) Uskonnot maailmassa, 32–42. 5.uudistettu painos. WSOY. Porvoo.

Alm, Helene & Heikkilä, Jaakko 2001: Pomorit. Inari: Kustannus-Puntsi.

Arffman, Kaarlo 1996. Mitä oli luterilaisuus, johdatus kadonneeseen eurooppalaiseen kristinuskon tulkintaan. Helsinki: Yliopistopaino.

Bassova, Marina 2001: 1800–1900-luvun mstjoralaisen ikonimaalauksen tyylikysymyksiä. Katariina Roivas (toim.) Myöhäiset ikonit. Venäläisen ikonin historia 1600-luvun lopulta 1900-luvun alkuun, 73–83. Kirkkotaiteen ja -arkkitehtuurin tutkimusinstituutti. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.

Broch, Ingvild & Jahr, Ernest Håkon 1984: Russenorsk et pidginspråk i Norge. 2. utg. Studier i språkvitenskap III. Tromsø: Novus Forlag.

- Čistov, K.V. 1976: Riitit ja rituaalinen folklore. K. V. Čistov (toim.) Venäläinen perinnekulttuuri 218–225. Suomalaisen Kirjallisuus Seuran toimituksia 322. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Collier, John 1992: Visual anthropology. Photography as a research method. John Collier Jr. and Malcolm Collier (toim.). Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Eliade, Mircea 1975: Rites and Symbols of Initiation. New York: Harper & Row.
- Finlay, Victoria 2004: Värimatka. Suomentanut Jaana Iso-Markku. Helsinki: Otava.
- Geertz, Clifford 1986: Uskonto kulttuurijärjestelmänä. Juha Pentikäinen (toim.) Uskonto, kulttuuri ja yhteiskunta. Gaudeamus. Helsinki.
- De Caluwe, Robert 1988: Ikonografian sanasto. Painomies Oy. Helsinki.
- Haavio, Martti 1935: Suomen Kansan Vanhat Runot. XII 1. Pohjois-Pohjanmaan runot 1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 149 osa. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- Haveri, Minna 2010: Nykykansantaide. Aalto-yliopisto, Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A. Helsinki : Maahenki Oy
- Heikkilä Tapio 2000: Suomalainen kulttuurimaisema. Helsinki: Tammi.
- Homén, Theodor 1918: Itä-Karjala ja Kuolan Lappi. Helsinki: Otava.
- Huttunen, Martti 2005: Värit pintaa syvemältä. Helsinki: WSOY.
- Itkonen, T. I 1943: Karjalaiset ja kuolan lappi. Kalevalaseuran vuosikirja 22, 41–55. Porvoo: Wsoy
- Itkonen, T. I. 1958: Koltan- ja kuolanlappin sanakirja. Suomalais-ugrilainen seura. Helsinki.
- Jetsu, Laura 2001: Kahden maailman välissä etnografinen tutkimus venäjänkarjalaisista hautausrituaaleista 1990-luvulla. Suomalaisen Kirjallisuus Seuran toimituksia 853. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jääskinen, Aune 1993: Kirkkauden kuvastin. Äänisniemen ikonitaidetta 1600–1700-luvuilta. Aune Jääskinen (toim.) Ulkomaisen taiteen museo Sinebrychoff. Helsinki
- Kauppala, Pekka 1998: Venäjän Pohjola. Valtiollisen asutustoiminnan synty, kukoistus ja nykytila. Tutkimuksia pohjoisesta ulottuvuudesta No1. Helsinki: Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti.
- Kempainen, Iivar 1963: Lappi suomalaisessa mytologiassa. Jorma Ahvenainen (toim.) Lappin tutkimusseuran vuosikirja IV, 41–51. Kemi: Pohjolan Sanomat Oy.

Kemppi, Hanna 1997: Karjalan ja Petsamon ortodoksisten seurakuntien arkkitehtuuri. Kristina Thomenius & Minna Laukkanen (toim.) Karjalan ja Petsamon ortodoksiset kirkot ja kirkkotaide, 39–129. Etelä-Karjalan taidemuseon julkaisu 18:1b. Jyväskylä: Gummerus Oy.

Kinnunen, Taina 2001: Pyhät bodarit. Yhteisöllisyys ja onni täydellisessä ruumiissa. Helsinki: Gaudamus.

Kirkinen, Heikki 1999: Bjarmit, karjalaiset ja pomorit Vienan merellä. Pekka Laaksonen, Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.) Tuulen jäljillä. Kirjoituksia kansanperinteestä ja kulttuurihistoriasta, 7–29. Kalevalaseuran vuosikirja 77–78. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Konkka, Unelma 1985: Ikuinen ikävä. Karjalaiset riitti-itkut. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 428. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Klemetti, Heikki 1948: Kansan sana taiteessa. Helsinki: WSOY.

Laitila, Teuvo 1995: Vanhauskoisuus Venäjän kirkon 1600-luvun hajaannuksen taustahistoriaa ja alkuvaiheet, 308–317. Teologinen aikakauskirja 4. Teologinen julkaisuseura ry. Helsinki: Teologinen julkaisuseura.

Laitila, Teuvo 2002: Pyhyys ihmisen ja luonnon eettisenä suhtena karjalaisen ortodoksisuuden näkökulmasta. Pekka Laaksonen ja Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.) Pyhän perintö, kirjoituksia pyhästä Kalevalassa, kansanperinteestä, luonnosta ja taiteesta, 173–179. Kalevalaseuran vuosikirja 79–80. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lauhakangas, Rauno 1999: Kuolan niemimaan kalliotaide. *Hiidenkivi* 1999:5, 29–31.

Lehtola, Teuvo 1996: Lapinmaan vuosituhannet. Ssaamelaisten ja Lapin historia kivikaudelta 1930-luvulle. Inari: Kustannus-Puntsi.

Luukkanen, Arto 2004: Neuvostojen maa. Neuvostoliiton historia 1917-1991. Helsinki : Edita.

Löfgren, Orvar 1989: Landscapes and Mindscapes, 183–207. *Folk* vol 31.

Lönnrot, Elias 1880: Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Helsingfors: Finska litteratur-sällskapet.

Lönnrot, Elias 1883: Kalevala. Helsinki: Otava.

Makkonen, Heikki 1989: Kuolema ortodoksisessa perinteessä. tutkimus kuolemaan liittyvän perinteen elinvoimaisuudesta entisen Aunuksen kaupungin ja Suojärven pitäjän alueella syntyneiden ortodoksien elämässä synnyinseuduilla ja Keski-Suomessa vuosina 1930–1985. Joensuu yliopisto, teologisia julkaisuja 1. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Manyuhkin, I & Lobonov, N 2002: *Archaeological Monuments of The Kuzova Archipelago. Natural and Cultural Heritage of The White sea Islanads*. Petrozavodsk: The Nordic Council of Ministers.

Nenola-Kallio, Aili 1981: Itämrensuomalaiset itkuvirret. Anneli Asplund ja Matti Hako (toim.) *Kansanmusiikki*, 44–52. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 366. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nenoloa, Aili 2005: Raja suojaa, uhkaa ja houkuttaa. Anu Hirsiaho, Mari Korpela, Liisa Rantalaiho (toim.) *Kohtaamisia rajoilla*, 301–309. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1038. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Paavolainen, Olavi 1963: *Synkkä yksinpuhelu*. Päiväkirjan lehtiä vuosilta 1941–1944. 4. painos. Helsinki: Otava.

Pentikäinen, Juha 1999: *What is old Belif? Who are the Starovery*. Juha Pentikäine. (toim.) *Silent as Waters We Live. Old Belivers in Russia and Abroad. Cultural Encounter with the Finno-Ugrians*, 11-27. *Studia Fennica Folkloristica* 6. Helsinki: Finnish Literature Society

Piispa Arseeni 2006: *Kansanikonit*. Seppo Knuuttila (toim.) *Ite Hengessä*, 59–60. Maahenki Oy. Hämeenlinna: Karisto.

Peräkylä, Anssi 1986: *Kuoleman symboliikka*. Katriina Eskola (toim.) *Symbolit, seminaariraportti*, 97–109. Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 1. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Printseva, Maria 2001: *Venäläisten vanhauskoisten metalli-ikonien luokitus-, tekniikka- ja sjoitusongelmia*. Katariina Roivas (toim.) *Myöhäiset ikonit. Venäläisen ikonin historia 1600-luvun lopulta 1900-luvun alkuun*, 23–33. *Kirkkotaiteen ja -arkkitehtuurin tutkimusinstituutti*. Kopijyvä Oy. Jyväskylä.

Raivo, Petri J. 1996: *Maiseman kulttuurinen transformaatio. Ortodoksinen kirkko suomalaisessa kulttuurimaisemassa*. *Nordia. Geographical Publications* 25:1. Publications of The Department of Geography. University of Oulu. Oulu: The Geographical Society of Northern Finland.

Raivo, Petri J. 1997: *Kulttuurimaisema: alue, näkymä, vai tapa nähdä*. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela & Sirpa Tani (toim.) *Tila paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*, 47–60. Tampere: Vastapaino.

Raivo, Petri J. 2002: *Taivaan ja maan välissä. Pyhyys Suomen ortodoksisten luostareiden paikkaidentiteetin osana*. Pekka Laaksonen, Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.) *Pyhän perintö. Kirjoituksia pyhästä Kalevalassa, kansanperinteestä, luonnosta ja taiteesta*, 157–172. *Kalevalaseuran vuosikirja* 79–80. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ramsay Wilhelm 1898: Über die geologische Entwicklung der Halbinsel Kola. *Terra 16;1*. Helsingfors : Geografiska föreningen.

Rantala, Leif 2008: Kuolaan.Venäjän vallan aikana Kuolan niemimaalla käyneet suomalaiset tiedemiehet ja heidän kirjoituksensa. Lapin yliopisto, kasvatustieteellisiä raportteja 5. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Rytkölä, Heikki 1988a: Vainajan metsä. Kainuun vienankarjalaiset metsät. Näyttelyesite. 2. painos. Kajaani: Kainuun museo.

Rytkölä Heikki 1988: Ristit tienvarsilla. Kainuun ortodoksien vaiheita. *Scripta Historica XIV Acta Societatis Historicae Ouluensis*. Oulu

Rytkölä Heikki 2009: Viimein koti. Oulun yliopisto, Lännot-instituutin julkaisuja 11. Jyväskylä: Gummerus Oy.

Sarmela, Matti 1994: Suomen perinneatlas. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 587. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sauer, Carl O. 1963: The morphology of landscape. John Leighly (toim.) Land and life: a selection from the writing of Carl Ortwin Sauer, 313–389. Berkley: University of California Press.

Scrader, Tatjana A. 1988: Pomor Trade with Norway, 111-118. *Acta Borealia*. 1988, 1–2.

Sepänmaa, Yrjö 2008: Tavallisen ihmisen estetiikka – kauneuden ja taiteen kiasma. Seppo Knuutila ja Ulla Piela (toim). *Kansanestetiikka*, 13-31. Kalevalaseuran vuosikirja 87. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Siikala, Anna-Leena 1992: Suomalainen šamanismi mielikuvien historiaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 565. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Siikala, Anna-Leena 1985: Kansanusko käytännössä. Paula Avikainen, Eero Laaksonen, Erkki Pärssinen (toim.) *Suomen historia*, 333–339. Espoo: WSOY.

Stark-Arola, Laura 2002: Pyhä raja ja pyhä keskus, rituaalimallit ortodoksisen Karjalan kansanuskonnossa. Pekka Laaksonen ja Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.) *Pyhän perintö kirjoituksia pyhästä Kalevalassa, kansanperinteestä, luonnosta ja taiteesta*, 181–219. Kalevalaseuran vuosikirja 79–80. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Talve, Ilmar 1988: Kalmisto–hautausmaa–kirkkotarha. *Kulttuurihistoriaa Suomen hautausmailla*. *Scripta Ethnologica* 38, 1–24. Turku; Turun yliopiston Kansatieteen laitos.

Took, Roger 2003: *Running with Reindeer. Encounters in Russian Lapland*. London: John Murray

Turner, Victor 1982: *The Forest of Symbols. Aspect of Ndembu Ritual*. Cornell University Press. Ithaca.

Ushakov, I.F. 1974: *Uspenskajan kirkko Varzukan kylässä. Folklornyj hor sela Varzuga Murmanskoe oblastnoe otdelenie vserossijskogo obshestva ohrany pamjatnikov istorii i kultury*. Murmanskin kirjastantamo.

Virtanen, E.A. 1950: *Itäkarjalaisten kalastusoikeudesta ja –yhtiöistä. Etnososiologinen tutkimus*. T.I Itkonen, Kustaa Vilkuna (toim.). Suomen muinaismuistoyhdistys. Kansatieteellinen arkisto VIII. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

Sähköiset lähteet

www.ortodoksi.net Luettu 30.12.2013

<http://2004.murman.ru/photos/kolsky/229-3.shtml> Luettu 30.12.2013

<http://www.wuorikoski.fi/russia4.htm#loppu> Luettu 30.12.2013

<http://ethnomuseum.murman.ru/varzuga/index-eng.shtml> Luettu 30.12.2013

<http://mun.gov-murman.ru/local/tersky.shtml> Luettu 30.12.2013

http://www.helsinki.fi/teol/kurssit/usk/03b_durkheim.shtml 31.1.2015

Liitteet

Liite 1 Kuusiniemen hautojen inventoinnit

Liite 2 Varzukan kalmistojen inventoinnit

Kuvat